

Αντικειμενικότητα και Φιλελεύθερη Επιστημοσύνη

Του Νόαμ Τσόμσκι

Rene Magritte - Le Blanc Seing, 1965

Σχετικά με τις κοινωνικές διεργασίες και τα επαναστατικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην Ισπανία του 1936-39) *

Εάν είναι πιθανό πως η ιδεολογία γενικά θα μπορούσε να αποτελεί μάσκα για το προσωπικό συμφέρον, τότε πρόκειται για φυσική υπόθεση ότι οι διανοούμενοι, ερμηνεύοντας την ιστορία ή διαμορφώνοντας την πολιτική, θα τείνουν να υιοθετούν μια ελιτίστικη θέση, καταδικάζοντας τα λαϊκά κινήματα και την μαζική συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στην αναγκαιότητα για επίβλεψη από εκείνους που διαθέτουν την γνώση και

την κατανόηση που απαιτείται (όπως διατείνονται οι ίδιοι) να διαχειριστούν την κοινωνία και να ελέγξουν την κοινωνική αλλαγή. Όμως αυτή δεν είναι καν μια πρωτότυπη σκέψη πια. Ένα από τα βασικά στοιχεία στην αναρχική κριτική του Μαρξισμού έναν αιώνα πριν ήταν η πρόβλεψη πως, συμφωνά με την διατύπωση του Μπακούνιν:

"Σύμφωνα με την θεωρία του κου Μαρξ, οι άνθρωποι όχι μόνο δεν πρέπει να καταστρέψουν [το κράτος] αλλά πρέπει να το ενισχύσουν και να το θέσουν στην απόλυτη διάθεση των ευεργετών τους, των προστατών τους και των δασκάλων τους – τους ηγέτες του Κομμουνιστικού Κόμματος, με

άλλα λογία τον κο Μαρξ και τους φίλους του, οι οποίοι θα προχωρήσουν στην απελευθέρωση [της ανθρωπότητας] με τον δικό τους τρόπο. Θα συγκεντρώσουν τα ηνία της διακυβέρνησης σε χέρια ισχυρά, λόγω του ότι οι αδαείς άνθρωποι χρειάζονται μια υπερβολικά άτεγκτη κηδεμονία, θα εγκαθιδρύσουν μια μοναδική κρατική τράπεζα, συσσωρεύοντας στα χεριά της όλη την εμπορική, βιομηχανική, αγροτική και ακόμη και την επιστημονική παραγωγή, και στην συνέχεια θα διαιρέσουν τις μάζες σε δυο στρατιές – την βιομηχανική και την αγροτική – κάτω από την άμεση διοίκηση των κρατικών μηχανικών, οι όποιοι θα εδραιώσουν τότε ένα νέο προνομιακό επιστημονικό-πολιτικό κράτος" (P. Avrich, Οι Ρωσοί Αναρχικοί).

Θα ήταν αδύνατο να μην εντυπωσιαστεί κάποιος από τον παραλληλισμό μεταξύ αυτής της πρόβλεψης και εκείνης του Daniel Bell – την πρόβλεψή πως στην νέα μεταβιομηχανική κοινωνία, «όχι μόνο τα καλύτερα ταλέντα, αλλά σταδιακά ολόκληρο το πλέγμα κοινωνικής θέσης και κοινωνικού κύρους, θα βασίζεται στις κοινότητες των διανοούμενων και των επιστημόνων». Συνεχίζοντας αυτόν τον παραλληλισμό για λίγο, θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς εάν η αριστερή κριτική στον Λενινιστικό ελιτισμό μπορεί να εφαρμοστεί, κάτω από πολύ διαφορετικές συνθήκες, στην φιλελεύθερη ιδεολογία της διανοητικής ελίτ που φιλοδοξεί να ανέλθει σε κυρίαρχη θέση στην διαχείριση του κράτους πρόνοιας

Η Ρόζα Λούξεμπουργκ, το 1918, υποστήριξε ότι ο ελιτισμός των Μπολσεβίκων θα οδηγούσε σε μια κοινωνική κατάσταση όπου το μοναδικό ενεργό στοιχείο στην κοινωνική ζωή θα ήταν η γραφειοκρατία– αν και τώρα θα αποκαλούνταν η «Κόκκινη γραφειοκρατία» του κρατικού σοσιαλισμού που ο Μπακούνιν είχε προ πολλού περιγράψει ως «το πιο άθλιο και τρομακτικό ψέμα που έχει δημιουργήσει ο αιώνας μας». ¹ “ Η πραγματική κοινωνική επανάσταση απαιτεί μια «πνευματική μεταμόρφωση των μαζών που έχουν εξαθλιωθεί μετά από αιώνες αστικής ταξικής εξουσίας». ² «Μάνο με το ξερίζωμα των συνηθειών της υποταγής και της δουλοπρέπειας ως την τελευταία ρίζα τους θα καταφέρει η εργατική τάξη να αποκτήσει την κατανόηση μιας νέας μορφής πειθαρχίας, αυτο-κυρίαρχης τόσο ώστε να προκύπτει από την ελεύθερη συναίνεση». ³ Γράφοντας το 1904, πρόβλεψε ότι οι οργανωτικές έννοιες του Λένιν θα «υποδούλωναν ένα νέο εργατικό κίνημα σε μια διανοητική ελίτ πεινασμένη για εξουσία.... μετατρέποντας την σε ένα αυτόματο, χειραγωγούμενο απο την Κεντρική Επιτροπή». ⁴

Στο ελιτίστικο δόγμα των Μπολσεβίκων του 1918, εκείνη είδε μια διαφωνία της δημιουργικής, αυθόρμητης, αυτο-διορθούμενης δύναμης της μαζικής δράσης, η οποία μόνη, υποστηρίζει, θα μπορέσει να επιλύσει τα χιλιάδες προβλήματα της κοινωνικής αναδόμησης και να παράγει την

πνευματική μεταμόρφωσή που αποτελεί την ουσία μιας πραγματικής κοινωνικής επανάστασης. Καθώς η πρακτική των Μπολσεβίκων εξελίχθηκε σε άτεγκτο δόγμα, ο φόβος της λαϊκής πρωτοβουλίας και της αυθόρμητης μαζικής δράσης, που δεν βρίσκεται κάτω από την διεύθυνση και τον έλεγχο της ορθά καθορισμένης πρωτοπορίας, αναδείχθηκε σε κυρίαρχο στοιχείο της έτσι αποκαλούμενης «Κομμουνιστικής» ιδεολογίας.

Ο ανταγωνισμός με τα μαζικά κινήματα και την κοινωνική αλλαγή που αποδρά από τον έλεγχο των προνομιούχων ελίτ αποτελεί επίσης σαφές χαρακτηριστικό της σύγχρονης φιλελεύθερης ιδεολογίας. Θέλω να διερευνήσω εδώ το πως, σε μια ιδιαίτερα κρίσιμη περίπτωση, η συγκεκριμένη αυτή προκατάληψη της Αμερικάνικης φιλελεύθερης ιδεολογίας μπορεί να εντοπιστεί ακόμη και στην ερμηνεία των γεγονότων του παρελθόντος στο οποίο η Αμερικάνικη ανάμειξη ήταν ιδιαίτερα ισχνή, και σε ιστορικές μελέτες ιδιαίτερα μεγάλου βεληνεκούς.

Το 1966, η Ένωση Αμερικάνων Ιστορικών απέδωσε το βραβείο για την αρτιότερη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ιστορίας στον Gabriel Jackson, για την εργασία του στην μελέτη της Ισπανίας κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1930.⁵ Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι από τα δεκάδες βιβλία για την εν λόγω περίοδο, το έργο του Jackson είναι από τα καλύτερα, και δεν αμφιβάλλω διόλου για το ότι το βραβείο ήταν αντάξιο του. Ο Ισπανικός Εμφύλιος Πόλεμος είναι ένα από τα κρισιμότερα γεγονότα της σύγχρονης ιστορίας, και ένα από τα πλέον μελετημένα επίσης. Στον πόλεμο αυτό, ανακαλύπτουμε την αλληλεπίδραση δυνάμεων και ιδεών που έχουν κυριαρχήσει στην Ευρωπαϊκή ιστορία μετά την βιομηχανική επανάσταση.

Επιπλέον, η σχέση της Ισπανίας με τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής ήταν με πολλούς τρόπους όμοια με εκείνη των χωρών που σήμερα αποκαλούνται Τρίτος Κόσμος. Με κάποιους τρόπους, λοιπόν, τα γεγονότα των Ισπανικού Εμφυλίου Πολέμου προσφέρουν μια πρόγευση όσων μας επιφυλάσσει το μέλλον, καθώς οι επαναστάσεις στον Τρίτο Κόσμο ξεριζώνουν τις παραδοσιακές κοινωνίες, απειλούν την ιμπεριαλιστική κυριαρχία, εντείνουν τους ανταγωνισμούς μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, και φέρνουν τον κόσμο επικίνδυνα κοντά σε έναν πόλεμο ο οποίος, εάν δεν αποτραπεί, θα προκαλέσει σίγουρα την τελική καταστροφή της σύγχρονης ιστορίας. Ο λόγος για τον οποίο θέλω να διερευνήσω μια εξαιρετική φιλελεύθερη ανάλυση του Ισπανικού Εμφυλίου Πολέμου είναι κατά συνέπεια δίπτυχος: πρώτον, λόγω του εγγενούς ενδιαφέροντος που έχουν τα γεγονότα αυτά, και δεύτερον, λόγω της γνώσης που η ανάλυση αυτή μπορεί να παρέχει αναφορικά με την υποβόσκουσα ελιτίστικη προκατάληψη που πιστεύω ότι βρίσκεται στην ρίζα του φαινομένου της αντεπαναστατικής καθυπόταξης.

Στην μελέτη του για την Ισπανική Δημοκρατία, ο Jackson δεν καταβάλλει καμιά προσπάθεια να αποκρύψει την δέσμευση του προς όφελος της φιλελεύθερης δημοκρατίας, όπως αυτή εκπροσωπήθηκε από πρόσωπα όπως ο Azana, ο Casares, ο Quiroga, ο Martinez Barrio,⁶ και οι άλλοι «υπεύθυνοι εθνικοί ηγέτες». Αναλαμβάνοντας την θέση αυτή, μιλάει εκ μέρους πολλών φιλελεύθερων στοχαστών· και θα ήταν δίκαιο να πούμε ότι πρόσωπα παρόμοια με εκείνα που μόλις αναφερθήκαν θα υποστηρίζονταν από τους Αμερικάνους φιλελεύθερους, όπου ήταν αυτό εφικτό, στην Λατινική Αμερική, την Ασία ή την Αφρική. Επιπλέον, ο Jackson, δεν καταβάλλει μεγάλη προσπάθεια να καμουφλάρει την αντιπάθεια του για τις δυνάμεις της λαϊκής επανάστασης στην Ισπανία, ή για τους σκοπούς της.

Δεν πρόκειται για κριτική της μελέτης του Jackson ότι η άποψη του και οι συμπάθειες του εκφράζονται με τόση διαύγεια. Αντίθετα, η αξία της εργασίας του ως ερμηνεία των ιστορικών γεγονότων επιτείνεται από το γεγονός ότι οι δεσμεύσεις του συγγραφέα διατυπώνονται με τόση σαφήνεια και ενάργεια. Ωστόσο νομίζω ότι μπορεί ναδειχθεί πως η περιγραφή της λαϊκής επανάστασης που πραγματοποιήθηκε στην Ισπανία από τον Jackson είναι παραπλανητική και εν μέρει εντελώς άδικη, και ακόμη ότι η αποτυχία της αντικειμενικότητας που φανερώνει είναι εξαιρετικά σημαντική γιατί χαρακτηρίζει την νοοτροπία που εκδηλώνεται από φιλελεύθερους (και Κομμουνιστές) διανοούμενους προς τα επαναστατικά κινήματα που σε μεγάλο βαθμό εκδηλώνονται αυθόρμητα και χαλαρά οργανωμένα, παρά το γεγονός ότι προκύπτουν από τις βαθιά βιωμένες ανάγκες και τα ιδεώδη των εξαθλιωμένων.

Είναι μια από τις συμβάσεις της επιστημοσύνης ότι η χρήση όρων όπως αυτών της προηγούμενης φράσης φανερώνουν αφέλεια και ζαλισμένο συναισθηματισμό. Η σύμβαση αυτή, παρ' όλα αυτά, υποστηρίζεται περισσότερο από τον ιδεολογικό δογματισμό παρά από την ιστορία ή την διερεύνηση των φαινομένων της κοινωνικής ζωής. Ο δογματισμός αυτός, νομίζω, διαψεύδεται από γεγονότα όπως η επανάσταση που σάρωσε μεγάλο μέρος της Ισπανίας το καλοκαίρι του 1936.

Οι περιστάσεις την Ισπανίας της δεκαετίας του 1930 δεν επαναλαμβάνονται πουθενά αλλού στον υπανάπτυκτο κόσμο σήμερα, αυτό είναι βέβαιο. Παρ' όλα αυτά, οι περιορισμένες πληροφορίες που διαθέτουμε σχετικά με τα λαϊκά κινήματα στην Ασία, ειδικά, υποδηλώνουν κάποια παρόμοια χαρακτηριστικά που αξίζουν πολύ σοβαρότερης και συμπαθητικότερης μελέτης απ' όση έχουν ως τώρα λάβει. Η ελλιπή πληροφόρηση καθιστά επικίνδυνη την προσπάθεια ανάπτυξης οποιουδήποτε τέτοιου παραλληλισμού, αν και νομίζω ότι είναι ιδιαίτερα εφικτή η παρατήρηση των μακρόχρονων τάσεων στις απαντήσεις των φιλελεύθερων και των Κομμουνιστών διανοούμενων σχετικά με τα μαζικά κινήματα.

Όπως έχω ήδη τονίσει, ο Ισπανικός Εμφύλιος Πόλεμος δεν είναι μόνο ένα από τα πιο κρίσιμα γεγονότα της σύγχρονης ιστορίας αλλά ένα από τα πλέον έντονα μελετημένα επίσης. Ωστόσο υπάρχουν εντυπωσιακά κενά. Κατά την διάρκεια των μηνών που ακολούθησαν την στάση του Φράνκο τον Ιούλιο του 1936, μια κοινωνική επανάσταση άνευ προηγουμένου εύρος πραγματοποιήθηκε στο μεγαλύτερο μέρος της Ισπανίας. Δεν διέθετε καμιά «επαναστατική πρωτοπορία» και φαίνεται πως υπήρξε σε μεγάλο βαθμό αυθόρμητη, αναμειγνύοντας μάζες εργαζόμενων στις πόλεις και την επαρχία σε μια ριζική μεταμόρφωση των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών που επέμειναν, με αξιοσημείωτα εντυπωσιακή επιτυχία, μέχρις ότου καταστάλθηκαν με την βία.

Η κατά κύριο λόγο αναρχική αυτή επανάσταση και η μαζική κοινωνική μεταμόρφωση που επέφερε έχει αντιμετωπιστεί, σε πρόσφατες ιστορικές μελέτες, ως κάποιο είδος παρεκτροπής, μια ενόχληση που στάθηκε εμπόδιο στην επιτυχημένη επιδίωξη του πολέμου που θα έσωζε το αστικό καθεστώς από την στάση του Φράνκο. Αρκετοί ιστορικοί θα συμφωνούσαν ενδεχομένως με τον Ερικ Χομπσμπάουμ και τον ισχυρισμό του ότι για την αποτυχία της κοινωνικής επανάστασης στην Ισπανία, «ευθύνονται οι αναρχικοί», ότι ο αναρχισμός ήταν μια «συμφορά», ένα είδος «ηθικής γυμναστικής», χωρίς «συμπαγή αποτελέσματα», στην καλύτερη περίπτωση «ένα καταφανώς συγκινητικό θέαμα για τον μαθητή της λαϊκής θρησκείας». Η πλέον εκτεταμένη ιστορική μελέτη

της αναρχικής επανάστασης⁷ παραμένει σχετικά απρόσιτη, και ούτε ο συγγραφέας της, που σήμερα ζει στην νότια Γαλλία, ούτε οι αναρίθμητοι πρόσφυγες που δεν θα γράψουν ποτέ απομνημονεύματα άλλα θα μπορούσαν να προσφέρουν ανεκτίμητες προσωπικές μαρτυρίες έχουν ερωτηθεί, προφανώς, από τους συγγραφείς των βασικών ιστορικών έργων.⁸

Ενώ η μονή συλλογή ντοκουμέντων που αναφέρεται στις πολιτικοποιήσεις,⁹ έχει εκδοθεί από τον αναρχικό τύπο και είναι κατά συνέπεια ελάχιστα προσβάσιμη προς τον γενικό αναγνώστη, και έχει επίσης σπάνια αναφερθεί – για παράδειγμα, δεν αναφέρεται καν στην βιβλιογραφία του Jackson, αν και η περιγραφή του Jackson επιδιώκει να είναι μια κοινωνική και πολιτική, όχι άπλα στρατιωτική, ιστορία. Για την ακρίβεια, η εκπληκτική αυτή κοινωνική αναταραχή φαίνεται πως έχει σε μεγάλο βαθμό παρέλθει της ανάμνησης της. Όμως το δράμα και το πάθος του Ισπανικού Εμφυλίου Πολέμου δεν έχει σε καμιά περίπτωση ξεθωριάσει· μάρτυρας είναι και η επίδραση της ταινίας *To Die in Madrid* πριν λίγα χρονιά. Αν και σε αυτή την ταινία, οπός τονίζει και ο Daniel Guérin, δεν βρίσκεται καμιά αναφορά στην λαϊκή επανάσταση που είχε μεταμορφώσει μεγάλο μέρος της Ισπανικής κοινωνίας.

Στο σημείο αυτό θα με απασχολήσουν τα γεγονότα της περιόδου 1936-37,¹⁰ και ειδικότερα μια συγκεκριμένη πτυχή του σύνθετου αγώνα που περιλάμβανε Φρανκικούς Εθνικιστές, Ρεπουμπλικάνους (μεταξύ των οποίων και το κομμουνιστικό κόμμα), αναρχικούς και ομάδες σοσιαλιστών εργατών. Η στάση του Φράνκο τον Ιούλιο του 1936 προέκυψε μετά από πολλούς μήνες απεργιών, απαλλοτριώσεων και συγκρούσεων μεταξύ των χωρικών και των Εθνοφρουρών. Ο αριστερός σοσιαλιστής ηγέτης Largo Caballero είχε απαιτήσει τον Ιούνιο όπως οι εργάτες οπλιστούν, αλλά ο Azana δεν συναίνεσε. Όταν συνέβει το πραξικόπημα, η Ρεπουμπλικανική κυβέρνηση βρισκόταν σε παράλυση. Οι εργαζόμενοι είχαν εξοπλιστεί στην Μαδρίτη και την Βαρκελώνη, αδειάζοντας τα κυβερνητικά οπλοστάσια ως και τα πλοία στα λιμάνια, καταστέλλοντας την στάση ενώ η κυβέρνηση αμφιταλαντεύονταν, διχασμένη μεταξύ του δίδυμου κινδύνου της υποταγής στον Φράνκο και του εξοπλισμού των εργατικών τάξεων. Σε μεγάλες περιοχές της Ισπανίας, η αυτοδιοικητική εξουσία πέρασε στα χεριά των αναρχικών και των σοσιαλιστών εργατών, οι οποίοι διαδραμάτισαν ουσιαστικό και γενικά κυρίαρχο ρολό στην καταστολή της φασιστικής στάσης.

Οι επόμενοι μήνες έχουν συχνά περιγραφεί ως μια περίοδος «διπλής εξουσίας». Στην Βαρκελώνη, η βιομηχανία και το εμπόριο είχαν κολλεκτιβοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό, και ένα κύμα κολλεκτιβοποιήσεων διαδόθηκε στις αγροτικές περιοχές, καθώς και στις πόλεις και τα χωριά, στην Αραγκόν, την Καστίλη και το Λεβάντε, και σε μικρότερο άλλα εξίσου σημαντικό βαθμό σε πολλά μέρη της Καταλωνίας, της Αστουρίας, της Εστρεμαδούρα και της Ανδαλουσίας. Η στρατιωτική διοίκηση ασκούσαν από επιτροπές άμυνας· η κοινωνική και οικονομική οργάνωση έλαβε διάφορες μορφές, ακολουθώντας σε γενικές γραμμές το πρόγραμμα του Συνεδρίου της αναρχικής CNT στην Σαραγόσα τον Μάιο του 1936.

Η επανάσταση ήταν «απολίτικη», με την έννοια πως τα όργανα διοίκησης και διαχείρισης παρέμεναν διαχωρισμένα από την κεντρική Ρεπουμπλικανική κυβέρνηση ενώ, ακόμη και μετά την συμμετοχή αρκετών αναρχικών ηγετών στην κυβέρνηση το φθινόπωρο του 1936, συνέχιζε να λειτουργεί σχετικά ανεξάρτητα μέχρι την τελική καταστολή της από τις καθοδηγούμενες από

κομμουνιστικές και ρεπουμπλικανικές δυνάμεις. Η επιτυχία της κολλεκτιβοποίησης της βιομηχανίας και του εμπορίου στην Βαρκελώνη εντυπωσίασε ακόμη και επικριτικούς παρατηρητές της όπως τον Franz Borkenau. Η κλίμακα των αγροτικών κολλεκτιβοποιήσεων γνωστοποιείται από τα ακολουθία στοιχεία που προκύπτουν από αναρχικές πηγές: στην Αραγκόν, 450 κολεκτίβες με 500.000 μέλη, στο Λεβάντε, 900 κολεκτίβες, υπεύθυνες για το μισό περίπου της γεωργικής παραγωγής και το 70 τοις εκατό της εμπορικής διάθεσης της, στην ευφορότερη περιοχή της Ισπανίας, την Καστίλη, 300 κολεκτίβες με περίπου 100.000 μέλη.¹¹ Στην Καταλονία, η αστική κυβέρνηση με επικεφαλής τον Luis Companys διατήρησε την τυπική εξουσία, αλλά η πραγματική εξουσία βρισκόνταν πια στα χέρια των αναρχικών κοινοτήτων.

Η περίοδος του Ιουλίου ως τον Σεπτέμβριο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια αυθόρμητης, εξαπλωμένης, αν και ανολοκλήρωτης κοινωνικής επανάστασης.¹² Ένας αριθμός αναρχικών ηγετών συμμετείχε τότε στην κυβέρνηση· ο λόγος, όπως διατυπώθηκε από την Federica Montseny στις 3 Ιανουαρίου του 1937, ήταν ο εξής: «...οι αναρχικοί συμμετέχουν στην κυβέρνηση προκείμενου να αποτρέψουν την εκτροπή της Επανάστασης και για να την διευρύνουν μετά το τέλος του πολέμου, καθώς και για να αντιταχθούν σε οποιαδήποτε δικτατορική τάση, απ' όπου και αν αυτή προέρχεται».¹³ Η κεντρική κυβέρνηση περιήλθε σταδιακά στον έλεγχο των κομμουνιστών – στην Καταλονία, υπό τον έλεγχο του PSUC (Partit Socialista Unificat de Catalunya) – κυρίως ως αποτέλεσμα της πολύτιμης Ρωσικής στρατιωτικής βοήθειας. Η επιτυχία των κομμουνιστών ήταν μεγαλύτερη στις εύπορες κτηνοτροφικές περιοχές του Λεβάντε (η κυβέρνηση μεταφέρθηκε στην Βαλένθια, πρωτεύουσα μιας από τις επαρχίες), όπου οι ευκατάστατοι ιδιοκτήτες κτηνοτροφικών μονάδων είχαν σπεύσει στην οργανωμένη από το κόμμα Ομοσπονδία Χωρικών ώστε να προστατεύσει τους εύπορους κτηνοτρόφους· η ομοσπονδία «έδρασε ως ένα ισχυρό εργαλείο στον έλεγχο των αγροτικών κολλεκτιβοποιήσεων που προωθούσαν οι εργάτες γης της επαρχίας».¹⁴ Ενώ και αλλού, οι αντεπαναστατικές επιτυχίες αντανakλούσαν την αυξανόμενη κομμουνιστική κυριαρχία επί της δημοκρατίας.

Η πρώτη φάση της αντεπανάστασης ήταν η νομιμοποίηση και η ρύθμιση των επιτευγμάτων εκείνων της επανάστασης που εμφανίζονταν ως μη αναστρέψιμα. Ένα διάταγμα της 7ης Οκτωβρίου από τον κομμουνιστή υπουργό γεωργίας, Vicente Uribe, νομιμοποίησε κάποιες απαλλοτριώσεις – συγκεκριμένα, τις απαλλοτριώσεις γης που ανήκαν σε συμμετέχοντες στην εναντίωσης της στάση του Φράνκο. Σαφώς, οι απαλλοτριώσεις αυτές είχαν ήδη συμβεί, ένα γεγονός που δεν εμπόδισε τον κομμουνιστικό τύπο από την περιγραφή του δόγματος ως «το πλέον αδιαφιλονίκητο επαναστατικό μέτρο που έχει ληφθεί μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα».¹⁵ Για την ακρίβεια, εξαιρώντας τα κτήματα των γαιοκτημόνων που δεν είχαν συμμετάσχει άμεσα στην στάση του Φράνκο, το διάταγμα αντανakλούσε ένα βήμα προς τα πίσω, από την οπτική των επαναστατών, και κρίθηκε αρνητικά όχι μόνο από την CNT αλλά και από την σοσιαλιστική Ομοσπονδία Εργατών Γης, που σχετίζονταν με την UGT (Union General de Trabajadores).

Η απαίτηση για ένα πολύ πιο διευρυμένο διάταγμα δεν έγινε αποδεκτή από την κομμουνιστική ηγεσία του υπουργείου, μιας και το κομμουνιστικό κόμμα «αναζητούσε υποστήριξη μεταξύ των τάξεων των ιδιοκτητών στο πραξικόπημα ενάντια στον Φράνκο» και κατά συνέπεια, «δεν είχε τα περιθώρια απώθησης των μικρών και μεσαίων ιδιοκτητών που είχαν σταθεί εχθρικά απέναντι στο κίνημα της εργατικής τάξης πριν το τέλος του εμφυλίου πολέμου». Στους «μικρούς» αυτούς

«ιδιοκτήτες», για την ακρίβεια, φαίνεται πως συμπεριλαμβάνονταν και κάτοχοι μεγαλύτερων εκτάσεων γης. Το διάταγμα υποχρέωνε τους ενοικιαστές να συνεχίζουν την καταβολή ενοικίου εκτός και αν οι ιδιοκτήτες είχαν υποστηρίξει τον Φράνκο, ενώ με την εγγύηση που παρείχε στους πρώην κατόχους απέτρεπε την διανομή της γης στους άπορους χωρικούς. Ο Ricardo Zabalza, γενικός γραμματέας της Ομοσπονδίας Εργατών Γης, περιέγραψε την κατάσταση που προέκυψε ως «αποτρόπαια άδίκη»: «οι συκοφαντίες των πρώην πολιτικών αφεντικών απολαμβάνουν ακόμη μια προνομιακή θέση εις βάρος εκείνων των ατόμων που δεν μπορούσαν να πληρώσουν το ενοίκιο ακόμη και για το μικρότερο μέρος της γης, λόγω του ότι ήταν επαναστάτες».

Για να ολοκληρωθεί η φάση της νομιμοποίησης και περιορισμού όσων είχαν ήδη επιτευχθεί, ένα διάταγμα της 24ης Οκτωβρίου του 1936, δημοσιεύθηκε από κάποιο μέλος της CNT, ο οποίος είχε αναλάβει καθήκοντα επίτροπου για την οικονομία στην Καταλωνική Generalitat, δίνοντας νομική επικύρωση στην κολλεκτιβοποίηση της βιομηχανίας στην Καταλωνία. Και σε αυτή την περίπτωση, από την επαναστατική οπτική, το βήμα ήταν παλινδρομικό. Η κολλεκτιβοποίηση ήταν περιορισμένη στις επιχειρήσεις που απασχολούσαν περισσότερους από εκατό εργάτες, και μια ποικιλία νέων όρων εφαρμόστηκαν προκειμένου να αποσπάσουν τον έλεγχο από τις επιτροπές των εργαζόμενων και να τον αποδώσουν στην κρατική γραφειοκρατία.¹⁶ Η δεύτερη φάση της αντεπανάστασης, από τον Οκτώβριο του 1936 ως το Μάη του 1937, συμπεριλάμβανε την καταστροφή των τοπικών επιτροπών, την αντικατάσταση της πολιτοφυλακής από τον συμβατικό στρατό, και την επανεδραίωση του προεπαναστατικού κοινωνικού και πολιτικού συστήματος, όπου και αν ήταν αυτό εφικτό.

Τελικά, τον Μάιο του 1937 πραγματοποιήθηκε η άμεση επίθεση ενάντια στην εργατική τάξη στην Βαρκελώνη (Ημέρες του Μάη).¹⁷ Μετά την επιτυχία της επίθεσης αυτής, η διαδικασία της ρευστοποίησης της επανάστασης είχε πια ολοκληρωθεί. Το διάταγμα πολιτικοποιήσεων της 24ης Οκτωβρίου ακυρώθηκε και οι βιομηχανίες «απελευθερώθηκαν» από τον εργατικό έλεγχο. Οι καθοδηγούμενες από τους κομμουνιστές στρατιές σάρωσαν την Αραγκόν, καταστρέφοντας πολλές κολεκτίβες και αποσυναρμολογώντας τις οργανώσεις τους και, γενικά, φέρνοντας την περιοχή υπό τον έλεγχο της κεντρικής κυβέρνησης. Σε όλη την επικράτεια των κατεχόμενων από τις ρεπουμπλικανικές δυνάμεις περιοχών, η κυβέρνηση, τώρα υπό κομμουνιστική κυριαρχία, έδρασε σύμφωνα με το σχέδιο που ανακοινώθηκε από την Pravda στις 17 Δεκεμβρίου του 1936: «Όσον αφορά την Καταλωνία, η εκκαθάριση των τροτσκιστικών και αναρχο-συνδικαλιστικών στοιχείων εκεί έχει ήδη ξεκινήσει, και θα διεκπεραιωθεί με την ίδια ενεργητικότητα όπως και στην Ε.Σ.Σ.Δ.»¹⁸ - και, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο.

Εν συντομία, η περίοδος από το καλοκαίρι του 1936 ως το 1937 χαρακτηρίστηκε από την επανάσταση και την αντεπανάσταση: η επανάσταση ήταν σε μεγάλο βαθμό αυθόρμητη με την μαζική συμμετοχή αναρχικών και σοσιαλιστών βιομηχανικών εργατών και εργατών γης· η αντεπανάσταση καθοδηγούνταν από τους κομμουνιστές, ενώ το ίδιο το κομμουνιστικό κόμμα ανήλθε σταδιακά στην εκπροσώπηση της δεξιάς πτέρυγας της δημοκρατίας. Κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου και μετά τις επιτυχίες της αντεπανάστασης, η δημοκρατία διεξήγαγε πόλεμο ενάντια στην στάση του Φράνκο· αυτό έχει περιγράψει σε βάθος σε πολυάριθμες εκδόσεις, και θα αναφερθώ λίγο σχετικά εδώ.

Ο καθοδηγούμενος από τους κομμουνιστές αντεπαναστατικός αγώνας πρέπει, σαφώς, να κατανοηθεί σε σχέση με τον συνεχιζόμενο αντιφασιστικό πόλεμο και την γενικότερη προσπάθεια της Σοβιετικής Ένωσης να κατασκευάσει μια διευρυμένη αντιφασιστική συμμαχία με τις δυτικές δημοκρατίες. Ένας από τους λόγους της λυσσαλέας αντεπαναστατικής πολιτικής των κομμουνιστών ήταν η πεποίθηση τους ότι η Αγγλία δεν θα ανέχονταν ποτέ έναν επαναστατικό θρίαμβο στην Ισπανία, μιας και διατηρούσε πολυσήμαντα εμπορικά συμφέροντα εκεί, όπως και η Γαλλία και σε μικρότερο βαθμό οι Ηνωμένες Πολιτείες.¹⁹ Θα επιστρέψω σε αυτό το ζήτημα σύντομα. Ωστόσο, νομίζω ότι είναι σημαντικό να διατηρούμε κατά νου ότι υπήρξαν και άλλοι παράγοντες. Τα σχόλια του Rudolf Rocker είναι, πιστεύω, απολυτά ακριβή:

{...} ο Ισπανικός λαός έχει αναμιχθεί σε έναν απεγνωσμένο αγώνα ενάντια σε έναν ανηλεή αντίπαλο και έχει εκτεθεί στις μυστικές ίντριγκες των μεγάλων ιμπεριαλιστικών δυνάμεων της Ευρώπης. Παρ' όλα αυτά οι Ισπανοί επαναστάτες δεν έχουν γαντζωθεί από την καταστροφική δυνατότητα της δικτατορίας, αλλά έχουν σεβαστεί όλες τις έντιμες πεποιθήσεις. Οποιοσδήποτε επισκέφτηκε την Βαρκελώνη μετά τις μάχες του Ιουλίου, είτε φίλος είτε εχθρός της CNT, εντυπωσιάστηκε με την ελευθερία της δημόσιας ζωής και την απουσία οποιονδήποτε διευθετήσεων για την καταστολή της ελεύθερης έκφρασης της γνώμης.

Για δυο δεκαετίες οι υποστηρικτές του μπολσεβικισμού σφυρηλατούν τις μάζες με την ιδέα ότι η δικτατορία είναι μια ζωτική αναγκαιότητα για την υπεράσπιση των έτσι αποκαλούμενων προλεταριακών συμφερόντων ενάντια στις επιθέσεις της αντεπανάστασης και για την διάνοιξη του δρόμου προς τον Σοσιαλισμό. Δεν έχουν προωθήσει τον σκοπό του Σοσιαλισμού με αυτή την προπαγάνδα, αλλά έχουν απλά εξομαλύνει τον δρόμο για τον Φασισμό στην Ιταλία, την Γερμανία και την Αυστρία προκαλώντας εκατομμύρια ανθρώπων να ξεχάσουν ότι η δικτατορία, η πιο ακραία μορφή τυραννίας, δεν μπορεί ποτέ να οδηγήσει στην κοινωνική απελευθέρωση. Στην Ρωσία, η έτσι αποκαλούμενη δικτατορία του προλεταριάτου δεν έχει οδηγήσει στον Σοσιαλισμό, αλλά στην κυριαρχία μιας νέας γραφειοκρατίας επί του προλεταριάτου και όλων των ανθρώπων....

Αυτό που οι Ρώσοι αυταρχικοί και οι υποστηρικτές τους φοβούνται περισσότερο είναι ότι η επιτυχία του ελευθεριακού σοσιαλισμού στην Ισπανία μπορεί να αποδείξει στους τυφλούς οπαδούς τους ότι η πολύ εγκωμιασμένη «δικτατορία του προλεταριάτου» δεν είναι παρά μια τεράστια απάτη η οποία στην Ρωσία έχει οδηγήσει στον δεσποτισμό του Στάλιν και σήμερα στην Ισπανία εξυπηρετεί την αντεπανάσταση στην επικράτηση της επί της επανάστασης των εργατών και των αγροτών. {...}²⁰

Μετά από δεκαετίες αντι-κομμουνιστικής κατήχησης, είναι δύσκολο να επιτευχθεί μια προοπτική που καθιστά εφικτή την σοβαρή αποτίμηση του βαθμού στον οποίο ο μπολσεβικισμός και ο δυτικός φιλελευθερισμός ενώθηκαν στην αντίθεση τους προς την λαϊκή επανάσταση. Ωστόσο, δεν νομίζω ότι είναι εύκολο να κατανοηθούν τα γεγονότα στην Ισπανία, χωρίς την επίτευξη αυτής της προοπτικής. Με το σύντομο αυτό προσχέδιο – μεροληπτικό, άλλα ακριβές νομίζω – ως υπόβαθρο, θα ήθελα να επιστρέψω στην περιγραφή αυτής της πτυχής του Ισπανικού εμφυλίου πολέμου από τον Jackson.

Ο Jackson υποθέτει ότι η Σοβιετική υποστήριξη στον ρεπουμπλικανικό σκοπό στην Ισπανία καθοδηγούνταν από δυο παράγοντες: πρώτο, την ανησυχία για την ασφάλεια της ίδιας της

Σοβιετικής Ένωσης· δεύτερο, την ελπίδα ότι μια ρεπουμπλικανική επικράτηση θα προωθούσε «τον σκοπό της παγκόσμιας ‘επανάστασης των λαών’ με την οποία οι Σοβιετικοί ηγέτες έλπιζαν ότι θα ταυτιστούν». Δεν πίεσαν προς την κατεύθυνση των δικών τους επαναστατικών σκοπών, θεωρεί, γιατί «προς το παρόν ήταν ουσιώδες να μην τρομάζουν τις μεσαίες τάξεις ή τις δυτικές κυβερνήσεις».

Ως προς την ανησυχία για την Σοβιετική ασφάλεια, ο Jackson έχει αναμφίβολα δίκιο. Είναι σαφές ότι η Σοβιετική υποστήριξη προς την δημοκρατία ήταν μια πτυχή της προσπάθειας να καταστεί ως κοινός σκοπός με τις δυτικές δημοκρατίες ο αγώνας ενάντια στην φασιστική απειλή. Ωστόσο, η άποψη του Jackson για την Σοβιετική Ένωση ως επαναστατική δύναμη – αισιόδοξη πως μια ρεπουμπλικανική νίκη θα προωθούσε «την διακεκομμένη κίνηση προς την παγκόσμια επανάσταση» και αναζητώντας την ταύτιση μαζί της με «τον σκοπό της παγκόσμιας ‘επανάστασης των λαών’ – μου φαίνεται εντελώς λανθασμένη. Ο Jackson δεν παρουσιάζει καμιά ένδειξη που να υποστηρίζει αυτή την ερμηνεία της Σοβιετικής πολιτικής, και εγώ δεν γνωρίζω καμιά άλλη. Έχει ενδιαφέρον πάντως να δούμε πόσο διαφορετικά ερμηνεύθηκαν τα γεγονότα αυτά κατά την διάρκεια του Ισπανικού εμφύλιου πολέμου, όχι μόνο από αναρχικούς όπως ο Rocker αλλά και από ουδέτερους σχολιαστές όπως ο Gerald Brenan και ο Franz Borkenau, για τους οποίους η κατάσταση στην Ισπανία δεν ήταν άγνωστη. Ο Brenan παρατηρεί ότι η αντεπαναστατική πολιτική των κομμουνιστών (την οποία χαρακτηρίζει ως «υπερβολικά λογική») ήταν:

“... η πλέον αρμοστή πολιτική για τους ίδιους τους κομμουνιστές. Η Ρωσία είναι ένα απολυταρχικό καθεστώς διοικούμενο από μια γραφειοκρατία: το σκεπτικό των ηγετών της, οι οποίοι έχουν αναδυθεί μέσα από την τρομακτικότερη ανατροπή στην ιστορία, είναι κυνικό και ομορτιστικό: το συνολικό πλέγμα εξουσίας του κράτους είναι δογματικό και αυταρχικό. Το να περιμένουμε πως τέτοιοι άνθρωποι θα οδηγήσουν σε μια κοινωνική επανάσταση στην Ισπανία, όπου ο αγριότερος ιδεαλισμός συνδυάζεται με την περήφανη ανεξαρτησία του χαρακτήρα, θα ήταν ανώφελο. Οι Ρώσοι μπορούν, πράγματι, να εμπνέουν αρκετό ιδεαλισμό μεταξύ των ξενών θαυμαστών τους, αλλά θα καταφέρουν να τον αξιοποιήσουν μόνο ως την δημιουργία ενός σιδηρόχυτου γραφειοκρατικού κράτους, όπου οι πάντες σκέπτονται παρόμοια και υπακούουν στις εντολές του αρχηγού από πάνω τους..”²¹

Δεν βλέπει τίποτε στην στάση της Ρωσίας στην Ισπανία που να υποδηλώνει οποιοδήποτε ενδιαφέρον για μια «επανάσταση των λαών». Αντίθετα, η κομμουνιστική πολιτική σκόπευε να αντιταχθεί «ακόμη και σε εκείνες τις επαρχιακές και τις βιομηχανικές κολεκτίβες που είχαν αναδυθεί αυθόρμητα και το πλημμύρισμα της χώρας με μια αστυνομία που, όπως και η Ρώσικη OGPU, δρούσε με εντολές του κόμματος της αντί εκείνων του Υπουργείου Εσωτερικών». Οι κομμουνιστές αγωνιούσαν για την ολική καταστολή των παρορμήσεων του «αυθορμητισμού στην ομιλία ή την δράση», μιας και «η φύση τους και η ιστορία τους συνολικά τους καθιστούσε δύσπιστους προς το τοπικό και το αυθόρμητο, ενώ τοποθετούσαν την δική τους πίστη στην τάξη, την πειθαρχία και την γραφειοκρατική ομοιογένεια» - ως εκ τούτου ήταν διαμετρικά αντίθετοι προς τις επαναστατικές δυνάμεις στην Ισπανία. Συμφωνά με τον Brenan επίσης, οι Ρώσοι απέσυραν την υποστήριξη τους αμέσως μόλις έγινε σαφές ότι οι Βρετανοί δεν θα απομακρύνονταν από την πολιτική της ειρήνευσης, ένα γεγονός που αποδίδει επιπλέον επαλήθευση στην θέση ότι ήταν μόνο

οι προβληματισμοί για την Ρωσική εξωτερική πολιτική που οδήγησαν την Σοβιετική Ένωση στην υποστήριξη της δημοκρατίας.

Η ανάλυση του Borkenau είναι παρεμφερής. Εγκρίνει την κομμουνιστική πολιτική λόγω της «αποτελεσματικότητας» της, αλλά τονίζει πως οι κομμουνιστές «τερμάτισαν την επαναστατική κοινωνική δραστηριότητα, και επέβαλαν την άποψη τους πως αυτό δεν μπορεί να είναι επανάσταση αλλά απλά η υπεράσπιση μιας νόμιμης κυβέρνησης....η κομμουνιστική πολιτική στην Ισπανία δεν διαμορφώθηκε κυρίως από τις αναγκαιότητες του Ισπανικού αγώνα αλλά από τα συμφέροντα της παρεμβαίνουσας ξένης δύναμης, της Ρωσίας,» μιας χώρας «με επαναστατικό παρελθόν, αλλά όχι και επαναστατικό παρόν». Οι κομμουνιστές έδρασαν «όχι με σκοπό την μεταμόρφωση του χαοτικού ενθουσιασμού σε πειθαρχημένο ενθουσιασμό [τον οποίο ο Borkenau θεωρεί απαραίτητο], αλλά με σκοπό την υποκατάσταση της δράσης των μαζών από την πειθαρχημένη στρατιωτική και διοικητική δράση και την ολική απομόνωση της πρώτης».

Η πολιτική αυτή, τονίζει, στράφηκε «ευθέως ενάντια στα συμφέροντα και τα αιτήματα των μαζών», και κατά αυτόν τον τρόπο αποδυνάμωσε την λαϊκή υποστήριξη. Οι απειλές για μάζες δεν θα δεσμεύονταν στην υπεράσπιση μιας κομμουνιστικά ελεγχόμενης δικτατορίας, η οποία αποκατέστησε την παλιά εξουσία και ακόμη «έδειξε μια σαφή προτίμηση για τις αστυνομικές δυνάμεις του παλιού καθεστώτος, του τόσο απεχθούς από τις μάζες». Μου φαίνεται ότι το αρχείο υποστηρίζει έντονα αυτή την ερμηνεία της κομμουνιστικής πολιτικής και των αποτελεσμάτων της, αν και η υπόθεση του Borkenau πως η κομμουνιστική «αποτελεσματικότητα» ήταν απαραίτητη για την επικράτηση στον αγώνα ενάντια στον Φράνκο είναι πολύ πιο διφορούμενη – ένα ζήτημα στο οποίο θα επιστρέψω παρακάτω.[22](#)

Είναι σχετική η παρατήρηση, στο σημείο αυτό, πως ένας αριθμός των Ισπανών κομμουνιστών ηγετών είχαν διστακτικά υποχρεωθεί σε παρόμοια συμπεράσματα. Ο Burnett Bolloten αναφέρει αρκετά παραδείγματα, και ειδικότερα, τον στρατιωτικό διοικητή «El Campesino» και τον Jesus Hernandez, έναν υπουργό της κυβέρνησης Caballero. Ο προηγούμενος, μετά την απόδραση του από την Σοβιετική Ένωση το 1949 δήλωσε ότι είχε θεωρήσει δεδομένη την «επαναστατική αλληλεγγύη» της Σοβιετικής Ένωσης κατά την διάρκεια του εμφύλιου πολέμου – ένας εντυπωσιακός βαθμός αθωότητας – και συνειδητοποίησε πολύ αργότερα «ότι το Κρεμλίνο δεν εξυπηρετεί τα συμφέροντα των λαών του κόσμου, αλλά ότι τους υποχρεώνει να εξυπηρετούν τα δικά του συμφέροντα· και ότι με προδοσία και υποκρισία άνευ προηγούμενου, χρησιμοποιεί την διεθνή εργατική τάξη ως ένα απλό πιόνι στις δίκες του πολιτικές ίντριγκες».

Ο Hernandez, σε μια ομιλία που δόθηκε αμέσως μετά τον εμφύλιο πόλεμο παραδέχεται ότι οι Ισπανοί κομμουνιστές ηγέτες «έδρασαν περισσότερο σαν σοβιετικοί υπήκοοι παρά ως παιδιά του ισπανικού λαού.» «Μπορεί να ακούγεται παράλογο, απίστευτο», προσθέτει, «αλλά η εκπαίδευση μας, υπό την Σοβιετική καθοδήγηση μας είχε παραμορφώσει σε τέτοιο βαθμό ώστε να είμαστε εντελώς αποεθνικοποιημένοι· η πατριωτική μας ψυχή είχε ξεριζωθεί και αντικατασταθεί από έναν λυσσαλέα σοβινιστικό διεθνισμό, ο οποίος ξεκινούσε και τερμάτιζε στους πύργους του Κρεμλίνου».

Σύντομα μετά το τρίτο παγκόσμιο συνέδριο της κομμουνιστικής διεθνούς το 1921, ο Ολλανδός «ακρο-αριστερός» Hermann Gorter έγραφε ότι το συνέδριο «αποφάσισε την μοίρα της παγκόσμιας

επανάστασης προς το παρόν. Η τάση που επιθυμούσε σοβαρά την παγκόσμια επανάσταση....έχει αποβληθεί από την ρώσικη διεθνή. Τα κομμουνιστικά κόμματα της δυτικής Ευρώπης και σε όλο τον κόσμο που διατηρούν την συμμετοχή τους στην ρώσικη διεθνή δεν θα εξελιχθούν σε τίποτε περισσότερο από μέσα διατήρησης της ρωσικής επανάστασης και της Σοβιετικής Δημοκρατίας». Η πρόβλεψη αυτή αποδείχθηκε ακριβέστατη. Η άποψη του Jackson πως η Σοβιετική Ένωση ήταν μια επαναστατική δύναμη στα τέλη της δεκαετίας του 1930, ή ακόμη και ότι οι Σοβιετικοί ηγέτες πίστευαν πράγματι ότι ταυτίζονται με την παγκόσμια επανάσταση, δεν τεκμηριώνεται. Πρόκειται για μια παρερμηνεία που τρέχει παράλληλα με την Αμερικάνικη μυθολογία του ψυχρού πολέμου που επινόησε μια «διεθνή κομμουνιστική συνωμοσία» διευθυνόμενη από την Μόσχα (σήμερα το Πεκίνο) ώστε να δικαιολογηθούν οι δικές της παρεμβατικές πολιτικές.

Επιστρέφοντας στα γεγονότα της επαναστατημένης Ισπανίας, ο Jackson περιγράφει τα πρώτα στάδια των κολλεκτιβοποιήσεων ως εξής: τα συνδικάτα στην Μαδρίτη, «καθώς και εκείνα της Βαρκελώνης και της Βαλένθια, καταχράστηκαν την απρόσμενη εξουσία τους τοποθετώντας την πινακίδα *incautado* [υπό εργατικό έλεγχο] σε όλα τα κτίρια και τα οχήματα» (σ.279). Γιατί ήταν αυτό κατάχρηση εξουσίας; Αυτό δεν το εξηγεί ο Jackson. Η επιλογή των λέξεων υποδηλώνει τον δισταγμό του Jackson να αναγνωρίσει την πραγματικότητα της επαναστατικής κατάστασης, παρά την αφήγηση του σχετικά με την κατάρρευση της δημοκρατικής εξουσίας. Η πρόταση πως οι εργάτες «καταχράστηκαν την απρόσμενη εξουσία τους» με την πραγματοποίηση των κολλεκτιβοποιήσεων βασίζεται σε μια ηθική κρίση που ανακαλεί εκείνη του Ithiel Pool, όταν χαρακτηρίζει τις μεταρρυθμίσεις στην διάθεση της γης στο Βιετνάμ ως ζήτημα «λήστευσης του γείτονα», ή του Franz Borkenau, όταν μιλάει για τις απαλλοτριώσεις στην Σοβιετική Ένωση ως «κλοπή», που επιδεικνύει «μια τάση ηθικής αδιαφορίας».

Μέσα σε λίγους μήνες, μας ενημερώνει ο Jackson, «η επαναστατική πλημμυρίδα άρχισε να φθίνει στην Καταλωνία» μετά την «συσσώρευση τροφής και προβλημάτων στις προμήθειες, καθώς και την εμπειρία της διαχείρισης χωρίων, συνοριακών φυλακίων, και δημοσίων υπηρεσιών, είχαν δείξει άμεσα στους αναρχικούς την ανυποψίαστη πολυπλοκότητα της σύγχρονης κοινωνίας» (σ. 313-14). Στην Βαρκελώνη, «η αφελής αισιοδοξία των επαναστατικών κατακτήσεων του περασμένου Αυγούστου είχε παραμεριστεί από συναισθήματα απέχθειας και κατά κάποιον τρόπο εξαπάτησης», ενώ καθώς το κόστος ζωής διπλασιάζονταν, η διάθεση του ψωμιού γίνονταν όλο και δυσκολότερη, και η αστυνομική κτηνωδία έφτανε στα επίπεδα της μοναρχίας. «Το POUM [Partido Obrero de Unification Marxista] και ο αναρχικός τύπος εκθείασαν ταυτόχρονα τις κολλεκτιβοποιήσεις εξηγώντας τις αποτυχίες στην παραγωγή ως οφειλόμενες στις πολιτικές της Βαλένθια να μποϊκοτάρει την Καταλανική οικονομία ευνοώντας την μπουρζουαζία.

Εξήγησαν την απώλεια της Μάλαγα ως οφειλόμενη κυρίως στο χαμηλό ηθικό και τον αποπροσανατολισμό του Ανδαλουσιανού προλεταριάτου, το οποίο είδε την κυβέρνηση της Ανδαλουσίας να ρέπει σταθερά προς τα δεξιά» (σ. 368). Ο Jackson προφανώς πιστεύει ότι η αριστερή αυτή ερμηνεία των γεγονότων ήταν παράλογη, και ότι στην πραγματικότητα ήταν η ανικανότητα ή και προδοσία των αναρχικών που ευθύνονταν για τις δυσκολίες τους: «Στην Καταλονία, οι εργοστασιακές επιτροπές της CNT καθυστέρησαν την πολεμική παραγωγή, ισχυριζόμενες ότι η κυβέρνηση τους στερούσε τις πρώτες ύλες ενώ ευνοούσε την μπουρζουαζία» (σ. 365).

Για την ακρίβεια, «η επαναστατική πλημμυρίδα άρχισε να φθίνει στην Καταλωνία» κάτω από την καθοδηγούμενη από το κομμουνιστικό κόμμα μικροαστική επίθεση, και όχι από την αναγνώριση της «πολυπλοκότητας της σύγχρονης κοινωνίας». Και ήταν, επιπλέον, απόλυτα αληθές ότι η κομμουνιστικά κυριαρχούμενη κυβέρνηση επιχείρησε, με μεγάλη επιτυχία, να περιορίσει την κολλεκτιβοποίηση της βιομηχανίας και της γεωργίας καθώς και να αναστείλει την κολλεκτιβοποίηση του εμπορίου. Έχω ήδη αναφερθεί στα πρώιμα στάδια της αντεπανάστασης. Περαιτέρω διερεύνηση των πηγών στις οποίες αναφέρεται ο Jackson και άλλων, δείχνει ότι οι κατηγορίες των αναρχικών δεν ήταν αβάσιμες, όπως υπονοεί ο Jackson. Ο Bolloten αναφέρει αρκετές ενδείξεις που υποστηρίζουν το συμπέρασμα του ότι:

“... στην επαρχία οι κομμουνιστές ανέλαβαν μια ψυχωμένη υπεράσπιση του μικρού και μεσαίου ιδιοκτήτη και ενοικιαστή αγρότη ενάντια στην κολλεκτιβοποιητική τάση των μισθωτών εργατών γης, ενάντια στην πολιτική των εργατικών σωματείων που περιόριζαν τον αγρότη από την κατοχή περισσότερης γης απ’ όση θα μπορούσε να καλλιεργήσει με τα χέρια του, και ενάντια στις πρακτικές των επαναστατικών επιτρόπων, οι οποίες επέτασσαν σοδειές, αναμείχθηκαν με το ιδιωτικό εμπόριο, και συνέλεξαν ενοίκια από τους ενοικιαστές γης αγρότες...”

Η πολιτική της κυβέρνησης διατυπώθηκε με σαφήνεια από τον κομμουνιστή υπουργό γεωργίας: «Ισχυριζόμαστε ότι η ιδιοκτησία του μικρού αγρότη είναι ιερή και ότι εκείνοι που επιτίθενται ή επιχειρούν να επιτεθούν σε αυτή την ιδιοκτησία πρέπει να θεωρούνται εχθροί του καθεστώτος». Ο Gerald Brenan, καθόλου συμπαθών των κολλεκτιβοποιήσεων, εξηγεί την αποτυχία της κολλεκτιβοποιητικής προσπάθειας ως εξής (σ. 321):

“... Η κεντρική κυβέρνηση, και ειδικά οι κομμουνιστές και οι σοσιαλιστές που συμμετέχουν σε αυτήν, επιθυμούν να φέρουν [τις κολεκτίβες] υπό τον άμεσο έλεγχο του κράτους: απέτυχαν κατά συνέπεια να παρέχουν σε αυτές τις αναγκαίες για την αγορά πρώτων υλών πιστώσεις: αμέσως μετά την εξάντληση του ακατέργαστου βαμβακιού οι μύλοι σταμάτησαν να δουλεύουν....ενώ ακόμα και η βιομηχανία πυρομαχικών στην Καταλωνία παρενοχλούταν από τα γραφειοκρατικά όργανα του Υπουργείου Προμηθειών...”

Αναφέρει πως ο μπουρζουάς πρόεδρος της Καταλωνίας, Companys, ισχυρίστηκε ότι «οι εργάτες στα εργοστάσια όπλων της Βαρκελώνης εργάζονταν 56 ώρες και περισσότερες κάθε εβδομάδα και ότι δεν έχουν σημειωθεί περιπτώσεις σαμποτάζ ή απειθαρχίας», μέχρις ότου οι εργάτες απογοητεύτηκαν από την γραφειοκρατικοποίηση – και αργότερα την στρατικοποίηση – που επιβλήθηκε από την κεντρική κυβέρνηση και το κομμουνιστικό κόμμα.²³ Το δικό του συμπέρασμα είναι πως η «κυβέρνηση της Βαλένθια χρησιμοποιούσε τώρα το PSUG ενάντια στο CNT – αλλά όχι...επειδή οι Καταλανοί εργάτες προκαλούσαν προβλήματα, άλλα επειδή οι κομμουνιστές επιθυμούσαν να τους αποδυναμώσουν προτού τους καταστρέψουν».

Η αναγραφόμενη αλληλογραφία μεταξύ του Companys και του Indalecio Prieto, σύμφωνα με τον Vernon Richards (σ. 47), παρουσιάζει αποδείξεις που δείχνουν την επιτυχία της Καταλανικής πολεμικής βιομηχανίας κατά την διάρκεια των κολλεκτιβοποιήσεων επιδεικνύοντας πόσα «πολλά περισσότερα θα μπορούσαν να είχαν επιτευχθεί εάν τα μέσα επέκτασης της βιομηχανίας δεν είχαν παρακρατηθεί από την Κεντρική Κυβέρνηση». Ο Richards αναφέρει επίσης μαρτυρίες κάποιου εκπρόσωπου της Υπογραμματείας των Πυρομαχικών και Οπλισμών της κυβέρνησης της Βαλένθια

παραδεχόμενος ότι «η πολεμική βιομηχανία στην Καταλωνία είχε παράγει δέκα φορές περισσότερα από την υπόλοιπη Ισπανική βιομηχανία συνολικά και [συμφωνώντας]...ότι η παράγωγή αυτή θα μπορούσε να τετραπλασιαστεί ήδη από τις αρχές του Σεπτεμβρίου εάν η Καταλωνία διέθετε πρόσβαση στα αναγκαία μέσα για την αγορά πρώτων υλών που δεν μπορούσαν να αποκτηθούν στην Ισπανική επικράτεια».

Είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι η κεντρική κυβέρνηση διατηρούσε τεράστια αποθεματικά χρυσού (τα οποία μεταφέρθηκαν σύντομα στην Σοβιετική Ένωση), έτσι ώστε οι πρώτες ύλες για την Καταλανική βιομηχανία να μπορούσαν να αγοραστούν, παρά την εχθρότητα των δυτικών δημοκρατιών προς την δημοκρατία κατά την διάρκεια της επαναστατικής περιόδου. Επιπλέον, οι πρώτες ύλες είχαν επανειλημμένα κατασχεθεί. Στις 24 Σεπτεμβρίου του 1936 ο Juan Fabergas, αντιπρόσωπος της CNT στο Οικονομικό Συμβούλιο της Καταλωνίας ο οποίος ήταν εν μέρει υπεύθυνος για το κολλεκτιβοποιητικό διάταγμα που σχολίασα νωρίτερα, ανέφερε πως οι οικονομικές δυσκολίες της Καταλωνίας δημιουργήθηκαν από την άρνηση της κεντρικής κυβέρνησης να «προσφέρει οποιαδήποτε βοήθεια σε οικονομικά και λογιστικά ζητήματα, ενδεχομένως επειδή ήταν ελάχιστη η συμπάθεια της προς την πρακτική δουλειά που επιτελείται στην Καταλωνία» - δηλαδή, τις κολλεκτιβοποιήσεις. Συνέχισε, «αφηγούμενος πως μια επιτροπή η οποία πήγε στην Μαδρίτη για να ζητήσει πιστώσεις για την αγορά πολεμικών υλικών και πρώτων υλών, προσφέροντας 1.000 εκατομμύρια πεσέτες σε ομόλογα δεσμευμένα από την Τράπεζα της Ισπανίας, αντιμετώπισε την κενή άρνηση. Αρκούσε πως η νέα πολεμική βιομηχανία στην Καταλωνία ελέγχονταν από τους εργάτες της CNT ώστε η κυβέρνηση της Μαδρίτης να αρνηθεί οποιαδήποτε άνευ όρων βοήθεια της. Μάνο με την παροχή κυβερνητικού έλεγχου θα πρόσφεραν οικονομική ενίσχυση».²⁴

Ο Pierre Broue και ο Emile Temime παίρνουν μια μάλλον παρόμοια θέση. Σχολιάζοντας την κατηγορία περί «ανικανότητας» που εκτοξεύθηκε εναντίον των κολλεκτιβοποιημένων βιομηχανιών, τονίζουν ότι «δεν πρέπει να παραβλέπουμε το τρομακτικό βάρος της πολεμικής προσπάθειας». Παρά αυτό το βάρος, παρατηρούν, «νέες τεχνικές διαχείρισης και μείωσης των μερισμάτων είχαν επιτρέψει την μείωση των τιμών» ενώ η «μηχανοποίηση και ορθολογικοποίηση, όπως εισήχθησαν σε διάφορες επιχειρήσεις...είχαν ενισχύσει την παράγωγή σε μεγάλο βαθμό. Οι εργάτες αποδέχτηκαν τις τεράστιες θυσίες με ενθουσιασμό επειδή, στις περισσότερες περιπτώσεις, ήταν πεπεισμένοι ότι το εργοστάσιο άνηκε σε αυτούς και ότι επιτελούς εργάζονταν για τους εαυτούς τους και τα ταξικά αδέρφια τους.

Ένα πραγματικά νέο πνεύμα είχε καταλάβει την οικονομία της Ισπανίας με την συγκέντρωση διασκορπισμένων επιχειρήσεων, την απλούστευση των εμπορικών διαδικασιών, μια σημαντική δομή κοινωνικών προγραμμάτων για ενήλικες εργαζόμενους, παιδιά, ανάπηρους, ασθενείς και το εργατικό προσωπικό γενικά (σ. 150-51). Η μεγάλη αδυναμία της επανάστασης, ισχυρίζονται, ήταν το γεγονός ότι δεν έφθασε ως το τέλος της. Αυτό οφείλεται εν μέρει στον πόλεμο, και εν μέρει, ως συνέπεια των πολιτικών της κεντρικής κυβέρνησης. Και αυτοί δίνουν έμφαση στην άρνηση της κυβέρνησης στην Μαδρίτη, στα αρχικά στάδια των κολλεκτιβοποιήσεων, να αποδώσει πιστώσεις ή να ενισχύσει οικονομικά την κολλεκτιβοποιημένη βιομηχανία και γεωργία – στην περίπτωση της Καταλωνίας, ακόμη και όταν ουσιαστικές εγγυήσεις προσφέρθηκαν από την κυβέρνηση της Καταλωνίας. Έτσι οι κολλεκτιβοποιημένες επιχειρήσεις αναγκάστηκαν να επιβιώσουν με οποία

κεφάλαια είχαν κατασχεθεί την στιγμή της επανάστασης. Ο έλεγχος του χρυσού και των πιστώσεων «επέτρεπε στην κυβέρνηση να περιορίζει και να αποτρέπει την λειτουργία των συλλογικών επιχειρήσεων κατά βούληση» (σ. 144).

Σύμφωνα με τους Broue και Temime, ήταν οι περιορισμοί στις πιστώσεις που κατέστρεψαν τελικά την κολλεκτιβοποιημένη βιομηχανία. Η κυβέρνηση του Companys στην Καταλωνία αρνήθηκε την δημιουργία τράπεζας για την βιομηχανία και τις πιστώσεις, όπως απαιτήθηκε από την CNT και το POUM, και η κεντρική κυβέρνηση (βασιζόμενη, στην περίπτωση αυτή, στον έλεγχο των τραπεζών από το σοσιαλιστικό UGT) ήταν σε θέση να ελεγχεί την ροή κεφαλαίων και «να διατηρήσει την πίστωση για την ιδιωτική επιχειρηματικότητα». Όλες οι προσπάθειες να εξασφαλιστούν πιστώσεις για την πολιτικοποιημένη βιομηχανία ήταν ανεπιτυχείς, ισχυρίζονται, και το «κίνημα των κολλεκτιβοποιήσεων περιορίστηκε, και στην συνέχεια παύθηκε, με την κυβέρνηση να διατηρεί τον έλεγχο της βιομηχανίας μέσω της διαμεσολάβησης των τραπεζών...[και αργότερα] μέσω του ελέγχου στις επιλογές διαχειριστών και διευθυντών», οι οποίοι συχνά ήταν οι προηγούμενοι ιδιοκτήτες και διαχειριστές, κάτω από νέους τίτλους. Η κατάσταση ήταν παρόμοια και στην περίπτωση των κολλεκτιβοποιήσεων στην γεωργική παραγωγή (σ. 204).

Η κατάσταση αυτή αναγνωρίστηκε άμεσα από την δύση. Οι New York Times, τον Φεβρουάριο του 1938, παρατηρούσαν: «Η αρχή της κρατικής παρέμβασης και ελέγχου των επιχειρήσεων και της βιομηχανίας, σε αντίθεση με τον εργατικό έλεγχο τους υπό την μορφή των κολλεκτιβοποιήσεων, καθιερώνεται σταδιακά στην κυβερνητικά νομιμόφρονη Ισπανία μέσω μιας σειράς διαταγμάτων που εμφανίζονται τώρα. Συμπτωματικά παραμένει προς κατοχύρωση η αρχή της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και των δικαιωμάτων των εταιρειών και των επιχειρήσεων σε όσα τους ανήκουν δικαιωματικά συμφωνά με το Σύνταγμα».

Ο Morrow αναφέρει (σ. 64-65) μια σειρά διαταγμάτων από την Καταλανική κυβέρνηση που περιορίζουν την κολλεκτιβοποίηση, μόλις η εξουσία μεταφέρθηκε από τους νέους θεσμούς που τέθηκαν σε εφαρμογή από την εργατική επανάσταση του Ιουλίου του 1936. Στις 3 Φεβρουαρίου, η κολλεκτιβοποίηση του εμπορίου γάλατος κηρύχθηκε παράνομη.²⁵ Τον Απρίλιο «η Generalidad κατάργησε τον εργατικό έλεγχο επί των δασμών με την άρνηση της επικύρωσης των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων των εργαζόμενων επί των υλικών που είχαν εξαχθεί και δεσμεύονταν από ξένα δικαστήρια με αγωγές των προηγούμενων ιδιοκτητών· έκτοτε τα εργοστάσια και οι γεωργικές κολεκτίβες που εξήγαγαν αγαθά βρεθήκαν στο έλεος της κυβέρνησης».

Τον Μάιο, όπως έχει ήδη σημειωθεί, το διάταγμα κολλεκτιβοποιήσεων της 24ης Οκτωβρίου ανακλήθηκε, βάσει του επιχειρήματος ότι το διάταγμα «δεν διατυπώθηκε χωρίς την συναίνεση της Generalidad», επειδή, «δεν υπήρχε, ούτε και υπάρχει ακόμη, νομοθεσία του [Ισπανικού] κράτους προς εφαρμογή» και το «άρθρο 44 του Συντάγματος διακοινώνει πως οι απαλλοτριώσεις και οι κοινωνικοποιήσεις αποτελούν εφεξής λειτουργίες του κράτους». Ενώ το διάταγμα της 28ης Αυγούστου «έδωσε στην κυβέρνηση το δικαίωμα να παρεμβαίνει ή να υφαρπάζει οποιοδήποτε εξορυκτικό ή μεταλλουργικό εργοστάσιο». Η αναρχική εφημερίδα Solidaridad Obrera ανέφερε τον Οκτώβριο μια απόφαση του τμήματος αγορών του Υπουργείου Άμυνας πως θα πραγματοποιούσε συμφωνίες για αγορές μόνο με τις επιχειρήσεις που λειτουργούν «στην βάση των παλιών

ιδιοκτητών τους» ή «κάτω από τον αντίστοιχο μηχανισμό παρεμβάσεων που ελέγχεται από το Υπουργείο Οικονομικών».

Επιστρέφοντας στην άποψη του Jackson πως «στην Καταλωνία, οι εργοστασιακές επιτροπές της CNT καθυστέρησαν την πολεμική παράγωγή, ισχυριζόμενες ότι η κυβέρνηση τους στέρησε τις απαραίτητες πρώτες ύλες ευνοώντας αντίθετα την μπουρζουαζία», πιστεύω πως το ασφαλέστερο συμπέρασμα είναι ότι η άποψη αυτή του Jackson αποτελεί έκφραση της προκατειλημμένης εύνοιας του για την καπιταλιστική δημοκρατία παρά μια περιγραφή των ιστορικών δεδομένων. Στην ελαχιστότερη των περιπτώσεων, μπορούμε να πούμε το εξής: ο Jackson δεν παρουσιάζει καμιά ένδειξη που θα υποστήριζε το συμπέρασμα του· ενώ αντίθετα υπάρχουν αρκετά πραγματικά δεδομένα που ενισχύουν την αμφισβήτηση του.

Έχω αναφέρει ήδη έναν αριθμό πηγών τις οποίες ο φιλελεύθερος ιστορικός θα εκτιμούσε, πολύ σωστά, ως προκατειλημμένες ευνοϊκά προς την επανάσταση. Το επιχείρημα μου είναι πως η αποτυχία της αντικειμενικότητας, η βαθιά ριζωμένη προκατάληψη των φιλελεύθερων ιστορικών, είναι ένα ζήτημα που συνήθως δεν λαμβάνεται σοβαρά υπόψη, και ότι υπάρχουν αρκετοί καλοί λόγοι για την υπόθεση πως η αποτυχία της αντικειμενικότητας έχει σοβαρά διαστρεβλώσει τις κρίσεις που με μεγάλη και θρασεία επιπολαιότητα αποδίδονται στην φύση της Ισπανικής επανάστασης.

Συνεχίζοντας με την ανάλυση των κρίσεων του Jackson, ανυποστήρικτες από οποιεσδήποτε αναφερόμενες ενδείξεις, ας αναλογιστούμε το σχόλιο του, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, ότι στην Βαρκελώνη «η αφελής αισιοδοξία των επαναστατικών κατακτήσεων του προηγούμενου Αυγούστου είχε δώσει τόπο σε συναισθήματα απέχθειας και ότι κατά κάποιον τρόπο είχαν εξαπατηθεί». Αποτελεί γεγονός ότι μέχρι τον Ιανουάριο του 1937 η απογοήτευση ήταν διάχυτη στην Βαρκελώνη. Όμως ήταν αυτή απλά συνέπεια της «ανυποψίαστης πολυπλοκότητας της σύγχρονης κοινωνίας»; Εξετάζοντας το ζήτημα ενδελεχέστερα, βλέπουμε μια εντελώς διαφορετική εικόνα. Υπό την Ρωσική πίεση, το PSUC ανέλαβε ουσιαστικά τον έλεγχο της Καταλανικής κυβέρνησης, «τοποθετώντας στο Υπουργείο Σίτισης [τον Δεκέμβριο του 1936] τον άνθρωπο που βρίσκονταν δεξιότερα στο φάσμα της Καταλανικής πολιτικής, τον Comorera» - λόγω των πολιτικών του απόψεων, τον πιο πρόθυμο συνεργάτη της γενικής θέσης του κομμουνιστικού κόμματος. Σύμφωνα με τον Jackson, ο Comorera, «αμέσως έλαβε μέτρα τέτοια που θα τερμάτιζαν την ανταλλακτικότητα και την επανοικειοποίηση, και αναδείχθηκε σε υπερασπιστή των χωρικών ενάντια στην επανάσταση» (σ. 314). «τερμάτισε τις απαλλοτριώσεις, αποκατέστησε τις χρηματικές πληρωμές, και προστάτευσε τους Καταλανούς αγρότες ενάντια σε οποιαδήποτε διεύρυνση των κολλεκτιβοποιήσεων» (σ. 361). Και αυτά είναι όλα που ο Jackson έχει να πει για τον Juan Comorera.

Μαθαίνουμε ωστόσο περισσότερα από άλλες πηγές: για παράδειγμα, τον Borkenau, ο οποίος βρέθηκε στην Βαρκελώνη για δεύτερη φορά τον Ιανουάριο του 1937 – και ο οποίος είναι διεθνώς αναγνωρισμένος ως ιδιαίτερος γνώστης και εξειδικευμένος παρατηρητής, με έντονα αντιαναρχικά αισθήματα. Συμφωνά με τον Borkenau λοιπόν, ο Comorera εκπροσωπούσε «μια πολιτική νοοτροπία η οποία θα μπορούσε στην καλύτερη περίπτωση να συγκριθεί με εκείνη της άκρας δεξιάς στην Γερμανική σοσιαλδημοκρατία. Εκτιμούσε δε τον αγώνα ενάντια στον αναρχισμό ως τον βασικό σκοπό της σοσιαλιστικής πολιτικής στην Ισπανία... Και προς μεγάλη του έκπληξη,

ανακάλυψε αναπάντεχους συμμάχους στην αντιπάθεια του [για τις αναρχικές πολιτικές] στους κομμουνιστές». Ήταν αδύνατον να αναστραφεί η κολλεκτιβοποίηση της βιομηχανίας σε εκείνο το στάδιο της διαδικασίας της αντεπανάστασης· ο Comogera κατάφερε, πάντως, να καταργήσει το σύστημα με το οποίο είχε οργανωθεί ο ανεφοδιασμός της Βαρκελώνης, δηλαδή, τις επαρχιακές επιτροπές, οι περισσότερες υπό την επιρροή της CNT, οι οποίες είχαν συνεργαστεί (ίσως, όπως υπονοεί ο Borkenau, απρόθυμα) στην μεταφορά αλευριού στις πόλεις. Συνεχίζοντας, ο Borkenau, περιγράφει την κατάσταση ως εξής:

“...ο Comogera, ξεκινώντας από εκείνες τις αρχές του αφηρημένου φιλελευθερισμού τις οποίες καμιά κυβέρνηση δεν εφάρμοσε κατά την διάρκεια του πολέμου, των οποίων ωστόσο οι ακροδεξιοί σοσιαλιστές αποτελούν τους έσχατους και πλέον θρησκόληπτους θαυμαστές, δεν αντικατέστησε τις χασοτικές επιτροπές άρτου με κάποια κεντρική διαχείριση. Αποκατέστησε το ιδιωτικό εμπόριο στον άρτο, απλά και ολικά. Ως τον Ιανουάριο, δεν υπήρχε, στην Βαρκελώνη, ούτε ένα σύστημα δελτίων. Οι εργαζόμενοι είχαν αφεθεί απλά να αγοράζουν το ψωμί τους, με μισθούς που είχαν ελάχιστα αλλάξει από τον Μάιο, σε αυξημένες τιμές, όσο καλύτερα μπορούσε ο καθένας. Πρακτικά αυτό σήμαινε ότι οι γυναίκες ήταν υποχρεωμένες να σχηματίζουν ουρές από τις τέσσερις το πρωί. Η δυσσαρέσκεια στις συνοικίες της εργατικής τάξης ήταν φυσικά έντονη, και μεγάλωνε όλο και περισσότερο καθώς η σπάνη του άρτου αυξήθηκε κατακόρυφα μετά την ανάληψη καθηκόντων από τον Comogera.

Εν συντομία, οι εργαζόμενοι της Βαρκελώνης δεν παραδίδονταν απλά σε «συναισθήματα απέχθειας και πως κατά κάποιον τρόπο είχαν εξαπατηθεί», όταν έμαθαν για την «ανυποψίαστη πολυπλοκότητα της σύγχρονης κοινωνίας». Αντιθετα, είχαν πολυ καλους λογους να πιστευουν οτι είχαν πράγματι εξαπατηθεί, από τον παλιό σκύλο με το νέο κολλάρω.

Οι παρατηρήσεις του George Orwell είναι επίσης εξαιρετικά σχετικές:

“... Οποιοσδήποτε έχει επισκεφθεί την Βαρκελώνη δυο φορές, μεταξύ μερικών μηνών, κατά την διάρκεια του πολέμου έχει παρατηρήσει τις σημαντικές αλλαγές που συνέβησαν εκεί. Και παραδόξως πως, είτε πήγαν εκεί τον Αύγουστο και ξανά τον Ιανουάριο, ή, όπως εγώ, πρώτα τον Δεκέμβριο και μετά ξανά τον Απρίλιο, αυτό που όλοι έλεγαν ήταν πάντα το ίδιο: ότι η επαναστατική ατμόσφαιρα έχει εξαφανιστεί. Αναμφίβολα για οποιονδήποτε βρέθηκε εκεί τον Αύγουστο, όταν το αίμα δεν είχε καλά καλά στεγνώσει στους δρόμους και η πολιτοφυλακή ήταν εγκατεστημένη σε μικρά ξενοδοχεία, η Βαρκελώνη τον Δεκέμβριο θα φαίνονται μπουρζουάδικη· σε μένα, πρόσφατα αφιχθέντα από την Αγγλία, έμοιαζε περισσότερο με πόλη εργατών από οποιαδήποτε είχα φανταστεί πιθανή.

Τώρα [τον Απρίλιο] η πλημμυρίδα έχει αναστραφεί. Ήταν και πάλι μια συνηθισμένη πόλη, λίγο χτυπημένη και τραυματισμένη από τον πόλεμο, άλλα χωρίς κανένα φανερό σημάδι της κυριαρχίας της εργατικής τάξης....Χοντροί ευημερούντες άνδρες, κομψές γυναίκες, και μοντέρνα αυτοκίνητα βρίσκονταν παντού....οι αξιωματικοί του Λαϊκού Στρατού, ένας τύπος που σπάνιζε όταν έφυγα απο την Βαρκελώνη την τελευταία φορά, ξεχύνονταν παντού σε εντυπωσιακούς αριθμούς...[φορώντας] μια κομψή χακί στολή με στενή μέση, όμοια με την στολή των αξιωματικών του Βρετανικού στρατού, μόνο λίγο καλύτερη. Δεν νομίζω πως περισσότεροι από έναν στους είκοσι από αυτούς έχει

βρεθεί ακόμη στο μέτωπο, αλλά όλοι τους έφεραν αυτόματα πιστόλια στις ζώνες τους· εμείς, στο μέτωπο δεν μπορούσαμε να έχουμε πιστολιά ο,τι και αν προσφέραμε για αυτά...”

[ο Orwell είχε μόλις επιστρέψει από το μέτωπο της Αραγκόν, όπου υπηρετούσε με την πολιτοφυλακή του POUM σε μια περιοχή έντονης κυριαρχίας από αριστερά (POUM και αναρχικά) στρατεύματα]

“...Μια ριζική αλλαγή είχε καταλάβει την πόλη. Δυο ήταν τα δεδομένα που χαρακτήριζαν όλα τα άλλα. Το ένα ήταν ότι οι άνθρωποι – ο πολιτικός πληθυσμός – είχε χάσει μεγάλο μέρος του ενδιαφέροντος του για τον πόλεμο· το άλλο ότι η συνηθισμένη διαίρεση της κοινωνίας σε πλούσιους και φτωχούς, ανώτερη τάξη και κατώτερη τάξη, επιβάλλονταν και πάλι...”²⁶

Και ενώ ο Jackson αποδίδει την παρακμή της επαναστατικής πλημμυρίδας στην ανακάλυψη της ανυποψίαστης πολυπλοκότητας της σύγχρονης κοινωνίας, οι από πρώτο χέρι παρατηρήσεις του Orwell, όπως και εκείνες του Borkenau, υποδηλώνουν μια μακράν απλούστερη εξήγηση. Αυτό που απαιτεί εξήγηση δεν είναι η δυσαρέσκεια των εργατών στην Βαρκελώνη αλλά οι περίεργες κατασκευές του ιστορικού. Επιτρέψτε μου να επαναλάβω, στο σημείο αυτό, τα σχόλια του Jackson σχετικά με τον Juan Comorera: ο Comorera «πήρε αμέσως μετρά για τον τερματισμό της ανταλλακτικότητας και των επανοικειοποιήσεων, και αναδείχθηκε σε υπερασπιστή των χωρικών ενάντια στην επανάσταση»· ενώ «τερμάτισε τις επανοικειοποιήσεις, αποκατέστησε τις χρηματικές πληρωμές, και προστάτευσε τους Καταλανούς αγρότες από περισσότερες κολλεκτιβοποιήσεις».

Τα σχόλια αυτά υπονοούν ότι ο αγροτικός πληθυσμός της Καταλωνίας ήταν, συνολικά, αντίθετος προς την επανάσταση και ότι ο Comorera έθεσε ένα τέρμα στην κολλεκτιβοποίηση που εκείνοι φοβόντουσαν. Ο Jackson δεν τονίζει πουθενά οποιεσδήποτε διαιρέσεις μεταξύ των κατοίκων της επαρχίας αναφορικά με αυτό το ζήτημα και δεν προσφέρει καμιά υποστήριξη για την υπονοούμενη αξίωση ότι η κολλεκτιβοποίηση βρίσκονταν στην διαδικασία της εφαρμογής την περίοδο της ανόδου του Comorera στην εξουσία. Για την ακρίβεια, είναι αμφίβολο το κατά πόσο η άνοδος του Comorera στην εξουσία επηρέασε την πορεία των κολλεκτιβοποιήσεων στην Καταλονία. Τα στοιχεία είναι δύσκολο να βρεθούν, αν και φαίνεται ότι η κολλεκτιβοποίηση της γεωργικής παραγωγής στην Καταλωνία δεν ήταν, σε καμιά περίπτωση, διευρυμένη, καθώς και ότι δεν διευρυνόταν κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου, όταν ο Comorera ανέλαβε καθήκοντα.

Γνωρίζουμε από αναρχικές πηγές ότι υπήρχαν περιπτώσεις που ο Comorera «προστάτευσε τους αγρότες» από τις εξαναγκαστικές κολλεκτιβοποιήσεις. Επιπλέον, είναι παραπλανητικό, στην καλύτερη, το υπονοούμενο ότι οι αγρότες ήταν συνολικά αντίθετοι προς τις κολλεκτιβοποιήσεις. Μια ακριβέστερη εικόνα παρουσιάζεται από τον Bolloten (σ. 56), ο οποίος τονίζει ότι «αν ο ιδιώτης αγρότης έβλεπε με δυσπιστία την ευέλικτη και διαδεδομένη ανάπτυξη της κολλεκτιβοποιημένης αγροτικής παραγωγής, οι εργάτες στις φάρμες της αναρχοσυνδικαλιστικής CNT και της σοσιαλιστικής UGT είδαν σε αυτήν, αντίθετα, την έναρξη μιας νέας εποχής». Εν ολίγοις, στην επαρχία διαδραματίζονταν ένας σύνθετος ταξικός αγώνας, αν και ελάχιστα μπορεί να μάθει κανείς από την υπεραπλουστευμένη και παραπλανητική αφήγηση του Jackson. Θα φαίνονταν περισσότερο δίκαιο να υποθέσουμε ότι η διαστρέβλωση αυτή αντανάκλα για μια ακόμη φορά την αντιπάθεια του Jackson για την επανάσταση και τους σκοπούς της. Θα επιστρέψω σε αυτό το ζήτημα σύντομα, με

αναφορά στις περιοχές όπου η γεωργική κολλεκτιβοποίηση ήταν πολύ περισσότερο διευρυμένη από ότι στην Καταλονία.

“ Οι πολυπλοκότητες της σύγχρονης κοινωνίας” που προβλημάτιζαν και μπερδευαν τους ανυποψίαστους αναρχικούς εργάτες της Βαρκελώνης, όπως τις απαριθμεί ο Jackson, ήταν οι ακόλουθες: η συσσώρευση προβλημάτων στην προμήθεια τροφίμων και την διαχείριση των συνοριακών φυλακίων, των χωρίων και των δημοσίων αγαθών. Όπως μόλις σημειώθηκε, τα προβλήματα τροφίμων και προμηθειών φαίνεται πως συσσωρεύτηκαν ταχύτατα υπό την σπουδαία ηγεσία του Juan Comorera. Ενώ όσον αφορά τα συνοριακά φυλάκια, η κατάσταση, όπως την περιγράφει αλλού ο Jackson (σ. 368) είχε ως εξής: «Στην Καταλωνία οι αναρχικοί είχαν, από τις 8 Ιουλίου, θέσει υπό τον έλεγχο τους τελωνειακούς σταθμούς στα σύνορα με την Γαλλία. Στις 17 Απριλίου του 1937, οι αναδιοργανωμένοι carabineros, δρώντας υπό τις εντολές του Υπουργού Οικονομικών, Juan Negrin, άρχισαν να ανακτούν τα σύνορα. Τουλάχιστον οκτώ αναρχικοί σκοτωθήκαν στις συγκρούσεις με τους carabineros».

Ενώ εκτός αυτής της δυσκολίας, αντικειμενικά σοβαρής σίγουρα, φαίνεται πως δεν συνιστά αρκετό λόγο για την υπόθεση ότι το πρόβλημα της επάνδρωσης των συνόρων συνέβαλλε στην παρακμή της επαναστατικής πλημμυρίδας. Τα διαθέσιμα αρχεία δεν αποδεικνύουν ότι τα προβλήματα της διαχείρισης των χωρίων ή των δημοσίων αγαθών ήσαν είτε «ανυποψίαστα», είτε υπερβολικά “σύνθετα” για τους Καταλανούς εργάτες – μια αξιοσημείωτη και ανυποψίαστη εξέλιξη, αλλά μια που όπως και να έχει φαίνεται ότι έχει προκύψει από τα διαθέσιμα σε εμάς στοιχεία. Θέλω να δώσω έμφαση για μια ακόμη φορά στο γεγονός ότι ο Jackson δεν παρουσιάζει κανένα στοιχείο για να υποστηρίξει τα συμπεράσματα του σχετικά με την παρακμή της επαναστατικής πλημμυρίδας και των λόγων της δυσαρέσκειας των Καταλανών εργαζόμενων. Για μια ακόμη φορά, νομίζω πως είναι δίκαιο να αποδώσω τα συμπεράσματα του στην ελιτίστικη προκατάληψη του φιλελεύθερου διανοούμενου αντί στο ιστορικό αρχείο.

Ας αναλογιστούμε στην συνέχεια το σχόλιο του Jackson σχετικά με το πως οι αναρχικοί «εξήγησαν την απώλεια της Μάλαγα ως οφειλόμενη σε μεγάλο βαθμό στο χαμηλό ηθικό και τον αποπροσανατολισμό του Ανδαλουσιανού προλεταριάτου, το οποίο έβλεπε την κυβέρνηση της Ανδαλουσίας να ρέπει σταθερά προς τα δεξιά». Ξανά, φαίνεται πως ο Jackson το θεωρεί αυτό ως μια ακόμη ένδειξη της αφέλειας και του παραλογισμού των Ισπανών αναρχικών. Ωστόσο, για μια ακόμη φορά υπάρχουν πολλά περισσότερα στην ιστορία. Μια από τις πρωταρχικές πηγές που ο Jackson αναφέρει είναι ο Borkenau, εντελώς φυσικά, μιας και ο Borkenau πέρασε αρκετές ημέρες στην περιοχή πριν την πτώση της Μάλαγα στις 8 του Φλεβάρη του 1937. Αλλά οι λεπτομερείς περιγραφές του Borkenau τείνουν να διαγράφουν την αναρχική «εξήγηση», τουλάχιστον εν μέρει.

Πίστευε ότι η Μάλαγα θα μπορούσε να είχε σωθεί, αν και μόνο με μια «απελπισμένη μάχη» μαζικής συμμετοχής, του είδους εκείνου που μόνο οι «αναρχικοί θα μπορούσαν να έχουν ηγηθεί». Αλλά δυο παράγοντες απέτρεψαν μια τέτοια υπεράσπιση: πρώτος, ο αξιωματικός που είχε αναλάβει την ηγεσία της άμυνας, ο αντισυνταγματάρχης Villalba, «ερμήνευσε τον σκοπό αυτό ως καθαρά στρατιωτικό, ενώ στην πραγματικότητα δεν διέθετε τα στρατιωτικά μέσα παρά μόνο τις δυνάμεις ενός λαϊκού κινήματος»· ήταν επαγγελματίας στρατιωτικός, «ο οποίος στα μύχια της καρδιάς του μισούσε το πνεύμα της πολιτοφυλακής» και ήταν ανίκανος να κατανοήσει τον «πολιτικό

παράγοντα». ²⁶ Ένας δεύτερος παράγοντας ήταν η σημαντική παρακμή, ως τον Φεβρουάριο, της πολιτικής συνειδητότητας και της μαζικής συμμετοχής.

Οι αναρχικές επιτροπές δεν λειτουργούσαν πλέον, και η εξουσία της αστυνομίας και των εθνοφυλάκων είχε αποκατασταθεί. «Η ενόχληση που προκαλούσε η ύπαρξη εκατοντάδων ανεξάρτητων επαρχιακών αστυνομικών σωμάτων είχε εξαφανιστεί, αλλά μαζί τους και το παθιασμένο ενδιαφέρον του χωρίου στον εμφύλιο πόλεμο....Το σύντομο διάλειμμα του Ισπανικού Σοβιετικού συστήματος βρίσκονταν στο τέλος του» (σ. 212).

Μετά την εξέταση της τοπικής κατάστασης στην Μάλαγα και τις εκεί ενδοκυβερνητικές συγκρούσεις (αιτία της αποτυχίας να παραχθεί υποστήριξη ή οπλισμός στην πολιτοφυλακή που υπερασπίζονταν την Μάλαγα), ο Borkenau συμπεραίνει (σ. 228): «η Ισπανική δημοκρατία πλήρωσε με την πτώση της Μάλαγα την απόφαση της δεξιάς πτέρυγας του στρατοπέδου της να θέσει ένα τέλος στην κοινωνική επανάσταση και της αριστερής πτέρυγας της να μην το επιτρέψει αυτό». Η συζήτηση του Jackson σχετικά με την πτώση της Μάλαγα αναφέρεται στον τρόπο και τις πολιτικές αντιπαλότητες εντός της πόλης αλλά δεν διατυπώνει καμιά αναφορά στο γεγονός ότι η περιγραφή του Borkenau, και η ερμηνεία που την συνοδεύει, υποστηρίζουν πράγματι την πεποίθηση ότι η ήττα οφείλονταν κυρίως στο χαμηλό ηθικό και την ανικανότητα, ή και απροθυμία της κυβέρνησης της Βαλένθια να αγωνιστεί σε έναν λαϊκό πόλεμο. Αντίθετα, συμπεραίνει ότι η έλλειψη μέσων του αντισυνταγματάρχη Villalba για τον «έλεγχο των πικρόχολων πολιτικών αντιπαλοτήτων» ήταν ένας από τους παράγοντες που τον απέτρεψαν από το να φέρει εις πέρας τα θεμελιώδη στρατιωτικά καθήκοντα του. Έτσι, φαίνεται πως υιοθετεί την άποψη που ο Borkenau καταδικάζει, ότι ο σκοπός ήταν «σαφέστατα στρατιωτικός». Η αφήγηση του αυτόπτη Borkenau μου φαίνεται πολύ πειστικότερη.

Και σε αυτή την περίπτωση, ο Jackson περιγράφει την κατάσταση με παραπλανητικό τρόπο, ίσως πάλι λόγω της ελιτίστικης προκατάληψης που κυριαρχεί στην φιλελεύθερη- κομμουνιστική ερμηνεία του εμφύλιου πολέμου. Παρόμοια με τον αντισυνταγματάρχη Villalba, οι φιλελεύθεροι ιστορικοί φανερώνουν συχνά μια έντονη δυσπιστία προς τις «δυνάμεις ενός λαϊκού κινήματος» και «το πνεύμα της πολιτοφυλακής». Αλλά εύκολα μπορεί να διατυπωθεί ένα επιχείρημα πως και αυτοί με την σειρά τους αποτυγχάνουν στην κατανόηση του «πολιτικού παράγοντα».

Τις ημέρες του Μάη του 1937, η επανάσταση στην Καταλωνία δέχτηκε το τελικό χτύπημα. Στις 3 του Μάη, ο επίτροπος για την δημοσιά τάξη και μέλος του PSUC Rodriguez Salas, εμφανίστηκε στο κτίριο του τηλεφωνικού κέντρου με ένα απόσπασμα αστυνομικών, χωρίς να έχει προηγουμένως συμβουλευθεί τους αναρχικούς που συμμετείχαν στην κυβέρνηση σε υπουργικές θέσεις, προκειμένου να το καταλάβει. Το τηλεφωνικό κέντρο, πρώην ιδιοκτησία της IT&T, είχε καταληφθεί από τους εργάτες της Βαρκελώνης τον Ιούλη και λειτουργούσε έκτοτε υπό τον έλεγχο μιας επιτροπής των UGT-CNT, με κυβερνητικό εκπρόσωπο, απόλυτα σύμφωνο με το διάταγμα κολλεκτιβοποίησης της 24ης Οκτωβρίου του 1936.

Σύμφωνα με την λονδρέζικη Daily Worker (11 Μαΐου 1937), «ο Salas έστειλε την ένοπλη ρεπουμπλικανική φρουρά για να αφοπλίσει τους εργαζόμενους εκεί, οι περισσότεροι εκ των οποίων ήταν μέλη των σωματείων της CNT». Το κίνητρο, σύμφωνα με τον Juan Comorera, ήταν «να παυθεί μια ανώμαλη κατάσταση», με άλλα λόγια, ότι κάνεις δεν μπορούσε να μιλάει στο τηλέφωνο

«χωρίς το γνωρίζει το αδιάκριτο αυτί του τηλεφωνητή».²⁷ Η ένοπλη αντίσταση στο κτίριο της τηλεφωνίας απέτρεψε την κατάληψη του ενώ οι τοπικές επιτροπές άμυνας ανήγειραν οδοφράγματα σε όλη την Βαρκελώνη. Ο Companys και οι αναρχικοί υπουργοί παρακάλεσαν τους εργάτες να αποπλιστούν. Και μια αβέβαιη ανακωχή κράτησε ως τις 6 Μαΐου, όταν τα πρώτα αποσπάσματα των φρουρών εφόδου έφθασαν στην πόλη, αθετώντας τις υποσχέσεις της κυβέρνησης πως η ανακωχή θα τηρηθεί και ότι οι στρατιωτικές δυνάμεις θα αποσυρθούν. Τα στρατεύματα τελούσαν υπό τις διαταγές του στρατηγού Pozas, πρώην διοικητή της πολυμίσσητης εθνοφυλακής και τώρα μέλους του κομμουνιστικού κόμματος. Στις συγκρούσεις που ακολούθησαν, πεντακόσιοι περίπου άνθρωποι σκοτώθηκαν και περισσότεροι από χίλιοι τραυματίστηκαν. «Οι Ημέρες του Μάη στην πραγματικότητα ακουστήκαν ως ο επιθανάτιος ρόγχος της επανάστασης, ανακοινώνοντας την πολιτική ήττα όλων και τον θάνατο αρκετών ηγετών της».

Τα γεγονότα αυτά – τεράστιας σημασίας για την ιστορία της Ισπανικής επανάστασης – ο Jackson τα περιγράφει με αδρά χαρακτηριστικά ως περιθωριακά συμβάντα. Προφανώς, η αφήγηση του ιστορικού πρέπει να είναι επιλεκτική από την αριστερή- φιλελεύθερη οπτική που ο Jackson συμμερίζεται με τον Hugh Thomas και πολλούς άλλους, η ρευστοποίηση της επανάστασης στην Καταλωνία ήταν ένα γεγονός ήσσονος σημασίας, όπως και η ίδια η επανάσταση απλά ένα είδος περαστικής ενόχλησης, ένας δευτερεύον εκνευρισμός που εξέτρεπε την ενέργεια από τον αγώνα προκειμένου να διασωθεί η μπουρζουάδικη κυβέρνηση. Η απόφαση ωμής καταστολής της επανάστασης με την βία περιγράφεται ως εξής:

“... Στις 5 Μαΐου, ο Companys πέτυχε μια ευάλωτη ανακωχή, βάσει της οποίας οι επίτροποι του PSUC θα αποσύρονταν από την περιφερειακή κυβέρνηση, και το ζήτημα της Τηλεφωνικής Εταιρείας παραπέμφθηκε σε μελλοντικές διαπραγματεύσεις. Την ίδια βραδιά, ωστόσο, ο Antonio Sese, αξιωματούχος της UGT, ο οποίος προετοιμάζονταν να συμμετάσχει στο αναδιοργανωμένο υπουργικό συμβούλιο, δολοφονήθηκε. Και σε καμιά περίπτωση οι αρχές της Βαλένθια δεν είχαν καμιά όρεξη να εξομαλύνουν τις σχέσεις τους με την Καταλανική αριστερά. Στις 6 Μαΐου αρκετές χιλιάδες asaltos έφθασαν στην πολύ, ενώ το ρεπουμπλικάνικο ναυτικό έκανε την εμφάνισή του στο λιμάνι...” ²⁸

Το ενδιαφέρον αυτής της περιγραφής έγκειται σε όσα έχουν παραμείνει ανείπωτα. Για παράδειγμα, δεν υπάρχει κανένα σχόλιο για το γεγονός ότι το απόσπασμα των asaltos παραβίασε την «ευάλωτη ανακωχή» που είχε γίνει αποδεκτή από τους εργάτες της Βαρκελώνης, τους αναρχικούς, και τα στρατεύματα του POUM που βρίσκονταν κοντά, ενώ δεν γίνεται σχεδόν καμιά αναφορά στις αιματηρές συνέπειες ή την πολιτική σημασία αυτής της απροθυμίας «της περαιτέρω εξομάλυνσης με την Καταλανική αριστερά». Δεν υπάρχει επίσης καμιά μνεία στο γεγονός ότι μαζί με τον Sese δολοφονήθηκε και ο Berneri και άλλοι αναρχικοί ηγέτες, όχι μόνο κατά την διάρκεια των ημερών του Μάη αλλά και των εβδομάδων που προηγήθηκαν των γεγονότων αυτών.²⁹ Ο Jackson δεν αναφέρει καν το γεγονός ότι μαζί με το ρεπουμπλικανικό ναυτικό, «εμφανίστηκαν» και βρετανικά σκάφη στο λιμάνι.³⁰ Και δεν αναφέρεται καν στις παρατηρήσεις του Orwell σχετικά με τους φρουρούς εφόδου, σε σύγκριση με τα στρατεύματα στο μέτωπο, όπου είχε περάσει τους προηγούμενους μήνες.

Οι φρουροί εφόδου «ήταν εξαιρετικά στρατεύματα, από τα καλύτερα που είχα δει στην Ισπανία....ήμουν συνηθισμένος στις ρακένδυτες, σχεδόν άοπλες πολιτοφυλακές στο μέτωπο της Αραγκόν, και δεν γνώριζα ότι η Δημοκρατία διέθετε στρατεύματα σαν αυτά...οι Εθνοφύλακες και οι Carabineros, που δεν προορίζονταν για το μέτωπο καθόλου, ήταν καλύτερα εξοπλισμένοι και μακράν καλύτερα ντυμένοι από εμάς. Υποψιάζομαι ότι το ίδιο συμβαίνει σε όλους τους πολέμους – πάντα η ίδια αντίθεση μεταξύ της κομψής αστυνομίας στα μετόπισθεν και τους ρακένδυτους στρατιώτες στην πρώτη γραμμή».

Η αντίθεση αυτή φανερώνει πολλά για την φύση του πολέμου, όπως αυτή είχε γίνει κατανοητή από την κυβέρνηση της Βαλένθια. αργότερα, ο Orwell θα διατύπωνε το συμπέρασμα αυτό με μεγαλύτερη σαφήνεια: «Μια κυβέρνηση που στέλνει δεκαπενταετή αγόρια στο μέτωπο με σαρανταετή τουφεκιά και κρατά τους μεγαλύτερους σε ηλικία άνδρες με τα πιο σύγχρονα όπλα στα μετόπισθεν είναι καταφανώς πολύ πιο φοβισμένη από την επανάσταση παρά από τους φασίστες. Εξού και η ταπεινή πολεμική πολιτική των τελευταίων έξι μηνών, καθώς και ο συμβιβασμός με τον οποίο ο πόλεμος θα τερματιστεί σχεδόν βεβαία».³¹ Η περιγραφή των γεγονότων αυτών από τον Jackson, με τις παραλείψεις και τις εικασίες της, υποδηλώνει ότι ίσως να συμμερίζεται την άποψη ότι ο σημαντικότερος κίνδυνος για την Ισπανία θα ήταν η νίκη της επανάστασης.

Ο Jackson προφανώς αγνοεί την μαρτυρία του Orwell, σε κάποιο βαθμό, σχολιάζοντας ότι «οι αναγνώστες θα πρέπει να έχουν κατά νου την έντιμη δήλωση του Orwell πως γνώριζε ελάχιστα για τις πολιτικές περίπλοκες του αγώνα». Αυτό είναι ένα παράξενο σχόλιο. Είναι σίγουρο πως η ανάλυση του Orwell των «πολιτικών περίπλοκων του αγώνα» αντέχει καλά παρά το πέρασμα τριάντα χρόνων· και αν είναι ελαττωματική, αυτό πιθανώς οφείλεται στην τάση του να αποδίδει υπερβολικά μεγαλύτερη σημασία στο POUM σε σύγκριση με τους αναρχικούς – χωρίς αυτό να προκαλεί καμιά έκπληξη δεδομένου ότι στο μέτωπο βρίσκονταν με την πολιτοφυλακή του POUM. Η έκθεση του στις βλακώδεις ανοησίες που εμφανίζονταν τότε στον σταλινικό και φιλελεύθερο τύπο φαίνεται αρκετά ακριβής, ενώ μεταγενέστερες ανακαλύψεις αποδίδουν ελάχιστους λόγους αμφισβήτησης των βασικών γεγονότων που μετέδιδε ή των ερμηνειών που πρότεινε στην ένταση της μάχης. Ο Orwell αναφέρεται, πράγματι, στην δική του «πολιτική άγνοια». Σχολιάζοντας την τελική ήττα της επανάστασης τον Μάιο, δηλώνει: «Συνειδητοποίησα – λόγω της προσωπικής μου πολιτικής άγνοιας, - αν και όχι τόσο διαυγώς όσο θα όφειλα- ότι όταν η κυβέρνηση ένοιωσε πιο σίγουρη για τον εαυτό της θα υπήρχαν αντίποινα». Ωστόσο η μορφή αυτής της «πολιτικής άγνοιας» έχει άπλα συμπυκνωθεί σε πιο πρόσφατες ιστορικές μελέτες.

Λίγο μετά τις ημέρες του Μάη, η κυβέρνηση Caballero κατέρρευσε και ο Juan Negrin αναδείχθηκε πρόεδρος της δημοκρατικής Ισπανίας. Ο Negrin περιγράφεται από τους Broue και Temime ως εξής: «...πρόκειται για έναν ασυμβίβαστο υπερασπιστή της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας και άτεγκτο πολέμιο των κολλεκτιβοποιήσεων, τον οποίο οι υπουργοί της CNT βρίσκουν ενάντιο σε όλες τις προτάσεις τους. Είναι αυτός που αναδιοργάνωσε τους carabineros και προέδρευσε επί της μεταφοράς των αποθεμάτων του χρυσού της δημοκρατίας στην ΕΣΣΔ. Απόλαυσε την εμπιστοσύνη των μετριοπαθών....[και] είχε άριστες σχέσεις με τους κομμουνιστές.»

Η πρώτη σημαντική πράξη της κυβέρνησης του Negrin ήταν η καταστολή του POUM και η συγκρότηση του κεντρικού έλεγχου της Καταλωνίας. Η κυβέρνηση στράφηκε στην Αραγκόν μετά,

η οποία βρίσκονταν σε μεγάλο βαθμό υπό τον έλεγχο των αναρχικών από τις πρώτες ημέρες της επανάστασης και η γεωργική κολλεκτιβοποίηση ήταν ιδιαίτερα διευρυμένη ενώ τα κομμουνιστικά στοιχεία αποδυναμωμένα. Τα δημοτικά συμβούλια της Αραγκόν συντονίζονταν από το Συμβούλιο της Αραγκόν, με επικεφαλής τον Joaquín Ascaso, έναν γνωστό μαχητή της CNT, έναν εκ των οποίων ο αδελφος του είχε σκοτωθεί κατά την διάρκεια των ημερών του Μάη. Κάτω από την κυβέρνηση Caballero. Τον Αύγουστο, η κυβέρνηση Negrín ανακοίνωσε την διάλυση του Συμβουλίου της Αραγκόν και απέστειλε μια μεραρχία του Ισπανικού στρατού, υπό την διοίκηση του κομμουνιστή αξιωματικού Enrique Lister, προκειμένου να εφαρμόσει την διάλυση των τοπικών επιτρόπων, να αποσυναρμολογήσει τις κολεκτίβες, και να εδραιώσει τον κεντρικό κυβερνητικό έλεγχο. Ο Ascaso συνελήφθη με την κατηγορία πως ήταν υπαίτιος για την κλοπή κοσμημάτων – δηλαδή, των κοσμημάτων που «κλάπηκαν» από το Συμβούλιο για τις δικές του ανάγκες το φθινόπωρο του 1936. Ο τοπικός αναρχικός τύπος κατεστάλλει ώστε να ευνοηθεί μια κομμουνιστική περιοδική εκδοσή, και, γενικά, τα τοπικά αναρχικά κέντρα καταλήφθηκαν με την βία και έκλεισαν.

Το τελευταίο αναρχικό προπύργιο καταλήφθηκε, με τανκς και πυροβολικό, στις 21 Σεπτεμβρίου. Λόγω της επιβεβλημένης από την κυβέρνηση λογοκρισίας, δεν υπάρχουν πολλά άμεσα αρχεία των γεγονότων αυτών, ενώ οι σημαντικότερες μαρτυρίες προσπερνάνε αυτά τα γεγονότα με ταχύτητα. Σύμφωνα με τον Felix Morrow, «ο επίσημος τύπος της CNT....σύγκρινε την επίθεση στην Αραγκόν με την υποταγή της Αστουρία στον Lopez Ochoa τον Οκτώβριο του 1934» - με την τελευταία να είναι η μια από τις πιο αιματηρές πράξεις καταστολής στην σύγχρονη Ισπανική ιστορία. Αν και αυτό είναι μια υπερβολή, αποτελεί γεγονός ότι τα λαϊκά όργανα της διαχείρισης αφανίστηκαν από τις λεγεώνες του Lister, και η επανάσταση είχε πια τελειώσει, όσον αφορά την Αραγκόν.

Σχετικά με αυτά τα γεγονότα ο Jackson διατυπώνει τα ακολουθία σχόλια:

“... Στις 11 Αυγούστου η κυβέρνηση ανακοίνωσε την διάλυση της Consejo de Aragon, της αναρχοκρατούμενης διοίκησης η οποία είχε αναγνωριστεί από τον Largo Caballero τον Δεκέμβριο του 1936. Οι χωρικοί ήταν γνωστό πως μισούσαν την Consejo, οι αναρχικοί είχαν εγκαταλείψει το μέτωπο κατά την διάρκεια των μαχών στην Βαρκελώνη, ενώ η ύπαρξη της Consejo και μόνο αποτελούσε μια μόνιμη απειλή προς την εξουσία της κεντρικής κυβέρνησης. Για όλους αυτούς τους λόγους ο Negrín δεν δίστασε να στείλει στρατεύματα, και να συλλάβει τους αναρχικούς αξιωματούχους. Μόλις η δικαιοδοσία τους καταργήθηκε, ωστόσο, απελευθερώθηκαν...” [32](#)

Τα σχόλια αυτά έχουν έντονο ενδιαφέρον. Ας αναλογιστούμε αρχικά την κατηγορία πως οι αναρχικοί είχαν εγκαταλείψει το μέτωπο κατά την διάρκεια των Ημερών του Μάη. Αληθεύει ότι στοιχεία κάποιων αναρχικών και POUM ταξιαρχιών είχαν προετοιμαστεί να προελάσουν στην Βαρκελώνη, άλλα μετά την εδραίωση της «ευάλωτης ανακωχής» στις 5 του Μάη, δεν το έκαναν· δεν υπήρξαν αναρχικές δυνάμεις που κατάφεραν να προσεγγίσουν την Βαρκελώνη ώστε να υπερασπιστούν το προλεταριάτο της πόλης και τους θεσμούς του από την επίθεση. Ωστόσο, μια μηχανοκίνητη φάλαγγα, 5.000 περίπου φρουρών εφόδου, στάλθηκε από την κυβέρνηση από το μέτωπο για να διασπάσει την «ευάλωτη ανακωχή». Κατά συνέπεια οι μοναδικές δυνάμεις που «εγκατέλειψαν το μέτωπο» κατά την διάρκεια των μαχών της Βαρκελώνης ήταν εκείνες που στάλθηκαν από την κυβέρνηση προκειμένου να ολοκληρωθεί το έργο της καταστροφής της επανάστασης με την βία. Ας θυμηθούμε τα πιο πάνω σχόλια του Orwell.

Και τι μπορούμε να συμπεράνουμε από την δήλωση του Jackson πως «οι χωρικοί φημίζονταν για το μίσος τους για την Consejo». Όπως και στις άλλες περιπτώσεις που έχω αναφερθεί, ο Jackson δεν αποδίδει καμιά ένδειξη στην οποία θα μπορούσε να βασιστεί μια τέτοια κρίση. Η λεπτομερέστερη ερευνά των κολλεκτίβων προκύπτει από αναρχικές πηγές, οι οποίες φανερώνουν ότι η Αραγκόν ήταν μια από τις περιοχές όπου η κολλεκτιβοποίηση ήταν πιο διαδεδομένη και επιτυχημένη.³³

Τόσο η CNT όσο και η UGT Ομοσπονδία Εργατών Γης ήταν δυναμικές στην υποστήριξη τους προς τις κολλεκτιβοποιήσεις, και δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι και οι δυο αποτελούσαν μαζικές οργανώσεις. Ένας αριθμός μη-αναρχικών, παρατηρώντας τις κολλεκτιβοποιήσεις στην Αραγκόν από πρώτο χέρι, τις περιέγραψαν με πολύ ευνοϊκά σχόλια ενώ τόνισαν τον εθελοντικό χαρακτήρα των κολλεκτιβοποιήσεων.³⁴ Σύμφωνα με τον Gaston Leval, έναν αναρχικό παρατηρητή που πραγματοποίησε μια λεπτομερή μελέτη των αγροτικών κολλεκτιβοποιήσεων, «στην Αραγκόν το 75% των μικροϊδιοκτητών έχουν εθελοντικά συνταχθεί με την νέα τάξη πραγμάτων», ενώ οι υπόλοιποι δεν υποχρεώθηκαν να συμμετάσχουν στις κολλεκτίβες. Άλλοι αναρχικοί παρατηρητές – ο Augustin Souchy συγκεκριμένα – απέδωσε λεπτομερείς περιγραφές της λειτουργίας των κολλεκτίβων της Αραγκόν. Εκτός και αν κάποιος είναι πρόθυμος να αποδεχτεί έναν φανταστικό βαθμό παραποίησης, είναι αδύνατον να συμφιλιωθούν οι περιγραφές αυτές με τον ισχυρισμό ότι «οι χωρικοί φημίζονταν για το μίσος τους για την Consejo» - εκτός, βεβαίως, εάν κάποιος περιορίσει τον όρο «χωρικός» στην ιδιότητα του «ιδιώτη ιδιοκτήτη αγρότη», περίπτωση στην οποία θα μπορούσε κάλλιστα να αληθεύει, αλλά θα δικαιολογούσε την διάλυση του συμβουλίου μόνο υπό την προϋπόθεση ότι τα δικαιώματα του ιδιώτη ιδιοκτήτη αγρότη πρέπει να υπερέχουν εκείνων του αγρότη που δεν διαθέτει γη. Ελάχιστη είναι η αμφιβολία πως οι κολλεκτίβες ήταν πράγματι οικονομικά επιτυχημένες,³⁵ πόσο μάλλον εάν ήταν εξαναγκασμένες και μισητές από τον αγροτικό πληθυσμό.

Έχω ήδη αναφερθεί στο γενικό συμπέρασμα του Bolloten, βάσει των ιδιαίτερα εκτεταμένων αρχειακών στοιχείων, πως ενώ ο ιδιώτης αγρότης μπορεί να εκτιμούσε με δυσανεμία την ανάπτυξη της κολλεκτιβοποιημένης γεωργίας, «οι εργάτες γης της αναρχοσυνδικαλιστικής CNT και της σοσιαλιστικής UGT, έβλεπαν σε αυτή, αντίθετα, την έναρξη μιας νέας εποχής». Το συμπέρασμα αυτό φαίνεται απόλυτα λογικό, βάσει των στοιχείων που είναι διαθέσιμα. Αναφορικά με την Αραγκόν, ειδικότερα, παρατηρεί ότι «οι βουλιαγμένοι στα χρέη αγρότες ήταν έντονα επηρεασμένοι από τις ιδέες της CNT και της FAI [Federacion Anarquista Iberica], ένας παράγοντας που απέδωσε μια ισχυρά αυθόρμητη παρόρμηση στην κολλεκτιβιστική γεωργική παραγωγή», και αν και αναφέρονται δυσκολίες από αναρχικές πηγές, οι οποίες φαίνονται γενικά απολυτά έντιμες σχετικά με τις αποτυχίες.

Ο Bolloten αναφέρει δυο κομμουνιστικές πηγές, μεταξύ άλλων, που φανερώνουν ότι το 70% περίπου του πληθυσμού στις επαρχιακές περιοχές της Αραγκόν ζούσαν σε κολλεκτίβες (σ. 71)· προσθέτοντας πως «πολλές από τις 450 κολλεκτίβες της περιοχής ήταν σε μεγάλο βαθμό εθελοντικές», αν και «η παρουσία των πολιτοφυλάκων από την γειτονική περιφέρεια της Καταλωνίας, η συντριπτική πλειοψηφία των οποίων ήταν μέλη της CNT και της FAI» ήταν «σε μεγάλο βαθμό» υπεύθυνη για την εκτεταμένη κολλεκτιβοποίηση. Δηλώνει επίσης ότι σε πολλές περιοχές οι αγρότες ιδιοκτήτες που δεν συμφωνούσαν με το κολλεκτιβιστικό σύστημα το έκαναν αυτό για άλλους λόγους: «...όχι μόνο αποτρέπονταν από το να προσλαμβάνουν μισθωτούς

εργαζόμενους και να διαθέτουν ελεύθερα τις σοδειές τους αλλά συχνά στερούνταν όλα τα προνόμια που απολάμβαναν τα μέλη τους» (σ. 72). Ο Bolloten περιγράφει την προσπάθεια των κομμουνιστών τον Απρίλιο του 1937 να προκαλέσουν διχασμό σε «περιοχές όπου η CNT και η UGT είχαν εδραιώσει τις κολλεκτιβοποιημένες φάρμες βάσει αμοιβαίων συμφωνιών» (σ. 195), οδηγώντας σε κάποιες περιπτώσεις σε μάχες παρατάξεων και δεκάδες δολοφονίες, σύμφωνα με πηγές της CNT.³⁶

Η λεπτομερής ανάλυση του Bolloten των γεγονότων του καλοκαιριού του 1937 διαφωτίζει σημαντικά το ζήτημα των νοοτροπιών των αγροτών σχετικά με τις κολλεκτιβοποιήσεις:

Ήταν αναπόφευκτο πως οι επιθέσεις στις κολλεκτίβες θα πρέπει να είχαν μια δυσάρεστη επίδραση στην αγροτική οικονομία καθώς και το ηθικό, για λίγο καιρό, αληθεύει, ότι σε κάποιες περιοχές η κολλεκτιβοποίηση αποτελούσε ανάθεμα για την πλειοψηφία των χωρικών, ωστόσο δεν αληθεύει λιγότερο ότι σε άλλες περιπτώσεις οι κολλεκτιβοποιημένες φάρμες οργανώθηκαν αυθόρμητα από τον μεγαλύτερο όγκο του αγροτικού πληθυσμού. Στην επαρχία του Toledo, για παράδειγμα, όπου υπήρχαν κολλεκτίβες ακόμη και πριν από τον πόλεμο, το 83% των χωρικών, συμφωνά με μια πηγή φιλική προς τους κομμουνιστές, αποφάσισε ευνοϊκά για την συλλογική καλλιέργεια του εδάφους. Καθώς η εκστρατεία ενάντια στις φάρμες έφθανε στην κορύφωση της πριν την συγκομιδή του καλοκαιριού του 1937....ένα πέπλο δυσαρέσκειας και φόβου κάλυψε τους εργάτες γης. Η δουλειά στα χωράφια εγκαταλείφθηκε σε πολλές περιοχές ή συνεχίζονταν με απάθεια, και υπήρχε ο κίνδυνος ότι ένα σημαντικό μέρος της συγκομιδής, ζωτικής σημασίας για την πολεμική προσπάθεια, θα εγκαταλείπονταν να σαπίσει (σ.196).

Ήταν κάτω από αυτές τις συνθήκες, τονίζει, ότι οι κομμουνιστές υποχρεώθηκαν να αλλάξουν την πολιτική τους και – προσωρινά – να ανεχθούν τις κολλεκτίβες. Ένα διάταγμα που νομιμοποιούσε τις κολλεκτίβες ψηφίστηκε «κατά την διάρκεια του τρέχοντος γεωργικού έτους» (κυρτά δικά του) και τους πρόσφερε κάποια βοήθεια. Αυτό «παρήγαγε μια αίσθηση ανακούφισης στην επαρχία κατά την διάρκεια της ζωτικής περιόδου της συγκομιδής». Αμέσως μετά την συγκομιδή των σοδειών, η πολιτική άλλαξε ξανά σε εκείνη της ωμής καταστολής. Ο Bolloten αναφέρει κομμουνιστικές πηγές πως «μια σύντομη αν και σκληρή εκστρατεία στις αρχές Αυγούστου» προετοίμασε τον δρόμο για την διάλυση του Συμβουλίου της Αραγκόν. Σύμφωνα με το διάταγμα διάλυσης «ο πρόσφατα διορισθείς Γενικός Κυβερνήτης, Jose Ignacio Mantecon, ένα μέλος της αριστερής πτέρυγας του ρεπουμπλικανικού κόμματος, αλλά και κρυφά συμπαθών τους κομμουνιστές (ενώθηκε με το κόμμα στην εξορία, μετά τον πόλεμο),...διέταξε την διάλυση κάθε μιας κολλεκτιβοποιημένης φάρμας».

Τα μέσα για αυτό: η μεραρχία του Lister, η οποία αποκατέστησε την παλιά τάξη με την βία και τον τρόμο. Ο Bolloten αναφέρει κομμουνιστικές πηγές που συναινούν με την ακραία σκληρότητα των μεθόδων του Lister. Αναφέρει συγκεκριμένα τον κομμουνιστή γενικό γραμματέα του Ινστιτούτου Αγροτικής Μεταρρύθμισης, ο οποίος παραδέχεται ότι τα μέτρα που πάρθηκαν προκείμενου να διαλυθούν οι κολλεκτίβες ήταν «ένα πολύ σοβαρό σφάλμα, το οποίο προκάλεσε τρομερή αποδιοργάνωση στην επαρχία», καθώς «τα άτομα εκείνα που ήταν δυσαρεστημένα με τις κολλεκτιβοποιήσεις.....τις κατέλαβαν με την βία, μεταφέροντας μακριά τις σοδειές και διαιρώντας τις εγκαταστάσεις στις φάρμες χωρίς κανέναν σεβασμό προς τις κολλεκτίβες που είχαν δημιουργηθεί χωρίς βία ή πίεση, και ήταν εύπορες, καθώς και πρότυπα οργάνωσης.....Ως αποτέλεσμα, η εργασία

στα χωράφια αναστάλθηκε σχεδόν ολοκληρωτικά, και ένα τέταρτο της γης δεν προετοιμάστηκε έγκαιρα για την σπορά (σ. 200). Για μια ακόμη φορά, ήταν απαραίτητο να εξωραϊστεί η ωμή καταστολή των κολλεκτίβων, προκειμένου να αποτραπεί η καταστροφή. Συνοψίζοντας τα γεγονότα αυτά, ο Bolloten περιγράφει την κατάσταση που προέκυψε ως εξής:

Ωστόσο αν και η κατάσταση στην Αραγκόν βελτιώθηκε σε κάποιον βαθμό, τα μίσση και οι αντιπάθειες που προκάλεσε η διάλυση των κολλεκτίβων και η καταστολή που ακολούθησε δεν αποβλήθηκαν ποτέ. Ούτε και η απογοήτευση που προέκυψε υπονομεύοντας το πνεύμα των αναρχοσυνδικαλιστικών δυνάμεων στο μέτωπο της Αραγκόν απομακρύνθηκε εντελώς ποτέ, μια απογοήτευση που αναμφίβολα συνέβαλλε στην κατάρρευση του μετώπου αυτού λίγους μήνες μετά....μετά την καταστροφή των συλλογικών αγροκτημάτων στην Αραγκόν, το κομμουνιστικό κόμμα υποχρεώθηκε να τροποποιήσει την πολιτική του, και να υποστηρίξει τις κολεκτίβες και σε άλλες περιοχές επίσης ενάντια στους προηγούμενους ιδιοκτήτες που επιδίωκαν να επιστρέψουν στην κατασχεθείσα γη....(σ. 200-201).

Επιστρέφοντας στα σχόλια του Jackson, νομίζω ότι πρέπει να συμπεράνουμε ότι παρερμηνεύουν χονδροειδώς την κατάσταση. Η διάλυση του Συμβουλίου της Αραγκόν και η μεγάλης κλίμακας καταστροφή των κολλεκτίβων με την στρατιωτική ισχύ ήταν άπια ένα ακόμη στάδιο του αφανισμού της λαϊκής επανάστασης και η αποκατάσταση της παλιάς τάξης. Επιτρέψτε μου να τονίσω ότι δεν ασκώ κριτική στον Jackson για την αρνητική του νοοτροπία προς την κοινωνική επανάσταση, αλλά αντίθετα για την αποτυχία της αντικειμενικότητας που επικαλείται όταν αναλύει την επανάσταση και την καταστολή της.

Μεταξύ των ιστορικών του Ισπανικού Εμφυλίου Πολέμου, η κυρίαρχη άποψη είναι πως η κομμουνιστική πολιτική ήταν ουσιαστικά σωστή – πως προκειμένου να συγκροτήσουν την ντόπια και την διεθνή υποστήριξη προς την δημοκρατία ήταν απαραίτητο να αναστείλει και ακόμη να αναστρέψει την κοινωνική επανάσταση. Ο Jackson, για παράδειγμα, αναφέρει ότι ο Caballero «συνειδητοποίησε πως ήταν απολύτως αναγκαίο να ανοικοδομήσει την εξουσία του δημοκρατικού κράτους και να εργαστεί με στενή συνεργασία με τους φιλελεύθερους της μεσαίας τάξης». Οι αναρχικοί ηγέτες που συμμετείχαν στην κυβέρνηση μοιράστηκαν την άποψη αυτή, θέτοντας την εμπιστοσύνη τους στην καλή πίστη φιλελεύθερων όπως ο Companys και πιστεύοντας – αφελώς, καθώς τα γεγονότα θα φανέρωναν σύντομα – ότι οι Δυτικές δημοκρατίες θα τους βοηθούσαν.

Μια πολιτική διαμετρικά αντίθετη προς αυτή προτάθηκε από τον Camillo Berneri. [Στην ανοικτή του επιστολή προς την αναρχική υπουργό Federica Montseny](#), συνοψίζει τις απόψεις του με τον ακόλουθο τρόπο: «Το δίλημμα, πόλεμος ή επανάσταση, δεν έχει νόημα πλέον. Το μοναδικό δίλημμα είναι το εξής: είτε νίκη επί του Φράνκο μέσω του επαναστατικού πολέμου, είτε ήττα» (κυρτα δικα του). Υποστήριζε δε ότι πρέπει να αποδοθεί πλήρης ανεξαρτησία στο Μαρόκο και ότι θα πρέπει να καταβληθεί προσπάθεια αναμόχλευσης γενικευμένης εξέγερσης σε ολόκληρη την Βόρεια Αφρική. Κατά αυτόν τον τρόπο ένας επαναστατικός αγώνας πρέπει να αναληφθεί ενάντια στον Δυτικό καπιταλισμό στην Βόρεια Αφρική και, ταυτόχρονα, ενάντια στο μπουρζουαδικό καθεστώς της Ισπανίας, το οποίο σταδιακά αποσυναρμολογούσε τα επιτεύγματα της επανάστασης του Ιουλίου.

Το πρωταρχικό μέτωπο πρέπει να είναι πολιτικό. Ο Φράνκο βασίζονταν έντονα στις Μαροκινές δυνάμεις, συμπεριλαμβανομένου και ενός σημαντικού αριθμού από το Γαλλικό Μαρόκο. Η δημοκρατία μπορούσε να εκμεταλλευτεί το γεγονός, αποδυναμώνοντας ηθικά τις εθνικιστικές δυνάμεις και ίσως ακόμη προσεταιρίζοντας τις στο πλευρό του επαναστατικού αγώνα μέσω μιας πολιτικής αγκιτάσις που θα στόχευε στην πραγματική εναλλακτική μιας Παν-Ισλαμικής – ειδικότερα, Μαροκινής – επανάστασης. Γράφοντάς τον Απρίλιο του 1937, ο Berneri παρότρυνε τον στρατό της δημοκρατίας να αναδιοργανωθεί για την υπεράσπιση της επανάστασης, έτσι ώστε να καταφέρει να ανακτήσει το πνεύμα της λαϊκής συμμετοχής των πρώτων ημερών της επανάστασης. Παραθέτει τα λόγια του συμπατριώτη του Louis Bertoni, που γράφει από το μέτωπο της Huesca:

“... Ο Ισπανικός πόλεμος, στερημένος από κάθε νέα πίστη, κάθε ιδέα κοινωνικής μεταμόρφωσης, οποιασδήποτε επαναστατικής αίγλης, οποιουδήποτε παγκόσμιου νοήματος, είναι πια άπλα ένας εθνικός πόλεμος ανεξαρτησίας που πρέπει να φθάσει ως το τέλος του προκειμένου να αποφευχθεί ο αφανισμός που απαιτεί η διεθνής πλουτοκρατία. Παραμένει το τρομακτικό ζήτημα της ζωής ή θανάτου, άλλα όχι πια εκείνο του πολέμου για την δημιουργία μιας νέας κοινωνίας και μιας νέας ανθρωπότητας. Σε έναν τέτοιο πόλεμο, το ανθρώπινο στοιχείο που θα μπορούσε να φέρει την νίκη επί του φασισμού είναι χαμένο...”

Αναδρομικά, οι ιδέες του Berneri φαίνονται απολυτά λογικές. Αντιπροσωπείες των Μαροκινών εθνικιστών προσέγγισαν πράγματι την κυβέρνηση της Βαλένθια ζητώντας οπλισμό και υλικά, αλλά ο Caballero αρνήθηκε οποιαδήποτε τέτοια παροχή, προτείνοντας αντίθετα παραχωρήσεις εδαφών της Βόρειας Αφρικής στην Γαλλία και την Αγγλία, σε μια προσπάθεια να εξασφαλίσει την υποστήριξη τους. Σχολιάζοντας τα γεγονότα αυτά, οι Broue και Temime παρατηρούν ότι οι πολιτικές αυτές στέρησαν από την δημοκρατία το «όργανο του επαναστατικού ντεφετισμού στον εχθρικό στρατό», και ακόμη ενός τρομερού όπλου ενάντια στην Ιταλική παρέμβαση. Ο Jackson, από την άλλη πλευρά, απορρίπτει την πρόταση του Berneri με το σχόλιο πως η ανεξαρτησία του Μαρόκο (ως προς αυτό το ζήτημα, ακόμα και την βοήθεια προς τους Μαροκινούς εθνικιστές) ήταν «μια χειρονομία που θα έχαιρε μεγάλης εκτίμησης στο Παρίσι και το Λονδίνο». Σαφώς, είναι σωστό πως η Γαλλία και η Αγγλία δεν θα εκτιμούσαν ιδιαίτερα αυτή την εξέλιξη. Όπως τονίζει ο Berneri, «κανείς δεν μπορεί ταυτόχρονα να εγγυηθεί τα Γαλλικά και Βρετανικά συμφέροντα και να πραγματοποιήσει μια γενικευμένη εξέγερση».

Αλλά το σχόλιο του Jackson δεν αγγίζει καν το κεντρικό ζήτημα, δηλαδή, το αν η Ισπανική επανάσταση θα μπορούσε να διασωθεί, τόσο από τους φασίστες στο μέτωπο άλλα και από τον συνασπισμό μπουρζουάδων-κομμουνιστών στο εσωτερικό της δημοκρατίας, μέσω ενός επαναστατικού πόλεμου του είδους που έχει προτείνει η αριστερά – ή, για το ίδιο ζήτημα – εάν η δημοκρατία δεν κατάφερνε να διασωθεί μέσω ενός πολιτικού αγώνα που συμπεριλάμβανε τα εισβάλλοντα Μαροκινά στρατεύματα του Φράνκο, ή την έστω ηθική αποδυνάμωση τους. Είναι εύκολο να καταλάβουμε γιατί ο Caballero δεν παρακινήθηκε από το τολμηρό αυτο σχήμα, δεδομένης της εμπιστοσύνης του στην ενδεχόμενη υποστήριξη των Δυτικών δημοκρατιών. Βάσει όσων γνωρίζουμε σήμερα, ωστόσο, η συνοπτική απόρριψη του επαναστατικού πολέμου από τον Jackson είναι υπερβολικά απότομη.

Επιπλέον, οι παρατηρήσεις του Berneri από το μέτωπο της Huesca προκύπτουν από πολλά ακόμη στοιχεία, μερικά από αυτά έχουν ήδη αναφερθεί. Ακόμα και εκείνοι που αποδέχτηκαν την κομμουνιστική στρατηγική της πειθαρχίας και του κεντρικού έλεγχου ως αναγκαίων παραδέχονται ότι οι καταστολές που αποτέλεσαν αδιάσπαστο μέρος αυτής της στρατηγικής «έτειναν να διασπάνε το μαχητικό πνεύμα του λαού». Μπορεί να εικάσει κανείς, αν και μου φαίνεται ότι πολλοί σχολιαστές έχουν σοβαρά υποτιμήσει την σημασία του πολιτικού παράγοντα, την δυνητική ισχύ ενός λαϊκού αγώνα υπεράσπισης των επιτευγμάτων της επανάστασης. Είναι ίσως σχετικό πως η Αστούρια, η μοναδική περιοχή της Ισπανίας όπου το σύστημα επιτρόπων της CNT-UGT δεν τερματίστηκε χάριν του κεντρικού έλεγχου, είναι επίσης η μοναδική περιοχή όπου το αντάρτικο συνεχίστηκε για πολύ καιρό μετά την επικράτηση του Φράνκο.

Οι Broue και Temime παρατηρούν ότι η αντίσταση των παρτιζάνων της Αστούρια «φανερώνει το βάθος του επαναστατικού πάθους, το οποίο δεν είχε θρυμματιστεί από την επαναγκαθίδρυση της κρατικής εξουσίας, η οποία εφαρμόστηκε εδώ με μεγαλύτερη σωφροσύνη». Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η επανάσταση ήταν εξίσου διευρυμένη και βαθιά ριζωμένη στις Ισπανικές μάζες. Φαίνεται εντελώς πιθανό λοιπόν ότι ένας επαναστατικός αγώνας του είδους που πρότεινε ο Berneri θα ήταν επιτυχημένος, πάρα την μεγαλύτερη στρατιωτική ισχύ των φασιστικών στρατιών. Η ιδέα πως οι άνθρωποι μπορούν να ξεπεράσουν τις μηχανές δεν φαίνεται τόσο ρομαντική ή αφελής όσο πριν μερικά χρόνια.

Επιπλέον, η εμπιστοσύνη με την οποία περιέβαλλαν την μπουρζουάδικη κυβέρνηση οι αναρχικοί ηγέτες δεν έτυχε ανάλογης εκτίμησης, όπως σαφέστατα καταδεικνύει η ιστορία της αντεπανάστασης. Αναδρομικά, φαίνεται ότι ο Berneri είχε δίκιο όταν υποστήριζε ότι δεν έπρεπε να συμμετάσχουν στην μπουρζουάδικη κυβέρνηση, αλλά ότι αντίθετα όφειλαν να επιδιώξουν την αντικατάσταση της με τους θεσμούς που είχε δημιουργήσει η επανάσταση. Ο αναρχικός υπουργός Juan Garcia Oliver δήλωσε ότι «είχαμε εμπιστοσύνη στον λόγο και το πρόσωπο ενός Καταλανού δημοκράτη για αυτό διατηρήσαμε και υποστηρίξαμε τον Companys στην προεδρία της Generalitat», σε μια περίοδο όταν στην Καταλωνία, τουλάχιστον, οι εργατικές οργανώσεις θα μπορούσαν εύκολα να αντικαταστήσουν τον κρατικό μηχανισμό και να απαλλαχθούν από τα παλιά πολιτικά κόμματα, καθώς αντικαθιστούσαν την παλιά οικονομία με μια εντελώς νέα δομή. Ο Companys αναγνώρισε πλήρως ότι υπήρχαν περιορισμοί πέρα από τους οποίους δεν μπορούσε να συνεργαστεί με τους αναρχικούς.

Σε μια συνέντευξη με τον H. E. Kaminski, αρνήθηκε να αναφερθεί συγκεκριμένα στους περιορισμούς αυτούς, αλλά εξέφρασε απλά την ελπίδα ότι «οι αναρχικές μάζες δεν θα αντιταχθούν στην κοινή λογική των ηγετών τους», οι οποίοι έχουν «αποδεχθεί τις ευθύνες που τους επιβαρύνουν»· θεώρησε την αποστολή του ως «οδηγώντας τις ευθύνες αυτές στο σωστό μονοπάτι», χωρίς να αναφέρει ποιο είναι αυτό στην συνέντευξη, αν και φανερώθηκε κατά την διάρκεια των ημερών του Μάη. Πιθανόν, η νοοτροπία του Companys προς την προθυμία των αναρχικών ηγετών να συνεργαστούν να εκφράστηκε με ακρίβεια στην αντίδραση του προς την πρόταση κάποιου ανταποκριτή του New Statesman and Nation, ο οποίος προέβλεψε ότι η δολοφονία του φιλοαναρχικού δημάρχου της Puigcerda θα οδηγούσε σε εξέγερση: «Ο Companys γέλασε περιφρονητικά και είπε ότι οι αναρχικοί θα συνθηκολογήσουν όπως έχουν κάνει πάντα στο παρελθόν». Όπως έχει ήδη τονιστεί με λεπτομέρειες, ο κομματικός συνασπισμός φιλελεύθερων-

κομμουνιστών δεν είχε καμιά πρόθεση να επιτρέψει στον πόλεμο ενάντια στον Φράνκο να προηγηθεί της καταστολής της επανάστασης.

Ένας εκπρόσωπος του Comogera έθεσε το ζήτημα σαφέστατα: «Το σλόγκαν αυτό έχει αποδοθεί στο P.S.U.C.: «Πριν την κατάληψη της Σαραγόσα, είναι αναγκαία η κατάληψη της Βαρκελώνης». Αυτό αντανakλά την κατάσταση με ακρίβεια...». Ο ίδιος ο Comogera είχε, εξ αρχής, πείσει τον Companys να αντισταθεί στην CNT. Ο πρώτος σκοπός του αντιφασιστικού συνασπισμού, υποστήριζε, αφορούσε την διάλυση των επαναστατικών οργανώσεων. Έχω ήδη παραθέσει αρκετές ενδείξεις που φανερώνουν ότι η καταστολή που πραγματοποίησε το Λαϊκό Μέτωπο αποδυνάμωσε σοβαρά την λαϊκή δέσμευση και συμμετοχή στον αντιφασιστικό πόλεμο. Αυτό που ήταν φανερό στον George Orwell ήταν επίσης σαφές στους εργάτες της Βαρκελώνης και τους χωρικούς στα κολλεκτιβοποιημένα χωριά της Αραγκόν: ο φιλελεύθερος- κομμουνιστικός συνασπισμός δεν θα ανέχονταν μια επαναστατική μεταμόρφωση της Ισπανικής κοινωνίας· θα αφιέρωνε τις δυνάμεις του πλήρως στον αγώνα ενάντια στον Φράνκο μόνο μετά την σταθεροποίηση της αποκατάστασης της παλιάς τάξης, ακόμα και δια της βίας, εάν ήταν αυτό απαραίτητο.³⁷

Ελάχιστη είναι η αμφιβολία ότι οι εργάτες γης στις κολεκτίβες κατανοούσαν πολύ καλά το κοινωνικό περιεχόμενο της ώθησης προς ρευστοποίηση και κεντρικό έλεγχο. Το μαθαίνουμε αυτό όχι μόνο από αναρχικές πηγές αλλά και από τον σοσιαλιστικό τύπο την άνοιξη του 1937. Την 1η του Μάη, η εφημερίδα του σοσιαλιστικού κόμματος Adelante είχε τα εξής να πει:

“... Στις απαρχές του Φασιστικού πραξικοπήματος οι εργατικές οργανώσεις και τα δημοκρατικά στοιχεία της χώρας συμφωνούσαν ότι η έτσι αποκαλούμενη εθνικιστική επανάσταση, η οποία απειλούσε το βύθισμα του λαού μας στην άβυσσο της πιο βαθιάς μιζέριας, μπορούσε να ανασταλεί μόνο με μια Κοινωνική Επανάσταση. Το Κομμουνιστικό Κόμμα, ωστόσο, αντιτάχθηκε σε αυτή την άποψη με όλη του την ισχύ. Είχε προφανώς λησμονήσει εντελώς τις παλιές του θεωρίες περί «εργατικής και αγροτικής δημοκρατίας» και της «δικτατορίας του προλεταριάτου». Από την συνεχή επανάληψη του νέου του σλόγκαν για την κοινοβουλευτική ρεπουμπλικανική δημοκρατία καθίσταται σαφές ότι έχει πια χάσει κάθε επαφή με την πραγματικότητα. Όταν τα Καθολικά και συντηρητικά τμήματα της Ισπανικής μπουρζουαζίας είδαν το παλιό τους σύστημα να διαλύεται χωρίς να μπορούν να βρουν άλλη διέξοδο, το Κομμουνιστικό Κόμμα τους εμφύσησε νέα ελπίδα. Τους διαβεβαίωσε ότι η ρεπουμπλικανική μπουρζουαδική δημοκρατία για την οποία αγωνίζονταν δεν έχετε εμπόδια στον δρόμο της Καθολικής προπαγάνδας και, πάνω απ’ όλα, ότι έστεκε έτοιμη να υπερασπιστεί τα ταξικά συμφέροντα της μπουρζουαζίας...”

Ότι η συνειδητοποίηση αυτή ήταν ευρέως διαδεδομένη στις επαρχιακές περιοχές υποβαθμίστηκε δραματικά από ένα ερωτηματολόγιο που στάλθηκε από την Adelante στις γραμματείες της UGT Ομοσπονδίας Εργατών Γης, όπως αυτό δημοσιεύθηκε τον Ιουνίου του 1937. Τα αποτελέσματα συνοψίζονται ως εξής:

Οι απαντήσεις προς αυτές τις ερωτήσεις αποκάλυψαν μια εντυπωσιακή ομοφωνία. Παντού η ίδια ιστορία. Οι αγροτικές κολεκτίβες αντιτίθενται σήμερα με ιδιαίτερη ένταση στο κομμουνιστικό κόμμα. Οι κομμουνιστές οργανώνουν τους εύπορους γαιοκτήμονες, οι οποίοι караδοκούν για φθηνό εργατικό δυναμικό και είναι, για τον ίδιο λόγο, φανερά εχθρικοί προς τις συνεργατικές προσπάθειες των φτωχών χωρικών.

Πρόκειται για το στοιχείο εκείνο το οποίο πριν την επανάσταση συμπαθούσε τους φασίστες και τους μοναρχικούς, και, συμφωνά με τις μαρτυρίες εκπρόσωπων των εργατικών σωματείων, συνωστίζεται τώρα στις γραμμές του κομμουνιστικού κόμματος. Ως προς την γενική επίδραση της κομμουνιστικής δραστηριότητας στην χώρα, οι γραμματείς της UGT είχαν μια μόνο άποψη, την οποία ο εκπρόσωπος της οργάνωσης στην Βαλένθια έθεσε ως εξής: «Πρόκειται για ατυχία με την πληρέστερη έννοια της λέξης». Δεν είναι δύσκολο να φανταστούμε πως η αναγνώριση αυτής της «ατυχίας» επηρέασε την προθυμία των εργατών γης να συμμετάσχουν στον αντιφασιστικό πόλεμο, με όλες τις θυσίες που αυτός περιλάμβανε.

Η νοοτροπία της κεντρικής κυβέρνησης προς την επανάσταση αποκαλύφθηκε κτηνωδώς από τις πράξεις της και φανερώνονται επίσης και στην προπαγάνδα της. Ένας πρώην υπουργός περιγράφει την κατάσταση ως εξής:

“... Το γεγονός που αποκρύπτεται από τον συνασπισμό του Ισπανικού Κομμουνιστικού Κόμματος με τους αριστερούς Ρεπουμπλικάνους και τους δεξιούς Σοσιαλιστές είναι πως έχει πραγματοποιηθεί μια επιτυχημένη κοινωνική επανάσταση στο μισό της Ισπανίας. Επιτυχημένη, με άλλα λόγια, στην κολλεκτιβοποίηση των εργοστασίων και των αγροκτημάτων που λειτουργούν υπό τον έλεγχο των εργατικών σωματείων, και λειτουργούν με ακέραια την αποτελεσματικότητά τους. Κατά την διάρκεια των τριών μηνών που ήμουν υπεύθυνος για την προπαγάνδα των Ηνωμένων Πολιτειών και της Αγγλίας υπό τον Alvarez del Vayo, τότε Υπουργό Εξωτερικών για την κυβέρνηση της Βαλένθια, διατάχτηκα να μην στείλω ούτε μια λέξη σχετικά με αυτή την επανάσταση στο οικονομικό σύστημα της νομιμόφρονος Ισπανίας. Ούτε και υπάρχουν ξένοι ανταποκριτές στην Βαλένθια που να τους επιτρέπεται να γράψουν ελεύθερα για την επανάσταση που έχει πραγματοποιηθεί...”

Εν συντομία, υφίστανται πολλοί λογού για να πιστέψουμε ότι η βούληση για αντίσταση ενάντια στον Φράνκο μειώθηκε σημαντικά, ίσως και αφανίστηκε, από την πολιτική του εξουσιαστικού συγκεντρωτισμού που ανέλαβε ο φιλελεύθερος- κομμουνιστικός συνασπισμός, και εφαρμόστηκε με την βία, ενώ συγκαλύφτηκε στην προπαγάνδα που διαδόθηκε μεταξύ των Δυτικών διανοούμενων και κυριαρχεί ακόμη και σήμερα στην ιστορική συγγραφή. Στον βαθμό που πρόκειται για σωστή κρίση, η εναλλακτική που προτάθηκε από τον Berneri και τους αριστερούς «εξτρεμιστές» αποκτά αξιοπιστία.

Όπως σημειώθηκε νωρίτερα, ο Caballero και οι αναρχικοί υπουργοί αποδέχτηκαν την πολιτική της αντεπανάστασης λόγω της εμπιστοσύνης τους στις Δυτικές δημοκρατίες, για τις οποίες ένοιωθαν βέβαιοι ότι αργά ή γρήγορα θα έσπευδαν να τους βοηθήσουν. Το συναίσθημα αυτό ήταν ίσως κατανοητό το 1937. Είναι παράξενο, πάντως, ότι κάποιος ιστορικός που γράφει στην δεκαετία του 1960 υποχρεώνεται να απορρίψει την πρόταση κρούσης στα μετόπισθεν του Φρανκο με την διεύρυνση του επαναστατικού πολέμου στο Μαρόκο, βάσει επιχειρημάτων που υποστηρίζουν ότι κάτι τέτοιο θα δυσχερανούσε τον δυτικό Καπιταλισμό.

Ο Berneri είχε απόλυτο δίκιο όταν εξέφραζε την άποψη ότι οι Δυτικές δημοκρατίες δεν θα συμμετείχαν σε κάποιον αντιφασιστικό αγώνα στην Ισπανία. Για την ακρίβεια, η συνενοχή τους στο φασιστικό πραξικόπημα δεν ήταν μικρή. Γάλλοι τραπεζίτες, οι οποίοι ήταν γενικά υπέρ του Φράνκο, μπλοκάρισαν την αποδέσμευση του Ισπανικού χρυσού προς την νομιμόφρονη κυβέρνηση,

εμποδίζοντας έτσι την αγορά οπλισμού και, συμπτωματικά, αυξάνοντας την εξάρτηση της δημοκρατίας από την Σοβιετική Ένωση. Η πολιτική της «μη- παρεμβατικότητας», ουσιαστικά μπλοκάρισε την Δυτική βοήθεια προς την δημοκρατική κυβέρνηση ενώ οι Χίτλερ και Μουσολίνι κέρδιζαν πρακτικά τον πόλεμο για τον Φράνκο, και ήταν τεχνικά εγκαινιασμένη από την Γαλλική κυβέρνηση – αν και προφανώς υπό την έντονη Βρετανική πίεση.³⁸

Στον βαθμό που άφορα την Μεγάλη Βρετανία, η ελπίδα πως θα βοηθούσε την Δημοκρατία ήταν παντα ανεδάφικη. Λίγες ημέρες μετά το πραξικόπημα του Φράνκο, ο ανταποκριτής της Paris-Soir έγραφε: «Τουλάχιστον τέσσερις χώρες συμμετέχουν ενεργά στην μάχη – η Γαλλία, η οποία υποστηρίζει την κυβέρνηση της Μαδριτης, και η Βρετανία, η Γερμανία και η Ιταλία, κάθε μια εκ των οποίων παρέχει διακριτική μεν, αλλά ουσιαστική ενίσχυση στην μια ομάδα των πραξικοπηματιών μετά την άλλη». Για την ακρίβεια, η Βρετανική υποστήριξη προς τον Φράνκο έλαβε μια σχετικά συμπαγή μορφή στα αρχικά στάδια του πραξικοπήματος. Το Ισπανικό ναυτικό παρέμεινε αφοσιωμένο στην δημοκρατία [συγκεκριμένα οι αξιωματικοί που πήραν το μέρος του Φράνκο δολοφονήθηκαν ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις οι ναύτες παρέμειναν πιστοί στην δημοκρατία], και πραγματοποίησε αρκετές επιχειρήσεις αποτροπής του Φράνκο να μεταφέρει στρατεύματα από το Μαρόκο.

Η Ιταλικοί και Γερμανική συμμετοχή στην αντιμετώπιση αυτόν των προσπαθειών είναι καλά καταγεγραμμένη· ο ρόλος των Βρετανών έχει λάβει λιγότερη προσοχή, αλλά μπορεί να ανιχνευθεί σε σύγχρονες μελέτες. Στις 11 Αυγούστου του 1936, οι New York Times δημοσίευσαν ένα πρωτοσέλιδο σχετικά με τις Βρετανικές ναυτικές επιχειρήσεις στα στενά του Γιβραλτάρ, σχολιάζοντας πως «οι ενέργειες αυτές βοηθούν τους επαναστάτες παρεμποδίζοντας τις επιθέσεις στην Algeciras, όπου αποβιβάζονται τα Μαροκινά στρατεύματα». (Λίγες ημέρες νωρίτερα, πολεμικά πλοία της νομιμόφρονος κυβέρνησης είχαν βομβαρδίσει την Algeciras, καταστρέφοντας το Βρετανικό προξενείο). Μια ακόλουθη περιγραφή από το Γιβραλτάρ περιγράφει την κατάσταση όπως φανερώθηκε από εκεί:

“... Εξοργισμένοι από την απειλή των μαχών των Ισπανικών φραξιονισμών προς την ναυσιπλοΐα και την ουδετερότητα του Γιβραλτάρ, η Μεγάλη Βρετανία έκλεισε κυριολεκτικά το Λιμάνι του Γιβραλτάρ χθες το βραδύ σταθμεύοντας το τεράστιο θωρηκτό Queen Elizabeth στο κέντρο του, ενώ έριχνε διαρκώς τους προβολείς του στα γειτονικά ύδατα.

Πολλά Βρετανικά πολεμικά περιπολούσαν στα Στενά σήμερα, αποφασισμένα να αποτρέψουν παρεμβάσεις στον Βρετανικό έλεγχο επί της εισόδου προς την Μεσόγειο, ένα ζωτικής σημασίας τόπο για την Βρετανική «γραμμή ζωής με την Ανατολή». Η ενεργεία αυτή χθες επανέλαβε τις προειδοποιήσεις προς την Ισπανική κυβέρνηση και το χθεσινό διάταγμα πως δεν θα επιτραπούν άλλες μάχες στο λιμάνι του Γιβραλτάρ. Οι Βρετανοί στο Γιβραλτάρ ήταν πια έντονα νευρικοί μετά τον βομβαρδισμό της Algeciras από το νομιμόφρων θωρηκτό Jaime I.

Αν και η Βρετανική ουδετερότητα διατηρείται ακόμη, η περιπολία των Στενών και το κλείσιμο του λιμανιού θα ενισχύσει τους Επαναστάτες λόγω του ότι δεν μπορεί να επιτραπεί στα νομιμόφρονα πολεμικά σκάφη να καταλάβουν την Algeciras, η οποία βρίσκεται τώρα στα χέρια των επαναστατών, απομονώνοντας έτσι εντελώς τους επαναστάτες από το Μαρόκο. Οι επαναστάτες

μπορούν τώρα να αποδεσμεύσουν κάποια στρατεύματα, τα οποία έσπευσαν πίσω στην Algeciras, ώστε να αναλάβουν καθήκοντα βορειότερα στην προέλαση προς την Μαδρίτη.

Αναφέρθηκε δε πως απόψε στο Γιβραλτάρ οι επαναστάτες είχαν στείλει ένα μεταγωγικό κατά μήκος του Γιβραλτάρ και είχαν αποβιβάσει περισσότερα στρατεύματα από το Μαρόκο για χρήση από τις φάλαγγες που προελαύνουν βόρεια από τα αρχηγεία της Σεβίλης. Αυτή ήταν η δεύτερη φορά την φετινή χρονιά που η Βρετανία προειδοποίησε κάποια δύναμη όταν θεώρησε πως απειλείται το μέτρο της κυριαρχίας της στην Μεσόγειο, και παραμένει να δούμε εάν η κυβέρνηση της Μαδρίτης θα αψηφήσει τους Βρετανούς με τον τρόπο που το έκαναν οι Ιταλοί. Εάν επιχειρήσει να το κάνει, οι Βρετανοί πυροβολητές στο φρούριο του Γιβραλτάρ έχουν διαταχθεί να ρίξουν προειδοποιητικές βολές. Το τι θα συμβεί εάν αυτές οι βολές αγνοηθούν είναι προφανές.

Όλοι οι Βρετανοί εδώ αναφέρονταν στην κυβέρνηση της Μαδρίτης ως οι «κομμουνιστές» και δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία για το που κλίνουν οι Βρετανικές συμπάθειες, ενθαρρυνόμενες από την δήλωση του στρατηγού Φράνκο, ηγέτη των επαναστατών, πως δεν συνεργάζεται ιδιαίτερα με την Ιταλία. Η Βρετανική κυβέρνηση έχει διατάξει τους Σπανιόλους εδώ να παύσουν τις συνωμοσίες ειδάλλως θα αποβληθούν και έχει ζητήσει από τους Βρετανούς που εδρεύουν εδώ «αφοσιωμένα να αποφύγουν τις πράξεις ή τους δημοσίους λόγους με τρόπο τέτοιο που να μην επιδεικνύει συγκεκαλυμμένη μεροληψία ή προτίμηση....»

Η προειδοποίηση, δημοσιευμένη από την επίσημη Gibraltar Gazette, υπογράφηκε από τον Βρετανό Έπαρχο Αποικιών εδώ.

Η προειδοποίηση δημοσιεύθηκε μετά από αναφορές πιθανών κομμουνιστικών ταραχών που έφθασαν σε επίσημα αυτιά και μετά από έντονες διαμαρτυρίες πως στο Γιβραλτάρ είχαν καταφθάσει Ισπανοί επαναστάτες. Επώθηκε ότι οι επαναστάτες δημιουργούσαν αρχηγείο εδώ και προχωρούσαν στην Linea προκείμενου να συγκρουστούν.

Συμπεριλαμβάνω αυτό το απόσπασμα πλήρως επειδή μεταφέρει με ιδιαίτερη ακρίβεια τον χαρακτήρα της Βρετανικής «ουδετερότητας» στα πρώιμα στάδια του πολέμου και έκτοτε. Τον Μάη του 1938, ο Βρετανός πρεσβευτής στην Ισπανία, Sir Henry Chilton, «εξέφρασε την πεποίθηση πως η νίκη του Φράνκο ήταν απαραίτητη για την ειρήνη στην Ισπανία· ότι δεν υπήρχε η ελαχιστότερη των πιθανοτήτων πως η Ιταλία και η Γερμανία θα καταλάμβαναν στρατιωτικά την Ισπανία· και ότι ακόμη εάν ήταν πιθανό πως η Ισπανική κυβέρνηση κατάφερνε να επικρατήσει (το οποίο δεν πίστευε) ήταν πεπεισμένος ότι μια νίκη για τον Φράνκο θα ήταν καλύτερη για την Μεγάλη Βρετανία». Ο Churchill, ο οποίος είχε αρχικά αντιταχθεί βίαια στην δημοκρατία, τροποποίησε κατά κάποιον τρόπο την θέση του μετά την ωμή καταστολή της επανάστασης το καλοκαίρι του 1937.

Αυτό που τον είχε ικανοποιήσει ιδιαίτερα ήταν η δυναμική καταστολή των αναρχικών και η στρατικοποίηση της δημοκρατίας (απαραίτητη όταν «ολόκληρη η δομή του πολιτισμού και της κοινωνικής ζωής καταστρέφεται», όπως συνέβαινε από την επανάσταση, η οποία έχει ευτυχώς κατασταλλεί). Παρ' όλα αυτά, η καλή του διάθεση προς την δημοκρατία παρέμεινε διφορούμενη. Σε μια συνέντευξη του στις 14 Αυγούστου του 1938, εκφράστηκε με τα ακόλουθα λόγια: «Ο Φράνκο έχει όλο το δίκιο με το μέρος του επειδή αγαπά την χώρα του. Επίσης ο Φράνκο υπερασπίζεται την Ευρώπη ενάντια στον κομμουνιστικό κίνδυνο – εάν θέλετε να το θέσετε με

αυτούς τους όρους. Αλλά εγώ, είμαι Αγγλος, και προτιμώ τον θρίαμβο του λάθος σκοπού. Προτιμώ όπως κερδίσει η άλλη πλευρά, επειδή ο Φράνκο θα μπορούσε να ταράξει ή και να απειλήσει τα Βρετανικά συμφέροντα, ενώ οι άλλοι όχι».

Οι Γερμανοί γνώριζαν με ακρίβεια τα Βρετανικά συναισθήματα, φυσικά, και ήταν κατά συνέπεια ιδιαίτερα ανήσυχοι για το γεγονός ότι η εποπτική επιτροπή που είχε συσταθεί για την σύνταξη της συμφωνίας μη-παρέμβασης έδρευε στο Λονδίνο αντί του Παρισιού. Ο υπεύθυνος αξιωματούχος του Γερμανικού Υπουργείου Εξωτερικών για το εν λόγω ζήτημα εξέφρασε την άποψη του στις 29 Αυγούστου του 1936, ως εξής: «Φυσικά, πρέπει να βασιστούμε στις διαμαρτυρίες όλων των ειδών που φθάνουν στο Λονδίνο αναφορικά με την αποτυχία τήρησης της συμφωνίας μη-παρέμβασης, αλλά δεν μπορούμε να αποφύγουμε παρόμοια παράπονα σε κάθε περίπτωση. Ενδέχεται, δε, να μας βρουν απόλυτα σύμφωνους εάν το κέντρο βαρύτητας, το οποίο ως τώρα βρίσκονταν στο Παρίσι λόγω της Γαλλικής πρωτοβουλίας, μεταφερθεί στο Λονδίνο». Δεν ήταν απογοητευμένοι.

Τον Νοέμβριο, ο Υπουργός Εξωτερικών Anthony Eden δήλωνε στην Βουλή των Αντιπροσώπων: «Ως τώρα όσον αφορά τις παραβιάσεις της συμφωνίας [μη-παρέμβασης], θέλω να δηλώσω κατηγορηματικά ότι νομίζω πως υπάρχουν άλλες κυβερνήσεις περισσότερο υπαίτιες από εκείνες της Γερμανίας και της Ιταλίας». Δεν υπήρχε βέβαια πραγματική βάση για την δήλωση αυτή, αλλά αντανakλούσε πιστά τις Βρετανικές νοοτροπίες. Έχει ενδιαφέρον δε, πως σύμφωνα με τις Γερμανικές πηγές, η Αγγλία προμήθευε εκείνη την περίοδο με πυρομαχικά τον Φράνκο μέσω του Γιβραλτάρ, και, ταυτόχρονα, παρείχε πληροφορίες προς την Γερμανία σχετικά με τις παραδόσεις Ρώσικων όπλων στην Δημοκρατία. Η Βρετανική αριστερά στην πλειοψηφία της υποστήριζε τον φιλελεύθερο- κομμουνιστικό συνασπισμό, θεωρώντας τον Caballero ένα «ήπιο αριστεριστή» και τους αναρχικούς γενικά απερίγραπτους.

Η Βρετανική πολιτική της ήπιας υποστήριξης προς τον Φράνκο θα ήταν επιτυχής στην διατήρηση των Βρετανικών συμφερόντων στην Ισπανία, όπως θα ανακάλυπταν σύντομα οι Γερμανοί. Ένα σημείωμα του Γερμανικού Υπουργείου Εξωτερικών του Οκτώβρη του 1937 προς την πρεσβεία στην εθνικιστική Ισπανία, συμπεριλάμβανε την ακόλουθη παρατήρηση: «Ότι η Αγγλία δεν μπορεί να διατηρηθεί μακριά από την Ισπανική αγορά όπως στο παρελθόν αποτελεί ένα γεγονός με το οποίο οφείλουμε να συμφιλιωθούμε. Οι παλιές σχέσεις της Αγγλίας με τα Ισπανικά ορυχεία και την επιθυμία του Generallismo, βάσει των κοινών πολιτικών και οικονομικών βλέψεων, να καταλήξουν σε κάποια συμφωνία με την Αγγλία θέτουν ορισμένα όρια στις πιθανότητες μας να κατοχυρώσουμε για τους εαυτούς μας τις Ισπανικές πρώτες ύλες εις το διηνεκές».

Μάνο να εικάσει θα μπορούσε κανείς τις συνέπειες κάποιας Βρετανικής υποστήριξης προς την δημοκρατία. Μια συζήτηση για αυτό το ζήτημα θα μας εκτροχίαζε στην συνολική αποτίμηση της Βρετανικής διπλωματίας κατά την διάρκεια του τέλους της δεκαετίας του '30. Αξίζει ενδεχομένως να αναφερθεί, τώρα πια που η «αναλογία του Μονάχου» περιφέρεται χωρίς καμιά περίσκεψη των ιστορικών δεδομένων από τον υπουργό Rusk και έναν αριθμό των ακαδημαϊκών υποστηρικτών του, πως ο «περιορισμός του κομμουνισμού» δεν ήταν μια πολιτική που εφευρέθηκε από τον George Kennan το 1947. Πιο συγκεκριμένα, αποτέλεσε το κυρίαρχο θέμα στην διπλωματία της δεκαετίας του 1930. Το 1934, ο Lloyd George δήλωνε ότι «σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα, ίσως σε έναν χρόνο, ίσως και σε δυο, τα συντηρητικά στοιχεία αυτής της χώρας θα βλέπουν στην Γερμανία ένα

ανάχωμα ενάντια στον κομμουνισμό στην Ευρώπη....Ας μην βιαστούμε να καταδικάσουμε την Γερμανία. Αντίθετα θα πρέπει να την καλωσορίζουμε ως φίλη». Τον Σεπτέμβριο του 1938, οριστικοποιήθηκε η συνθήκη του Μονάχου· σύντομα μετά, τόσο η Γαλλία όσο και η Βρετανία καλωσόριζαν την Γερμανία ως «φίλη μας». Όπως σημειώθηκε νωρίτερα, ακόμη και ο ρόλος του Churchill την εποχή εκείνη προκαλεί ερωτηματικά. Σαφώς, η συνθήκη του Μονάχου αποτέλεσε την θανατική καταδίκη της Ισπανικής Δημοκρατίας, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που η αναγκαιότητα που οδήγησε την Ισπανική Επανάσταση να βασιστεί στην Σοβιετική Ένωση σηματοδότησε το τέλος της το 1937.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες, όπως και η Γαλλία, επέδειξαν λιγότερες πρωτοβουλίες στα γεγονότα αυτά απ' όσες η Μεγάλη Βρετανία, η οποία είχε μακράν σημαντικότερα οικονομικά συμφέροντα στην Ισπανία και αποτελούσε μια πολύ περισσότερο ανεξάρτητη δύναμη στις Ευρωπαϊκές υποθέσεις. Παρ' όλα αυτά, ούτε και το Αμερικάνικο ιστορικό δεν εμπνέει ιδιαίτερη υπερηφάνεια. Τεχνικά οι Ηνωμένες Πολιτείες συμφωνούσαν με μια θέση αυστηρής ουδετερότητας. Ωστόσο, μια προσεκτική ανάλυση εγείρει κάποιες αμφιβολίες. Σύμφωνα με πληροφορίες που αποκτήθηκαν από τον Jackson, «ο Αμερικάνος συνταγματάρχης που διοικούσε την Τηλεφωνική Εταιρεία είχε θέσει ιδιωτικές γραμμές στην διάθεση των Μαδριλένων συνωμοτών για τις συζητήσεις τους με τους στρατηγούς Mola και Φρανκο», μόλις λίγο καιρό πριν την εξέγερση της 17ης Ιουλίου. Τον Αύγουστο, η Αμερικάνικη κυβέρνηση παρότρυνε την Εταιρεία Αεροναυπηγικής Martin να μην τιμήσει μια συμφωνία που είχε επιτευχθεί πριν από την εξέγερση για την προμήθεια αεροσκαφών προς την δημοκρατία, ενώ πίεζε ταυτόχρονα την Μεξικάνικη κυβέρνηση να μην στείλει στην Ισπανία πολεμικό υλικό που είχε αγοραστεί από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Ένας Αμερικάνος εξαγωγέας όπλων, ο Robert Cuse, επέμεινε στο νόμιμο δικαίωμα του να στείλει αεροσκάφη και μηχανές αεροσκαφών στην Δημοκρατία τον Δεκέμβριο του 1936, και το Υπουργείο Εξωτερικών υποχρεώθηκε να του αποδώσει την σχετική άδεια. Ο Cuse αποκηρύχθηκε από τον Roosevelt για ανταμερικανισμό, αν και αναγκάστηκε να παραδεχθεί ότι το αίτημα ήταν απόλυτα νόμιμο. Ο Roosevelt συνέκρινε την νοοτροπία των άλλων επιχειρηματιών με εκείνη του Cuse ως εξής:

“... Λοιπόν, οι εταιρείες αυτές συναίνεσαν με την πολιτική της κυβέρνησης. Υπάρχουν 90% των επιχειρήσεων που είναι έντιμες, εννοώ ηθικά έντιμες. Υπάρχει ένα 90% που δακτυλοδείχνουμε πάντα με υπερηφάνεια. Μέχρι που ένας άνδρας κάνει κάτι που είναι μεν απόλυτα νόμιμο άλλα εντελώς αντιπατριωτικό. Εκπροσωπεί το 10% των επιχειρήσεων που δεν ανταποκρίνονται στα καλύτερα κριτήρια. Συγχωρέστε το κήρυγμα, αλλά είμαι έντονα θλιμμένος από αυτό...”

Μεταξύ των επιχειρήσεων που παρέμειναν «ηθικά έντιμες» και κατά συνέπεια δεν προκάλεσαν την οργή του Roosevelt ήταν η Texas Company (σημερινή Texaco), η οποία παραβίασε τα συμβόλαια της με την Ισπανική Δημοκρατία στέλνοντας αντίθετα το πετρέλαιο στον Φράνκο. (Πέντε τάνκερ που βρίσκονταν σε ανοικτές θάλασσες τον Ιούλιο του 1936 εκτράπηκαν από την πορεία τους ώστε να εφοδιάσουν τον Φράνκο, λαμβάνοντας πετρέλαιο άξιας έξι εκατομμυρίων δολαρίων επί πιστώσει κατά την διάρκεια του Ισπανικού Εμφύλιου). Προφανώς, ούτε ο τύπος ούτε και η Αμερικάνικη κυβέρνηση ήταν σε θέση να ανακαλύψουν το γεγονός αυτό, αν και αναφέρθηκε σε αρκετές αριστερές εκδόσεις της εποχής.³⁹ Υπάρχουν στοιχεία πως η Αμερικάνικη κυβέρνηση συμμερίζονταν τους φόβους του Churchill και άλλων σχετικά με τις επικίνδυνες δυνάμεις που βρίσκονταν στην πλευρά των ρεπουμπλικάνων. Ο Υπουργός Εξωτερικών Cordell Hull, για

παράδειγμα, ενημέρωσε τον Roosevelt στις 23 Ιουλίου του 1936, πως «ένας από τους σοβαρότερους κινδύνους σε αυτή την κατάσταση έγκειται στο γεγονός ότι η Ισπανική κυβέρνηση έχει διανείμει μεγάλες ποσότητες όπλων και πυρομαχικών στα χεριά ανεύθυνων μελών αριστερών πολιτικών οργανώσεων».⁴⁰

Όπως ο Churchill ήταν πολλοί οι υπεύθυνοι Αμερικάνοι που άρχισαν να αναθεωρούν την νοοτροπία τους προς την δημοκρατία μετά την καταστολή της κοινωνικής επανάστασης. Ωστόσο, οι σχέσεις με τον Φράνκο συνέχισαν να είναι εγκάρδιες. Το 1957, ο πρόεδρος Eisenhower, συνεχάρει τον Φράνκο για την «ευτυχή επέττειο» το πραξικοπήματος του,⁴¹ και ο υπουργός Rusk, πρόσθεσε τα δικά του εγκώμια το 1961. Μετά από κριτικές, τον Rusk υπερασπίστηκε ο Αμερικάνος πρεσβευτής στην Μαδρίτη, ο οποίος παρατήρησε ότι η Ισπανία είναι «ένα έθνος το οποίο κατανοεί την αδυσώπητη φύση της κομμουνιστικής απειλής», όπως η Ταϊλάνδη, η Νότια Κορέα, η Ταϊβάν, και άλλες επιλεγμένες χώρες του Ελεύθερου Κόσμου.

Υπό το φως δεδομένων όπως αυτά, μου φαίνεται ότι ο Jackson δεν μεταχειρίζεται το ιστορικό αρχείο με σοβαρότητα όταν απορρίπτει τις προτάσεις της Ισπανικής αριστεράς ως παράλογες. Είναι πολύ πιθανό πως η στρατηγική του Berneri θα είχε αποτύχει, όπως και εκείνη του φιλελεύθερο-κομμουνιστικού συνασπισμού που ανέλαβε την Δημοκρατία. Ήταν μακράν από παράλογη ωστόσο. Νομίζω πως η αποτυχία των ιστορικών να την λάβουν σοβαρά υπόψη τους προκύπτει, για μια ακόμη φορά, από την ελιτίστικη προκατάληψη που κυριαρχεί στην συγγραφή της ιστορίας – και, στην περίπτωση αυτή, από κάποιον συναισθηματισμό σχετικά με τις Δυτικές δημοκρατίες.

Η μελέτη των κολλεκτιβοποιήσεων που δημοσιεύτηκε από την CNT το 1937, καταλήγει με μια περιγραφή του χωριού της Membrilla. «Στις άθλιες καλύβες της ζουν οι φτωχοί κάτοικοι μιας φτωχής επαρχίας· οκτώ χιλιάδες άνθρωποι, άλλα οι δρόμοι δεν είναι ασφαλτοστρωμένοι, η πόλη δεν διαθέτει εφημερίδα, κινηματογράφο, ούτε καν ένα καφενείο ή μια βιβλιοθήκη. Από την άλλη πλευρά, έχει πολλές εκκλησίες που έχουν καεί». Αμέσως μετά το πραξικόπημα του Φράνκο, η γη απαλλοτριώθηκε και η ζωή στο χωριό κολλεκτιβοποιήθηκε. «Η τροφή, τα ρούχα, και τα εργαλεία διανεμήθηκαν ισότιμα σε όλον τον πληθυσμό. Το χρήμα καταργήθηκε, η εργασία κολλεκτιβοποιήθηκε, όλα τα αγαθά πέρασαν στην κοινότητα, και η κατανάλωση κοινωνικοποιήθηκε». Η δουλειά συνεχίστηκε όπως πριν. Ένα εκλεγμένο συμβούλιο διόρισε επιτροπές για την οργάνωση της ζωής στην κομμούνα και των σχέσεων της με τον έξω κόσμο. Τα απαραίτητα για την διαβίωση διανεμήθηκαν ελεύθερα, στον βαθμό που μπορούσαν να διατεθούν. Ένας μεγάλος αριθμός προσφύγων στεγάστηκε. Μια μικρή βιβλιοθήκη δημιουργήθηκε, καθώς και μια μικρή σχολή σχεδίου.

Το ντοκουμέντο κλείνει με τα ακόλουθα λόγια:

“Το σύνολο του πληθυσμού ζούσε σαν μια μεγάλη οικογένεια· οι αξιωματούχοι, οι εκπρόσωποι, ο γραμματέας του συνδικάτου, τα μέλη του δημοτικού συμβουλίου, όλοι εκλεγμένοι, δρούσαν ως επικεφαλής της οικογένειας. Αλλά ελέγχονταν, επειδή τα ειδικά προνόμια ή η διαφθορά δεν ήταν ανεκτά. Η Membrilla είναι ίσως το φτωχότερο χωριό της Ισπανίας, αλλά είναι και το πιο δίκαιο”.

Μια περιγραφή σαν αυτή, με το μέλημα της για τις ανθρώπινες σχέσεις και το ιδεώδες μιας δίκαιης κοινωνίας, πρέπει να φαίνεται πολύ παράξενο στην συνείδηση του εκλεπτυσμένου διανοούμενου,

και αντιμετωπίζεται κατά συνέπεια με περιφρόνηση, ή θεωρείται αφελές ή πρωτόγονο ή αλλιώς παράλογο. Μάνο όταν προκαταλήψεις σαν αυτές εγκαταλειφθούν θα είναι εφικτό για τους ιστορικούς να αναλάβουν μια σοβαρή μελέτη του λαϊκού κινήματος που μεταμόρφωσε την Ρεπουμπλικανική Ισπανία σε μια από τις πιο αξιόλογες Κοινωνικές Επαναστάσεις που έχει καταγράψει η ιστορία.

Ο Franz Borkenau, σχολιάζοντας τον εκφυλισμό του ηθικού που προκάλεσαν οι εξουσιαστικές πρακτικές της κεντρικής κυβέρνησης, παρατηρεί (σ. 295) ότι οι «εφημερίδες γράφονται από Ευρωπαίους συντάκτες, και το λαϊκό κίνημα είναι άναρθρο ως προς τις βαθύτερες παρορμήσεις του....[οι οποίες φανερώνονται μόνο]....με πράξεις». Η αντικειμενικότητα της επιστημοσύνης θα παραμείνει μια αυταπάτη εφόσον οι άναρθρες αυτές παρορμήσεις παραμένουν πέρα από την κατανόηση της. Όσον αφορά την Ισπανική επανάσταση δε, η ιστορία της δεν έχει γραφεί ακόμα.

Έχω εστιάσει σε ένα θέμα – την ερμηνεία της κοινωνικής επανάστασης στην Ισπανία – σε μια ιστορική μελέτη, μια δουλειά που αποτελεί σπουδαίο παράδειγμα της φιλελεύθερης επιστημοσύνης. Μου φαίνεται ότι υφίστανται πολύ περισσότερα από αρκετά στοιχεία για να φανεί η βαθιά προκατάληψη ενάντια στην κοινωνική επανάσταση και την δέσμευση στις αξίες που η κοινωνική τάξη της φιλελεύθερης μπουρζουάδικης δημοκρατίας έχει οδηγήσει τον συγγραφέα της ώστε να παρερμηνεύσει κρίσιμα γεγονότα και να παραβλέψει σημαντικά ιστορικά ρεύματα. Πρόθεση μου δεν ήταν η ανάδειξη ερωτημάτων σχετικά με την δέσμευση στις αξίες αυτές – αυτό είναι ένα εντελώς άλλο ζήτημα. Αντίθετα, ήταν η ανάδειξη του τρόπου με τον οποίο η δέσμευση αυτή έχει οδηγήσει σε μια εντυπωσιακή αποτυχία της αντικειμενικότητας, παρέχοντας ένα ιδιαίτερα διακριτικό και ενδιαφέρον παράδειγμα «αντεπαναστατικής καθυπόταξης».

Στην έναρξη αυτής της συζήτησης για την Ισπανική επανάσταση, αναφέρθηκα στην κλασική αριστερή κριτική του κοινωνικού ρόλου των διανοούμενων, μαρξιστών ή άλλων, στην σύγχρονη κοινωνία, και τις επιφυλάξεις της Λούξεμπουργκ αναφορικά με τον Μπολσεβικισμό. Οι Δυτικοί κοινωνιολόγοι έχουν επανειλημμένα δώσει έμφαση σε αυτή την ανάλυση των εξελίξεων στην Σοβιετική Ένωση, με μεγάλη δικαιοσύνη. Οι ίδιοι κοινωνιολόγοι διατυπώνουν «την παγκόσμια επανάσταση της εποχής» με τους ακόλουθους όρους: «Η βασική μεταμόρφωση είναι η παρακμή των επιχειρήσεων (και των παλιότερων κοινωνικών σχηματισμών) και η άνοδος των διανοούμενων και των ημι-διανοούμενων στην εκτελεστική εξουσία. Η «ακρο-αριστερή» κριτική προέβλεψε σε αυτές τις εξελίξεις μια νέα επίθεση στην ανθρώπινη ελευθερία και ένα αποτελεσματικότερο σύστημα εκμετάλλευσης. Ο Δυτικός κοινωνιολόγος βλέπει στην άνοδο των διανοούμενων στην εκτελεστική εξουσία την ελπίδα μιας ανθρωπινότερης και πιο ομαλής λειτουργίας της κοινωνίας, στην οποία τα προβλήματα θα λύνονται με «επιμέρους τεχνολογίες».

Ποιος έχει διαπεραστικότερο βλέμμα; Αυτό είναι τουλάχιστον σαφές: υφίστανται επικίνδυνες τάσεις στην ιδεολογία της ιντελιγκέντσας του κράτους πρόνοιας που ισχυρίζονται πως διαθέτουν την τεχνική και την κατανόηση της διαχείρισης της «μεταβιομηχανικής κοινωνίας» στην οποία ζούμε και την οργάνωση μιας διεθνούς κοινωνίας κυριαρχούμενης από την Αμερικάνικη υπερδύναμη. Πολλοί από αυτούς τους κινδύνους φανερώνονται, σε ένα καθαρά ιδεολογικό επίπεδο, στην μελέτη της αντεπαναστατικής καθυπόταξης της επιστημοσύνης. Οι κίνδυνοι υφίστανται τόσο στον βαθμό που η γνωστική αξίωση είναι αυθεντική και στον βαθμό που είναι απατηλή. Στον

βαθμό που η τεχνική της διαχείρισης και του έλεγχου υφίσταται, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την συγκρότηση της εξουσίας εκείνων που την ασκούν και την μείωση του αυθόρμητου και ελεύθερου πειραματισμού με νέες κοινωνικές μορφές, καθώς μπορεί να περιορίσει τις δυνατότητες ανοικοδόμησης της κοινωνίας σύμφωνα με τα συμφέροντα εκείνων που είναι τώρα, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, περιθωριοποιημένοι. Εκεί που οι τεχνικές αποτυγχάνουν, θα ενισχυθούν από όλες τις μεθόδους εξαναγκασμού που παρέχει η σύγχρονη τεχνολογία, προκειμένου να διατηρηθεί η τάξη και η σταθερότητα.

* Το δοκίμιο αυτό το έγραψε ο Τσόμσκι το 1983, ο υπότιτλος είναι δικός μας.

Σημειώσεις :

- 1) Επιστολή στους Herzen και Ogareff, 1866, παρατίθεται στο Jeunesse du socialisme libertaire, του Daniel Guerin
- 2) Λούξεμπουργκ, Η Ρώσικη Επανάσταση
- 3) Λούξεμπουργκ στο Jeunesse du socialisme libertaire
- 4) Λούξεμπουργκ στο Λενινισμός ή Μαρξισμός
- 5) The Spanish Republic and the Civil War: 1931- 1939
- 6) Με την σειρά, ο πρόεδρος της Δημοκρατίας, ο πρωθυπουργός από τον Μάιο ως το πραξικόπημα του Φράνκο, και το μέλος της συντηρητικής πτέρυγας του Λαϊκού Μετώπου, που επιλέχθηκαν από τον Azana προκειμένου να σχηματίσουν μια μεταβατική συμβιβαστική κυβέρνηση μετά το πραξικόπημα.
- 7) La C.N.T. en la revolutioun Espanola και Los anarquistas en la crisis politica Espanola του Jose Peirats
- 8) Με εξαίρεση το έργο του Hugh Thomas, οι «Αναρχικές Γεωργικές Κολεκτίβες στον Ισπανικό Εμφύλιο Πόλεμο», το «La Revolution et la guerre d' Espagne», των Pierre Broue και Emile Temime και το «L' Anarchisme» του Daniel Guerin
- 9) Collectivisations: l' oeuvre constructive de la Revolution espagnole, C.N.T., 1956
- 10) Μια διαφωτιστική προσωπική περιγραφή της περιόδου βρίσκεται και στο The Spanish Cockpit του Franz Borkenau
- 11) Στοιχεία από το L' Anarchisme» του Daniel Guerin
- 12) Μια χρήσιμη περιγραφή της περιόδου δίνεται από τον Felix Morrow στο Revolution and Counter-Revolution in Spain
- 13) Πό την επιστολή του Camillo Berneri “Lettre ouverte a la camarade Federica Montseny”. Ο Berneri ήταν διακεκριμένος αναρχικός διανοούμενος στην Ισπανία. Αντιτάχθηκε στην συμμετοχή αναρχικών στην κυβέρνηση υποστηρίζοντας μια εναλλακτική, περισσότερο τυπική αναρχική στρατηγική*. Η άποψη του σχετικά με την συμμετοχή στην κυβέρνηση διατυπώθηκε σαφέστατα από κάποιον Καταλανό εργαζόμενο τον οποίο αναφέρει στην συνάφεια της Δημοκρατίας του 1931: «Πρόκειται πάντα για το ίδιο παλιό σκυλί με νέο κολλάρω».

Τα γεγονότα που ακολούθησαν απέδειξαν την ακρίβεια της ανάλυσης αυτής..*Ο Berneri ήταν ο βασικός εκπρόσωπος του Ιταλικού αναρχισμού. Εγκατέλειψε την Ιταλία μετά την άνοδο του Μουσολίνι στην εξουσία και έφθασε στην Βαρκελώνη στις 19 Ιουλίου του 1936. Συμφωνά με τον αναρχικό ιστορικό Rudolf Rocker [The Tragedy of Spain] δημιούργησε τις πρώτες Ιταλικές μονάδες για τον αντιφασιστικό πόλεμο. Δολοφονήθηκε μαζί με τον παλιό σύντροφο του Barbieri, κατά την διάρκεια των Ημερών του Μάη του 1937. [Συνελήφθη από την ελεγχόμενη απο τους κομμουνιστές αστυνομία και εκτελέστηκε την επόμενη βράδια].

14) Στο The Grand Camouflage: The Communist Conspiracy in the Spanish Civil War του Burnett Bolloten. Το βιβλίο αυτό συντάχθηκε από κάποιον ανταποκριτή του UP κατά την διάρκεια του Εμφυλίου, και περιλαμβάνει σημαντικά ντοκουμέντα αναφορικά με τα ζητήματα που μας απασχολούν εδώ. Η νοοτροπία των πλουσίων κτηνοτρόφων της περιοχής, οι περισσότεροι πρώην υποστηρικτές των δεξιών οργανώσεων που είχαν πια εξαφανιστεί, περιγράφεται από τον γενικό γραμματέα της Ομοσπονδίας Χωρικών, Julio Mateu: «Τέτοια είναι η συμπάθεια που μας έχει [το κομμουνιστικό κόμμα] στην εξοχή της Βαλένθια ώστε εκατοντάδες και χιλιάδες αγροτών να ενωθούν με το κόμμα μας εάν τους το επιτρέπαμε.

Οι αγρότες αυτοί....αγαπούν το κόμμα μας σαν κάτι το ιερό....λένε ‘το Κομμουνιστικό Κόμμα είναι το κόμμα μας’. Σύντροφοι, πόσο συγκινημένοι είναι αυτοί οι αγρότες όταν προφέρουν αυτές τις λέξεις». Στο αρχηγείο των κομμουνιστών στην Βαλένθια είχε στον τοίχο δυο αφίσες: «Σεβασμός στην ιδιοκτησία του μικρού αγρότη» και «Σεβασμός στην ιδιοκτησία του μικρού βιοτέχνη». Στην πραγματικότητα, και οι πλούσιοι αγρότες επιδίωξαν την προστασία τους από τους κομμουνιστές, τους οποίους ο Borkenau περιγράφει ως αποτελούντες την άκρα δεξιά πτέρυγα των ρεπουμπλικανικών δυνάμεων. Ως τις αρχές του 1937, συμφωνά με τον Borkenau, το κομμουνιστικό κόμμα ήταν «σε μεγάλο βαθμό....το κόμμα των στρατιωτικών και διοικητικών στελεχών, κατά δεύτερο λόγο το κόμμα της μικροαστικής τάξης και σίγουρα των εύπορων αγροτικών ομάδων, και κατά τρίτο, το κόμμα των εργαζόμενων, και μόνο κατά τον τέταρτο το κόμμα των βιομηχανικών εργατών». Το κόμμα έλκυε επίσης πολλούς αξιωματικούς του στρατού και της αστυνομίας.

Ο αρχηγός της αστυνομίας της Μαδρίτης και ο αρχηγός των μυστικών υπηρεσιών, για παράδειγμα, ήταν μέλη του κόμματός. Γενικά, το κόμμα, το οποίο ήταν ασήμαντο πριν την επανάσταση, «έδωσε στις αστικές και επαρχιακές μεσαίες τάξεις μια ισχυρή πρόσβαση ζωής και δυναμικής» καθώς τις υπερασπίζονταν από τις επαναστατικές δυνάμεις. Μια ακόμη περιγραφή από τον Gerald Brenan στο The Spanish Labyrinth:

Ανίκανο να έλξει τους χειρώνακτες, οι οποίοι παρέμεναν σταθερά ενταγμένοι στα σωματεία τους, οι κομμουνιστές αναδείχθηκαν σε καταφύγιο για όλους όσους είχαν υποφέρει από τις υπερβολές της επανάστασης ή που φοβόντουσαν το που θα τους οδηγήσει. Ευκατάστατοι καθολικοί πορτοκαλοπαραγωγοί απο την Βαλένθια, χωρικοί στην Καταλωνία, καταστηματάρχες και επιχειρηματίες, αξιωματικοί του στρατού και κυβερνητικοί αξιωματούχοι συσπειρώθηκαν στις τάξεις τους....Έτσι, στην Καταλωνία, η κατάσταση είχε εξελιχθεί με τον εξής παράδοξο τρόπο: από την μια πλευρά έστεκε το τεράστιο και συμπαγές πρ) λεταριάτο της Βαρκελώνης με την μακρόχρονη επαναστατική του παράδοση, και από την άλλη οι γραφειοκράτες μικροαστοί εργαζόμενοι της πόλης, οργανωμένοι και εξοπλισμένοι από το κομμουνιστικό κόμμα εναντίον τους.

Στην πραγματικότητα η κατάσταση που περιγράφει ο Brenan δεν είναι τόσο παράξενη όσο υπονοεί. Πρόκειται, μάλλον, για μια φυσική συνέπεια του ελιτισμού των Μπολσεβίκων πως η «Κόκκινη γραφειοκρατία» έπρεπε να δράσει ως αντεπαναστατική δύναμη εκτός κάτω από συνθήκες όπου οι τωρινοί ή οι μελλοντικοί εκπρόσωποι της επιχειρούσαν να καταλάβουν την εξουσία για τους ίδιους, εν ονόματι των μαζών που υποτίθεται πως εκπροσωπούν

15) Η νομιμοποίηση των επαναστατικών ενεργειών που είχαν ήδη πραγματοποιηθεί και ολοκληρωθεί ανακαλεί την συμπεριφορά του «επαναστατικοί βανγκαρδισμού» στην Σοβιετική Ένωση του 1918. Στην Ιστορία του Μπολσεβικισμού ο Arthur Rosenberg, περιγράφει πως οι απαλλοτριώσεις, «πραγματοποιήθηκαν ως συνέπεια της αυθόρμητης ενέργειας εκ μέρους των εργατών και ενάντια στην βούληση των Μπολσεβίκων», και νομιμοποιήθηκαν διστακτικά από τον Λένιν μερικούς μήνες αργότερα και στην συνέχεια τεθήκαν υπό κομματικό έλεγχο. Για την σχέση των Μπολσεβίκων με τους αναρχικούς στην προεπαναστατική Ρωσία, ερμηνευμένη από μια αναρχότροπη οπτική δες στο *L' Anarchisme* του Guerin.

16) Για περισσότερες λεπτομέρειες δες το *Lessons of the Spanish Revolution* του Vernon Richards.

17) Για μια συγκινητική περιγραφή δες το *Homage to Catalonia*, 1938, του George Orwell. Το σπουδαίο αυτό βιβλίο έτυχε ελάχιστης προσοχής όταν πρωτοεκδόθηκε, αναμφίβολα γιατί η εικόνα που ζωγράφισε ο Orwell έρχονταν σε οξεία αντίθεση προς το καθιερωμένο φιλελεύθερο δόγμα. Το ενδιαφέρον που του δόθηκε ως ντοκουμέντο του Ψυχρού Πολέμου όταν επανεκδόθηκε το 1952, θα, υποπτεύομαι, απέδιδε ελάχιστη ικανοποίηση στον συγγραφέα του.

18) R. Rocker, *The Tragedy of Spain*, σελ. 28.

19) Το γεγονός αυτό ενοχλούσε πολύ τον Χίτλερ λόγω του ότι τα συμφέροντα αυτά προστατεύονταν, σε μεγάλο βαθμό, από τον Φράνκο

20) R. Rocker, *The Tragedy of Spain*, σελ. 35

21) σελ. 324

22) Λόγω της ουσιαστικής ακρίβειας της αφήγησης του Borkenau νομίζω πως ο Hobsbawm είναι εντελώς λανθασμένος στην πεποίθηση του πως η κομμουνιστική πολιτική «ήταν αναμφίβολα η μόνη που θα μπορούσε να κερδίσει τον εμφύλιο πόλεμο». Για την ακρίβεια, η κομμουνιστική πολιτική ήταν καταδικασμένη στην αποτυχία, επειδή είχε διαμορφωθεί βάσει της υπόθεσης ότι οι δυτικές δημοκρατίες θα συμμαχούσαν με την αντι-φασιστική προσπάθεια μόνο εάν η Ισπανία μπορούσε να διατηρηθεί ως, ουσιαστικά, δυτική αποικία. Μόλις οι κομμουνιστές ηγέτες διαπίστωσαν την ματαιότητα αυτής της ελπίδας, εγκατέλειψαν τον αγώνα, ο οποίος δεν ήταν πλέον, για τους ίδιους, μια προσπάθεια νίκης στον Ισπανικό εμφύλιο, παρά μόνο εξυπηρέτηση των συμφερόντων της Ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Διαφωνώ επίσης με την ανάλυση του Hobsbawm σχετικά με την αναρχική επανάσταση, όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, για λόγους σαφείς σε όλη αυτή την συζήτηση.

23) Αλληλογραφία μεταξύ του Companys και του Prieto, το 1939. Ενώ ο Companys, ως Καταλανός με αποσχιστικές τάσεις, θα προτιμούσε φυσικά να υπερασπιστεί τα Καταλανικά επιτεύγματα, σίγουρα δεν ήταν συμπαθής των κολλεκτιβοποιήσεων, παρά την συνεργατική του νοοτροπία κατά

την περίοδο όταν οι αναρχικοί, με την πραγματική εξουσία στα χέρια τους, του επέτρεπαν να διατηρεί την τυπική αρχή του. Δεν γνωρίζω καμιά προσπάθεια προσβολής αυτής της εκτίμησης. Ο Morrow αναφέρει τον Καταλανο πρωθυπουργό και τον επιχειρηματία Juan Tarradellas, ως υπερασπιστές της διαχείρισης του πολιτικοποιημένων πολεμικών βιομηχανιών ενάντια σε κάποια επίθεση των κομμουνιστών (PSUG), την οποία χαρακτήρισε ως «τα πιο αυθαίρετα ψεύδη». Υπάρχουν πολλές ακόμη αναφορές που σχολιάζουν την λειτουργία των πολιτικοποιημένων βιομηχανιών από μη αναρχικούς παρόντες παρατηρητές, που τείνουν να υποστηρίζουν των Companys. Για παράδειγμα, ο Ελβετός σοσιαλιστής Andres Oltmares αναφέρεται από τον Rocker (σ. 24), πως ισχυρίστηκε ότι μετά την επανάσταση τα συνδικάτα των Καταλανών εργατών «σε επτά μήνες κατάφεραν όσα και η Γαλλία σε δεκατέσσερις μήνες μετά το ξέσπασμα του Παγκοσμίου Πολέμου». Και συνεχίζοντας, λέει:

“... Στα μέσα του εμφυλίου πόλεμου οι αναρχικοί έχουν αποδείξει πως είναι πολιτικοί οργανωτές της πρώτης γραμμής. Αναμόχλευσαν σε όλους την απαιτούμενη αίσθηση υπευθυνότητας, και γνώριζαν πως, με ευφραδείς εκκλήσεις, να διατηρήσουν ζωντανό το πνεύμα θυσίας για την γενική ευημερία του λαού. Ως σοσιαλδημοκράτης μιλάω εδώ με εσωτερική χαρά και ειλικρινή θαυμασμό για την εμπειρία μου στην Καταλωνία. Η αντικαπιταλιστική μεταμόρφωση που συνέβει εδώ δεν υποχρεώθηκε να καταφύγει στην δικτατορία. Τα μέλη των συνδικάτων είναι αφεντικά των εαυτών τους, και συνεχίζουν την παραγωγή και την διανομή των προϊόντων της εργασίας υπό την δική τους διαχείριση με τις συμβουλές των τεχνικών ειδικών τους οποίους εμπιστεύονταν. Ο ενθουσιασμός των εργατών ήταν τόσο μεγάλος ώστε περιφρονούσαν οποιοδήποτε προσωπικό πλεονέκτημα και μόνο τους μέλημα είναι η ευημερία όλων. Ακόμη και ο Borckenau συμπεραίνει, μάλλον απρόθυμα, ότι η βιομηχανία λειτουργούσε αρκετά καλά, στον βαθμό που μπορούσε ο ίδιος να κρίνει. Το ζήτημα αξίζει περισσότερης μελέτης.

24) Richards προτείνει ότι η άρνηση της κεντρικής κυβέρνησης να υποστηρίξει το μέτωπο της Αραγκόν μπορεί να είχε ως κίνητρο εν μέρει την γενική πολιτική της αντεπανάστασης. «Το μέτωπο αυτό, σε μεγάλο βαθμό επανδρωμένο από μέλη της CNT-FAI, θεωρούνταν σπουδαίας στρατηγικής σημασίας από τους αναρχικούς, έχοντας ως τελικό σκοπό του την ένωση των Καταλωνίας με την χώρα των Βάσκων και την Αστουρία, δηλαδή, την ένωση μιας βιομηχανικής περιοχής [της Καταλωνίας] με την σημαντική πηγή πρώτων υλών». Ξανά, θα είχε ενδιαφέρον η ανάληψη μιας λεπτομερούς διερεύνησης αυτού του θέματος.

Ότι οι κομμουνιστές περιόρισαν τον εφοδιασμό με όπλα στο μέτωπο της Αραγκόν έχει τεκμηριωθεί πέρα από κάθε αμφισβόλια, και θα μπορούσε με δυσκολία να αμφισβητηθεί ότι το κίνητρο ήταν πολιτικό. Δες, για παράδειγμα, το *Communism and the Spanish Civil War* του D. T. Gattell, στο οποίο ο συγγραφέας γενικά κάνει ο,τι μπορεί για να δικαιολογήσει την συμπεριφορά της κεντρικής κυβέρνησης, συμπεραίνει ότι σε αυτή την περίπτωση δεν υπάρχει αμφισβόλια ότι η άρνηση της ενίσχυσης είχε πολιτικά κίνητρα. Ο Brenan συμφωνεί, ισχυριζόμενος ότι οι κομμουνιστές «κράτησαν το μέτωπο της Αραγκόν άοπλο για να εκδικηθούν τους αναρχικούς». Οι κομμουνιστές κατέφυγαν σε κάποιες από τις πιο άσχημες συκοφαντίες προκειμένου να εξηγήσουν την έλλειψη ανεφοδιασμών στο μέτωπο της Αραγκόν.

Για παράδειγμα, η Daily Worker απέδωσε τις ελλείψεις όπλων στο γεγονός ότι «ο τροτσκιστής στρατηγός Kopp μετέφερε τεράστιες προμήθειες όπλων και πυρομαχικών κατά μήκος της ουδέτερης ζώνης προς τους φασίστες (Morrow, σ. 145). Συμφωνά με τον Morrow, ο George Kopp αποτελεί μια ιδιαίτερα κακή επιλογή ως στόχος τέτοιων κατηγοριών. Το ιστορικό του είναι γνωστό, για παράδειγμα, από τις αφηγήσεις του Orwell, ο οποίος υπηρέτησε υπό τις εντολές του. Ο Orwell ήταν επίσης σε θέση να αρνηθεί, χάρη στις προσωπικές του παρατηρήσεις, πολλές από τις άλλες συκοφαντίες που εμφανίζονταν στον φιλελεύθερο τύπο σχετικά με το μέτωπο της Αραγκόν, για παράδειγμα, την δήλωση του Ralph Bates στην New Republic πως τα στρατεύματα του POUM «έπαιζαν ποδόσφαιρο με τους φασίστες στην ουδέτερη ζώνη». Την περίοδο εκείνη, παρατηρεί ο Orwell, «τα στρατεύματα του POUM υπέφεραν μεγάλες απώλειες και ένας αριθμός φίλων μου σκοτώθηκε και τραυματίστηκε».

25) Bolloten σχολιάζει σχετικά με την κολλεκτιβοποίηση του εμπορίου γάλατος στην Βαρκελώνη: «Οι αναρχοσυνδικαλιστές κατέργησαν ως ανθυγιεινά περισσότερα από σαράντα εργοστάσια παστεριοποίησης, παστεριοποίησαν όλο το γάλα στα εναπομείναντα εννέα, και προχώρησαν στην απομάκρυνση όλων των μεσαζόντων με την εδραίωση των δικών τους γαλακτοκομείων. Πολλοί από τους εμπόρους συμμετείχαν στην συλλογικότητα, αν και κάποιοι αρνήθηκαν: «Ζητούσαν μισθούς πολύ μεγαλύτερους από εκείνους που καταβάλλονταν στους εργαζόμενουςισχυριζόμενοι ότι δεν μπορούσαν να τα βγάλουν πέρα με τους μισθούς που τους είχαν αποδοθεί [Tierra y Liberta, 21 Αυγούστου 1937 – η εφημερίδα της FAI, των αναρχικών ακτιβιστών].» Η πληροφόρηση του προκύπτει κυρίως από αναρχικές πηγές, τις οποίες χρησιμοποιεί πολύ πιο εκτεταμένα από οποιονδήποτε άλλο ιστορικό εκτός του Peirats.

26) Η περιγραφή της Βαρκελώνης από τον Orwell (σ. 4 -5), όταν την πρωτοεπισκέφτηκε, αξίζει μεγαλύτερης αναφοράς:

{...} Ήταν η πρώτη φορά που είχα βρεθεί σε μια πόλη όπου η εργατική τάξη κάθονταν στην σέλα. Πρακτικά όλα τα κτίρια οποιουδήποτε μεγέθους είχαν καταληφθεί από τους εργάτες και είχαν καλυφθεί με κόκκινες σημαίες ή με την κόκκινη και μαύρη σημαία των αναρχικών· σε κάθε τοίχο είχε χαρακτεί το σφυρί και το δρεπάνι και τα αρχικά των επαναστατικών ομάδων· σχεδόν όλες οι εκκλησίες είχαν αδειάσει και οι εικόνες τους καεί. Οι εκκλησίες εδώ και εκεί καταστρέφονταν συστηματικά από συμμορίες εργαζόμενων. Κάθε κατάσταση και καφενείο έφερε μια επιγραφή που ανέφερε ότι ήταν κολλεκτιβοποιημένο· μέχρι και οι λούστροι είχαν κολλεκτιβοποιηθεί και τα κουτιά τους είχαν βαφτεί κόκκινο-μαυρο. Σερβιτόροι και περαστικοί σε κοιτούσαν κατάματα και σου φέρονταν ως ίσο. Οι δουλοπρεπείς και οι τυπικές μορφές ομιλίας είχαν προσωρινά εξαφανιστεί.

Κανείς δεν έλεγε «Senor» ή «Don» ή και «Usted»· οι πάντες αποκαλούσαν ο ένας τον άλλο «Σύντροφε» και «Εσύ», και έλεγαν «Salud!» αντί του «Buenos días». Τα φιλοδωρήματα είχαν απαγορευτεί δια νόμου από την εποχή του Primo de Rivera· η πρώτη μου εμπειρία ήταν σχεδόν η διάλεξη από έναν ξενοδόχο γιατί προσπάθησα να φιλοδωρήσω έναν βαστάζο. Δεν υπήρχαν ιδιωτικά αυτοκίνητα, είχαν όλα επιταχθεί, και όλα τα τραμ και τα ταξί και πολλά από τα άλλα μεταφορικά μέσα είχαν βαφτεί κόκκινα και μαύρα. Οι επαναστατικές αφίσες βρίσκονταν παντού, κραυγάζοντας από τους τοίχους σε καθάρια κόκκινα και μπλε που έκαναν τις ελάχιστες διαφημίσεις που είχαν

απομείνει να μοιάζουν με λάκους λάσπης. Κατά μήκος της Ramblas, της φαρδιάς κεντρικής αρτηρίας της πόλης όπου πλήθη ανθρώπων συνωστίζονταν πηγαίνοντας και ερχόμενοι, τα ηχεία αντηχούσαν δυνατά επαναστατικά τραγούδια όλη την ημέρα και ως αργά το βράδυ. Και ήταν η όψη του πλήθους το πιο παράξενο πράγμα απ' όλα.

Στην εξωτερική εμφάνιση επρόκειτο για μια πόλη στην οποία οι εύπορες τάξεις είχαν πρακτικά πάψει να υπάρχουν. Εκτός από έναν μικρό αριθμό γυναικών και ξένων δεν υπήρχαν καθόλου «καλοντυμένοι» άνθρωποι. Πρακτικά οι πάντες φορούσαν τραχιά ρούχα της εργατικής τάξης, ή μπλε φόρμες ή κάποια παραλλαγή της στολής των πολιτοφυλάκων. Όλα αυτά ήταν πράγματι παράξενα και συγκινητικά. Ήταν πολλά βέβαια εκείνα που δεν μπορούσα να καταλάβω, και άλλα τόσα που δεν μου άρεσαν, αλλά αναγνώρισα αμέσως μια κατάσταση πραγμάτων για την οποία άξιζε να αγωνιστώ. Πίστευα ακόμα ότι τα πράγματα ήταν όπως φαίνονταν, ότι αυτό ήταν πράγματι ένα εργατικό κράτος και ότι ολόκληρη η μπουρζουαζία είτε είχε φύγει, είτε σκοτωθεί, ή εθελοντικά πάρει το μέρος των εργατών· δεν συνειδητοποίησα ότι μεγάλοι αριθμοί εύπορων μπουρζουάδων απλά κρύβονταν και μεταμφιέζονταν σε προλεταρίους προς το παρόν...

....περιμένοντας εκείνη την ευτυχή ημέρα όταν η κομμουνιστική εξουσία θα αποκαθιστούσε την παλιά κατάσταση της κοινωνίας καταστρέφοντας την λαϊκή συμμετοχή στον πόλεμο.

Τον Δεκέμβριο του 1936, ωστόσο, η κατάσταση παρέμενε όπως περιγράφηκε στα ακολουθία σχόλια 9σ. 6):

Παρ' όλα αυτά στον βαθμό που μπορεί να κρίνει κανείς οι άνθρωποι ήταν ευχαριστημένοι και αισιόδοξοι. Δεν υπήρχε ανεργία, ενώ το κόστος ζωής παρέμενε εξαιρετικά χαμηλό· έβλεπες ελάχιστους φανερά εξαθλιωμένους ανθρώπους,, και καθόλου ζητιάνους εκτός από τους τσιγγάνους. Πέρα απ' όλα όμως, υπήρχε η πίστη στην επανάσταση και στο μέλλον, ένα συναίσθημα πως είχαμε άξαφνα βρεθεί σε μια εποχή ισότητας και ελευθερίας. Τα ανθρωπινά όντα προσπαθούσαν να υπάρχουν ως ανθρώπινα όντα και όχι ως γρανάζια της καπιταλιστικής μηχανής. Στα κουρεία υπήρχαν αναρχικές ανακοινώσεις (οι κουρείς ήταν κυρίως αναρχικοί) εξηγώντας απλά ότι οι κουρείς δεν ήταν πια σκλάβοι. Στους δρόμους υπήρχαν έγχρωμες αφίσες καλώντας τις πόρνες να πάψουν να είναι πόρνες. Και για οποιονδήποτε από τον σκληροτράχηλο, περιφρονητικό πολιτισμό των αγγλόφωνων φυλών υπήρχε κάτι έντονα αξιολύπητο στην κυριολεξία με την οποία οι ιδεαλιστές αυτοί Σπανιόλοι εκλάμβαναν τις τετριμμένες φράσεις της επανάστασης. Την εποχή εκείνη επαναστατικές μπαλάντες του αφελέστερου είδους, όλες σχετικά με την προλεταριακή αδελφοσύνη και την σατανικότητα του Μουσολίνι, διατίθονταν στους δρόμους έναντι λίγων δεκάρων το καθένα. Έχω δει πολλές φορές τον αναλφάβητο πολιτοφύλακα να αγοράζει κάποια από αυτές τις μπαλάντες, να κοπιάζει συλλαβίζοντας τους στίχους, και μετά, μόλις την μάθαινε, να την τραγουδά στον ανάλογο ρυθμό.{...}

σημ. Του συγγραφέα: Θυμηθείτε τις ημερομηνίες. Ο Orwell έφθασε στην Βαρκελώνη στα τέλη του Δεκέμβρη του 1936. Το διάταγμα του Comorera με το οποίο καταργούσε τις επιτροπές ανεφοδιασμού των εργατών και των επιτρόπων άρτου εκδόθηκε στις 7 Ιανουαρίου. Ο Borkenau επέστρεψε στην Βαρκελώνη στα μέσα του Γενάρη, ο Orwell τον Απρίλη.

26) Σχετικά με τον αξιωματικό αυτόν ο Jackson αναφέρει μόνο ότι επρόκειτο για έναν «αξιόπιστο επαγγελματία αξιωματικό». Μετά την πτώση της Μάλαγα ο αντισυνταγματάρχης Villalba δικάστηκε για προδοσία, γιατί είχε εγκαταλείψει το αρχηγείο του και τα στρατεύματά του. Οι Brue και Temime παρατηρούν ότι είναι δύσκολο να καθοριστεί η δικαιοσύνη που ενυπήρχε στην κατηγορία.

27) Jesus Hernandez & Juan Comorera, Spain Organizes for Victory: The Policy of the Communist Party of Spain Explained (London: Communist Party of Great Britain, n.d) παραπομπή του Richards σ.99-100. Δεν υπήρχε καμιά κατηγορία σχετικά με περιορισμούς στις τηλεφωνικές υπηρεσίες, παρά μόνο ότι οι επαναστατημένοι εργάτες μπορούσαν να διατηρούν «έναν επισταμένο έλεγχο των συζητήσεων που πραγματοποιούνταν μεταξύ των πολιτικών». Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις του Richards, «Είναι, σαφώς, εντελώς διαφορετική υπόθεση όταν το ‘αδιάκριτο αυτί’ ανήκει στην O.G.P.U.».

28) Jackson, σ. 370. Ο Thomas αφήνει να εννοηθεί ότι ο Sese σκοτώθηκε σε ατύχημα (The Spanish Civil War, σ. 428).

29) Ο φιλοαναρχικός δήμαρχος της συνοριακής πόλης Puigcerda είχε δολοφονηθεί το Απρίλιο, μετά την ανακατάληψη των συνοριακών φυλακίων από τους carabineros του Negrin. Την ίδια ημέρα ένα επιφανές μέλος του UGT, ο Roldan Cortada, δολοφονήθηκε στην Βαρκελώνη, πιθανώς από μαχητές της CNT. Η υπόθεση αυτή αμφισβητείται από τον Peirats (Los anarquistas), ο οποίος υποστηρίζει, με κάποιες ενδείξεις, ότι η δολοφονία μπορεί να ήταν σταλινική προβοκάτσια. Σε αντίποινα, δολοφονήθηκε ένα μέλος της CNT. Ο Orwell, οι επιτόπιες μαρτυρίες του οποίου για τις ημέρες του Μάη είναι αξέχαστες, τονίζει ότι «θα μπορούσε κάποιος να υπολογίσει την νοοτροπία του ξένου καπιταλιστικού τύπου ως προς την αντιδικία των κομμουνιστών και των αναρχικών από το γεγονός ότι ο φόνος του Roldan έλαβε ευρεία δημοσιότητα, ενώ ο φόνος των αντιποίνων αποσιωπήθηκε επιμελώς» (σ. 119).

Παρόμοια, θα μπορούσε κάποιος να υπολογίσει την νοοτροπία του Jackson προς τον αγώνα αυτόν από την αναφορά του στην δολοφονία του Sese, ως κρίσιμης σημασίας, ενώ ο φόνος του Berneri δεν αναφέρεται καν. Ο Orwell παρατηρεί αλλού ότι «στον Αγγλικό τύπο, συγκεκριμένα, θα χρειαστεί μακροχρόνια αναζήτηση προτού ανακαλυφθεί οποιαδήποτε ευνοϊκή αναφορά για οποιαδήποτε περίοδο του πολέμου, για τους Ισπανούς αναρχικούς. Έχουν συστηματικά δυσφημιστεί, και, απ’ όσο μπορώ να γνωρίζω βάσει της προσωπικής μου εμπειρίας, είναι σχεδόν αδύνατον να βρεθεί οποιοσδήποτε που θα τύπωνε οτιδήποτε προς υπεράσπιση τους» (σ.159). Λίγα έχουν αλλάξει έκτοτε.

30) Σύμφωνα με τον Orwell (σ. 153-154), «ένα βρετανικό καταδρομικό και δυο βρετανικά αντιτορπιλικά είχαν προσεγγίσει το λιμάνι, και χωρίς καμιά αμφιβολία υπήρχαν και άλλα πολεμικά εκεί κοντά.

Οι Αγγλικές εφημερίδες μετέδωσαν ότι τα πλοία αυτά πλησίαζαν την Βαρκελώνη προκειμένου «να διαφυλάξουν Βρετανικά συμφέροντα», αλλά για την ακρίβεια δεν έκαναν καμιά τέτοια κίνηση δηλαδή, δεν αποβίβασαν κανέναν στρατιώτη ούτε και παρέλαβαν κανέναν πρόσφυγα. Δεν μπορεί να υπάρχει καμιά βεβαιότητα για αυτό, αλλά ήταν τουλάχιστον εγγενώς πιθανό ότι η Βρετανική

κυβέρνηση που δεν είχε κουνήσει ούτε ένα δακτυλάκι για να σώσει την Ισπανική κυβέρνηση από τον Φράνκο, θα παρενέβαινε τόσο γρήγορα για να την σώσει από την ίδια την εργατική της τάξη». Η υπόθεση αυτή θα μπορούσε να έχει επηρεαστεί από την αριστερή ηγεσία προκειμένου να εμποδιστούν οι εργάτες της Βαρκελώνης από το να καταλάβουν απλά ολόκληρη την πόλη, όπως προφανώς θα μπορούσαν να έχουν κάνει εύκολα τις πρώτες ημέρες των Ημερών του Μάη. Επιπλέον, ο Hugh Thomas σχολιάζει (*The Spanish Civil War*, σ. 428) πως δεν υφίσταται «κανένας λόγος» για την «φοβία» του Orwell σχετικά με αυτό το ζήτημα. Υπό το φως των Βρετανικών αρχείων αναφορικά με την Ισπανία, μου φαίνεται ότι ο Thomas είναι απλά ανεδαφικός συγκρινόμενος με τον Orwell, στο ζήτημα αυτό.

31) Controversy, Αυγούστος 1937, Morrow, σ. 173. Η πρόβλεψη ήταν λανθασμένη, αν και όχι παράλογη. Εάν οι Δυτικές δυνάμεις και η Σοβιετική Ένωση το επιθυμούσαν, ο συμβιβασμός θα είχε καταστεί εφικτός, φαίνεται, και η Ισπανία θα είχε αποφύγει τις τρομερές συνέπειες της νίκης του Φράνκο. Δες και στον Brehan, σ. 331. Αποδίδει την αποτυχία των Βρετανών να υποστηρίξουν μια ανακωχή και πιθανή συμφιλίωση στο γεγονός ότι ο Chamberlain «δεν είδε τίποτε το ανησυχητικό στην προοπτική μιας Γερμανο- Ιταλικής νίκης». Θα είχε ενδιαφέρον να διερευνηθεί περισσότερο η νοοτροπία του Winston Churchill. Τον Απρίλιο του 1937 δήλωσε πως μια νίκη του Φράνκο δεν θα έβλαπτε τα Βρετανικά συμφέροντα. Αντίθετα, ο κίνδυνος βρίσκονταν σε «μια επιτυχία των τροτσικιστών και των αναρχικών» (Broue & Temime, σ. 172). Αρκετό ενδιαφέρον, στον συσχετισμό αυτό, έχει η προσφατη ανακάλυψη μιας ανεκδοτής εκθεσης του Churchill γραμμένη τον Μάρτιο του 1939 – έξι μήνες μετά το Μόναχο – στην οποία έλεγε πως η Αγγλία «θα υποδέχονταν και θα βοηθούσε έναν γνήσιο Hitler ειρήνης και ανεκτικότητας» (*New York Times*, 12 Δεκεμβρίου, 1965).

32) Σε μια υποσημείωση ο Jackson αναφέρεται στην «επιείκεια» της κυβέρνησης προς τους συλληφθέντες. Ενώ δεν έχει τίποτε να πει για τις κατηγορίες που απαγγέθηκαν στον Ascaso και άλλους, ή για τον τρόπο με τον οποίο αποκαταστάθηκε η παλιά τάξη στην Αραγκόν.

Για μια καλύτερη εκτίμηση αυτών των γεγονότων, θα πρέπει κανείς να αναλογιστεί, συγκρίνοντας, το μέλημα για τις πολιτικές ελευθερίες που επέδειξε ο Negrin στο δεύτερο, αντιφασιστικό μέτωπο. Σε μια συνέντευξη του μετά τον πόλεμο, εξηγούσε στον John Whitaker (*We Cannot Escape History*, σ. 116-18) γιατί η κυβέρνηση του φάνηκε τόσο αναποτελεσματική στην αντιμετώπιση της πέμπτης φάλαγγας, ακόμα και στην περίπτωση γνωστών φασιστών πρακτόρων. Ο Negrin εξήγησε ότι «δεν μπορούμε να συλλάβουμε κάποιον μόνο βάσει υποψιών· δεν μπορούσαμε να αγνοήσουμε τους κανόνες των αποδεικτικών στοιχείων. Δεν μπορείς να ρισκάρεις την σύλληψη κάποιου αθώου επειδή είσαι σίγουρος στο μυαλό σου πως είναι ένοχος. Διεξαγάγεις έναν πόλεμο, σύμφωνοι· άλλα πρέπει να ζήσεις και με την συνείδηση σου.» Προφανώς οι λεπτομέρειες αυτές δεν αφορούσαν τα δικαιώματα των αναρχικών και σοσιαλιστών εργατών, παρά μόνο εκείνα των φασιστών πρακτόρων.

33) Δες στον Bolloten, σ. 55, για μια εκτεταμένη λίστα πηγών.

34) Οι Broue και Temime αναφέρουν τους σοσιαλιστές Alardo Prats, Fenner Brockway και Carlo Rosselli, ενώ Borkenau, από την άλλη, υποψιάζονταν ότι ο ρόλος του τρόμου ήταν σημαντικός στις κολλεκτιβοποιήσεις. Αναφέρει ελάχιστα για να τεκμηριώσει την υποψία αυτή, αν και κάποια

στοιχεία διατίθενται από αναρχικές πηγές.Μερικά γενικά σχόλια για τις κολλεκτιβοποιήσεις απο τον Rosseli και τον Brockway αναφέρονται απο τον Rudolph Rocker στην έκθεση του «Αναρχισμός και Αναρχοσυνδικαλισμός», σ. 266:

Rosseli: Σε τρεις μήνες η Καταλωνία ήταν σε θέση να δημιουργήσει μια νέα κοινωνική τάξη στα ερείπια ενός αρχαίου συστήματος. Αυτό οφείλεται κυρίως στους αναρχικούς, οι οποίοι αποκάλυψαν μια πραγματικά σπουδαία αίσθηση αναλογίας, ρεαλιστικής κατανόησης και οργανωτικής ικανότητας....Όλες οι επαναστατικές δυνάμεις της Καταλωνίας έχουν ενωθεί σε ένα πρόγραμμα συνδικαλιστικού- σοσιαλιστικού χαρακτήρα...ο αναρχο-συνδικαλισμός, αν και τόσο απεχθής ως τώρα, έχει αποδείξει πως πρόκειται για μια σπουδαία δημιουργική δύναμη. Δεν είμαι αναρχικός αλλά θεωρώ ότι είναι καθήκον μου να εκφράσω εδώ την άποψη μου για τους αναρχικούς της Καταλωνίας, οι οποίοι συχνά πυκνά παρουσιάζονται ως ένα εμβληματικό αν όχι εγκληματικό στοιχείο.

Brockway: Εντυπωσιάστηκα από την δύναμη της CNT. Δεν ήταν απαραίτητο να μου πουν ότι ήταν η μεγαλύτερη και ζωτικότερη οργάνωση της εργατικής τάξης στην Ισπανία. Αυτό ήταν προφανές σε όλες τις πλευρές. Οι μεγάλες βιομηχανίες βρίσκονταν σαφώς στα χέρια της CNT – οι σιδηρόδρομοι, οι οδικές μεταφορές, η ναυσιπλοΐα, η πολιτική μηχανική, τα υφαντουργεία, η ηλεκτρική ενέργεια, τα κτίρια, η γεωργία...Εντυπωσιάστηκα εξόχως από την κατασκευαστικά επαναστατική δουλειά που γίνεται από την CNT. Τα επιτεύγματα του εργατικού ελέγχου στην βιομηχανία εμπνέουν...

Υπάρχουν βεβαία αρκετοί Αγγλοι και Αμερικάνοι που θεωρούν τους αναρχικούς της Ισπανίας ως αφόρητους, απείθαρχους, ανεξέλεγκτους. Αυτό απέχει έτη φωτός από την αλήθεια Οι αναρχικοί της Ισπανίας, μέσω της CNT, διεκπεραιώνουν ένα από τα μεγαλύτερα κατασκευαστικά έργα που πραγματοποιήθηκαν ποτέ από την εργατική τάξη. Στο μέτωπο πολεμάνε τον Φασισμό. Πίσω από το μέτωπο κατασκευάζουν στην κυριολεξία την νέα κοινωνία των εργατών. Κατανοούν ότι ο πόλεμος ενάντια στον Φασισμό και η ολοκλήρωση της κοινωνικής επανάστασης είναι αδιαχώριστα. Αυτοί που τους έχουν δει και έχουν καταλάβει τι κάνουν πρέπει να τους τιμούν και να τους είναι ευγνώμονες...Αυτό είναι σίγουρα το σπουδαιότερο πράγμα που έχει γίνει πότε από τους εργαζόμενους σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου.

35) Δες στο «Αναρχικές Γεωργικές Κολεκτίβες στον Ισπανικό Εμφύλιο Πόλεμο» του Hugh Thomas. Αναφέρει μεγέθη που αποδεικνύουν ότι η γεωργική παραγωγή αυξήθηκε στην Αραγκόν και την Καστίλη, όπου οι κολλεκτιβοποιήσεις ήταν εκτεταμένες, και ότι μειώθηκε στην Καταλωνία και τον Λεβάντε, όπου οι αγρότες ιδιοκτήτες αποτελούσαν το κυρίαρχο στοιχείο.

Η προσπάθεια του Thomas, αποτελεί, στον βαθμό που γνωρίζω, η μοναδική από επαγγελματία ιστορικό με πρόσβαση στα δεδομένα της γεωργικής κολλεκτιβοποίησης στην Ισπανία με συστηματικό τρόπο. Συμπεραίνει δε ότι οι κολεκτίβες κατά πάσα πιθανότητα αποτελούσαν «μια αξιοσημείωτη κοινωνική επιτυχία» και ότι πρέπει να είχαν σημαντική λαϊκή υποστήριξη, αν και είναι περισσότερο δύσπιστος ως προς την οικονομική τους βιωσιμότητα. Η πρόταση του πως «η κομμουνιστική πίεση προς τις κολεκτίβες ενδέχεται να τους είχε αποδώσει την απαραίτητη ώθηση ώστε να επιβιώσουν» φαίνεται μάλλον αστήρικτη, όπως και ο ισχυρισμός του ότι «η ίδια η συνέχιση του πόλεμου.....ίσως να ευθύνονταν για κάποιες από τις επιτυχίες των κολλεκτιβών».

Αντίθετα, η επιτυχία τους καθώς και η αυθόρμητη δημιουργία τους κατά την διάρκεια ζωής της δημοκρατικής Ισπανίας φανερώνουν ότι ανταποκρίνονταν με τα βαθιά βιωμένα λαϊκά αισθήματα, και τόσο ο πόλεμος όσο και η κομμουνιστική πίεση φαίνεται πως υπήρξαν ιδιαίτερα αποπροσανατολιστικοί παράγοντες – και τελικά, αναμφίβολα, καταστροφικοί παράγοντες.

Άλλα διφορούμενα συμπεράσματα ως προς «τον βαθμό αναδιανομής του πλούτου, οι αναρχικές κολεκτίβες αποτέλεσαν ελάχιστη βελτίωση συγκρινόμενες με την καπιταλιστική διαχείριση» μιας και «δεν εφαρμόστηκε κανένας αποτελεσματικός τρόπος περιορισμού της κατανάλωσης στις πλουσιότερες κολεκτίβες ώστε να βοηθηθούν οι φτωχότερες», και ότι δεν υπήρχε καμιά πιθανότητα ανάπτυξης σχεδιασμοί σε μεγάλες κλίμακες.

Αντίθετα, ο Bolloten, (σ. 176-179) τονίζει ότι «προκείμενου να διορθωθούν τα ελαττώματα των κολλεκτιβοποιήσεων, καθώς και για να εξαιρεθούν οι ανισότητες στα επίπεδα διαβίωσης των εργατών στις ακμάζουσες και τις φτωχικές επιχειρήσεις, οι αναρχοσυνδικαλιστές, αν και ριζικά αντίθετοι προς τις εθνικοποιήσεις, πρότειναν τον συγκεντρωτισμό – ή, την κοινωνικοποίηση, όπως την αποκαλούσαν – υπό τον έλεγχο των συνδικάτων, ολοκλήρων τομέων της οικονομίας». Αναφέρει έναν αριθμό παραδειγμάτων μερικής κοινωνικοποίησης που είχαν σημειώσει κάποια επιτυχία, περιγράφοντας ως βασικότερη δυσκολία που εμπόδισε την ακόμη μεγαλύτερη πρόοδο την επίμονη του κομμουνιστικού κόμματος και της ηγεσίας του UGT – αν και προφανώς όχι όλα τα μέλη του – στην κυβερνητική κρατική ιδιοκτησία και έλεγχο.

Σύμφωνα με τον Richards (σ. 82): «Τον Ιούνιο του 1937....ένα εθνικό συνέδριο των Περιφερειακών Ομοσπονδιών Αγροτών συγκλήθηκε στην Βαλένθια ώστε να συζητηθεί ο σχηματισμός μιας Εθνικής Ομοσπονδίας Αγροτών για τον συντονισμό και την επέκταση του κολεκτιβιστικού κινήματος καθώς και για την διασφάλιση της ισότιμης διανομής της παραγωγής της γης, όχι μόνο μεταξύ των κολεκτίβων αλλά και όλης της χώρας. Ξανά στην Καστίλη τον Οκτώβριο του 1937, πραγματοποιήθηκε συνάντηση των 100.000 μελών της Περιφερειακής Ομοσπονδίας Αγροτών και των 13.000 μελών των κλάδων διανομής τροφίμων. Αντανακλούσε ένα λογικό βήμα στην διασφάλιση του βελτιωμένου συντονισμού, και έγινε αποδεκτός για ολόκληρη την Ισπανία στο Εθνικό Κογκρέσο των Κολλεκτίβων που πραγματοποιήθηκε στην Βαλένθια τον Νοέμβριο του 1937». Ενώ και άλλα σχέδια εκπονούνταν για τον περιφερειακό και τον εθνικό συντονισμό – δες, για παράδειγμα, στο *After the Revolution*, του D. A. Santillan, για κάποιες ιδέες.

Ο Thomas θεωρεί ότι οι κολεκτίβες δεν θα είχαν επιβιώσει για περισσότερα από «μερικά χρόνια ενόσω η πρωτόγονη μιζέρια ξεπερνιόταν». Δεν βρίσκω το παραμικρό στα στοιχεία που παραθέτει που να υποστηρίζουν το συμπέρασμα του. Η Παλαιστινιακή-Ισραηλινή εμπειρία (σημ. του μεταφ, αναφέρετε στα κιμπούτς) έχει αποδείξει ότι οι κολεκτίβες μπορούν να διατηρήσουν εξίσου την κοινωνική και οικονομική ευημερία για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Ενώ η επιτυχία των Ισπανικών κολεκτίβων, κάτω από συνθήκες πολέμου, φαίνεται απίθανη. Σαφώς κανείς δεν μπορεί να είναι βέβαιος για το αν οι επιτυχίες αυτές θα είχαν εξασφαλιστεί και διευρυνθεί εάν δεν αντιμετώπιζαν την συνδυασμένη επίθεση των φασιστών, των κομμουνιστών και των φιλελεύθερων, αλλά δεν μπορώ να εντοπίσω καμιά αντικειμενική βάση για την σχεδόν καθολική δυσπιστία. Για μια ακόμη φορά, μου φαίνεται πως πρόκειται για παράλογη προκατάληψη.

36) ο ακόλουθο απόσπασμα είναι μια σύντομη περιγραφή από τον αναρχικό συγγραφέα Gaston Leval, *Ne Franco, Ne Stalin, le collettività anarchiche spagnole nella lotta contro Franco e la reazione staliniana* (σ. 303):

Στα μισά του μηνά του Ιουνίου, ξεκίνησε η επίθεση στην Αραγκόν σε μεγάλη κλίμακα και με μεθόδους άγνωστες ως τώρα. Η περίοδος της συγκομιδής πλησίαζε. Με τα όπλα ανά χείρας, οι οικονομικοί φρουροί τελώντας υπό κομμουνιστικές διαταγές σταματούσαν φορτηγά γεμάτα με προμήθειες στις λεωφόρους και τα μετέφεραν στα γραφεία τους. Λίγο αργότερα, οι ίδιοι φρουροί ξεχύθηκαν στις κολεκτίβες κατάσχοντας μεγάλες ποσότητες σιτηρών υπό τις εντολές του γενικού επιτελείου που έδρευε στο Barbastro...Αργότερα ξέσπασαν οι ανοικτές επιθέσεις, υπό τις διαταγές του Lister με στρατεύματα που είχαν αποσυρθεί από το μέτωπο στο Belchite περισσότερα από 50 χιλιόμετρα μακριά, τον μήνα του Αυγούστου....Το τελικό αποτέλεσμα ήταν πως το 30 % των κολεκτίβων καταστράφηκαν ολοσχερώς. Στην Alcolea, το δημοτικό συμβούλιο που διοικούσε την κολεκτίβα συνελήφθη· οι άνθρωποι που ζούσαν στον Οίκο Ευγηρίας πετάχτηκαν στον δρόμο. Στο Mas de la Mata, το Monzon, το Barbastro, σε όλες τις πλευρές, πραγματοποιούνταν συλλήψεις. Το πλιάτσικο συνέβαινε παντού. Τα καταστήματα των κολεκτίβων και τα αποθέματα σιτηρών που διατηρούσαν καταστράφηκαν οι εξοπλισμοί τους το ίδιο. Ο κυβερνήτης της Αραγκόν, ο οποίος διορίστηκε από την κεντρική κυβέρνηση μετά την διάλυση του Συμβουλίου της Αραγκόν – η οποία φαίνεται πως αποτέλεσε το σινιάλο για την ένοπλη επίθεση εναντίον των κολλεκτίβων – διαμαρτυρήθηκε. Η απάντηση που έλαβε ήταν να πάει στον διάβολο.

Στις 22 Οκτωβρίου, στο Εθνικό Συνέδριο των Χωρικών, η αντιπροσωπεία της Περιφερειακής Επιτροπής της Αραγκόν παρουσίασε μια έκθεση της οποίας τα ακολουθία αποτελούν σύνοψη:

«Περισσότεροι από 600 οργανωτές κολλεκτίβων έχουν συλληφθεί. Η κυβέρνηση έχει διορίσει διαχειριστικές επιτροπές που έχουν καταλάβει τις αποθήκες και διανέμουν τα περιεχόμενα τους στην τύχη. Η γη, τα υποζύγια και τα εργαλεία δοθήκαν σε επιλεγμένες οικογένειες ή σε φασίστες οι ζωές των οποίων είχαν χαριστεί από την επανάσταση. Η συγκομιδή μοιράστηκε με τον ίδιο τρόπο. Ένας μεγάλος αριθμός κολλεκτιβοποιημένων χοιροστασίων, υποφορβείων, και γαλακτοκομείων καταστράφηκαν. Σε κάποιες κομμούνες, όπως στην Bordon και την Calaceite, κατασχεθήκαν μέχρι και οι σπόροι και οι χωρικοί δεν μπορούσαν πια να δουλέψουν την γη».

Η εκτίμηση πως το 30% των κολλεκτίβων καταστράφηκαν είναι συνεπής με τα μεγέθη που αναφέρει ο Peirats (*Los anarquistas en la crisis política Española*, σ.300). Τονίζει δε πως διακόσιοι μόνο εκπρόσωποι συμμετείχαν στο συνέδριο των κολλεκτίβων της Αραγκόν τον Σεπτέμβριο του 1937 («το οποίο πραγματοποιήθηκε κάτω από τις σκιές των ξιφολογχών της Ενδέκατης Μεραρχίας» του Lister), σε σύγκριση με τους πεντακόσιους εκπρόσωπους του συνεδρίου του περασμένου Φλεβάρη. Ο Peirats τονίζει πως μια στρατιωτική μεραρχία Καταλανών αποσχιστικών και μια άλλη μεραρχία της PSUC κατέλαβε επίσης μέρη της Αραγκόν κατά την διάρκεια αυτής της επιχείρησης, ενώ τρεις αναρχικές φάλαγγες παρέμειναν στο μέτωπο. Σύγκρινε την εξήγηση του Jackson για την κατάληψη της Αραγκόν: «Οι χωρικοί φημίζονταν για το μίσος τους προς την Consejo, οι αναρχικοί είχαν εγκαταλείψει το μέτωπο κατά την διάρκεια των μαχών στην Βαρκελώνη, ενώ η ίδια η ύπαρξη της Consejo αποτελούσε μόνιμη απειλή προς την εξουσία της κεντρικής κυβέρνησης» (τα κυρτά στοιχεία δικά μου).

37) Το γεγονός αυτό δεν διέφυγε των ξενών ανταποκριτών. Ο Morrow παραθέτει τον James Minifie της New York Herald Tribune, στις 28 Απριλίου του 1937: «Μια αξιόπιστη αστυνομική δύναμη δημιουργείται κρυφά άλλα σταθερά. Η κυβέρνηση της Βαλένθια ανακάλυψε το ιδανικό όργανο για τον σκοπό αυτό στους Carabineros. Αυτού ήταν πρώην τελωνειακοί και συνοριοφύλακες, και τους συνόδευε πάντα η καλή φήμη της αφοσίωσης. Έχει αναφερθεί από αξιόπιστες πηγές ότι 40.000 έχουν στρατολογηθεί για την δύναμη αυτή, και ότι 20.000 έχουν ήδη εξοπλιστεί και εκπαιδευτεί....Οι αναρχικοί έχουν ήδη παρατηρήσει και διαμαρτυρηθεί για την αύξηση της δύναμης αυτής σε μια περίοδο οποί όλοι γνωρίζουμε ότι είναι ελάχιστη η κίνηση κατά μήκος των συνόρων, επίγειων ή θαλάσσιων. Έχουν συνειδητοποιήσει ότι θα χρησιμοποιηθεί εναντίον τους». Αναλογιστείτε τι θα μπορούσαν οι στρατιώτες αυτοί, καθώς και η μεραρχία του Lister ή οι asaltos που περιγράφει ο Orwell να καταφέρουν στο μέτωπο της Αραγκόν, για παράδειγμα. Αναλογιστείτε επίσης την επίδραση στους πολιτοφύλακες, στερημένων απο οπλισμό από την κεντρική κυβέρνηση καθώς ήταν, της γνώσης ότι τα καλά αυτά εξοπλισμένα και εξαιρετικά εκπαιδευμένα στρατεύματα, ρευστοποιούσαν τα επιτεύγματα της επανάστασης.

38) Δες στο Spain and the Great Powers: 1936-1941 του Dante A. Puzzo. Το βιβλίο αυτό περιγράφει με λεπτομέρειες και διορατική ανάλυση το διεθνές υπόβαθρο του Εμφυλίου Πολέμου.

39) Για περισσότερες πηγές δες στο The Wound in the Heart: America and the Spanish Civil War του Allen Guttman (σ. 137-38). Ενώ η παλιότερη ημι-επίσημη αναφορά που γνωρίζω είναι του Herbert Feis, The Spanish Story, όπου αναφέρονται στοιχεία σε κατάλογο. Ο Jackson αναφέρεται σε αυτό το ζήτημα, χωρίς να σχολιάζει την παραβίαση της συμφωνίας της Texaco με την Ισπανική Δημοκρατία. Δηλώνει ότι η Αμερικάνικη κυβέρνηση δεν μπορούσε να κάνει τίποτα για αυτό, μιας και το «πετρέλαιο δεν θεωρούνταν πολεμικό υλικό συμφωνά με την Πράξη Ουδετερότητας». Δεν αναφέρει, ωστόσο, ότι ο Robert Cuse, η εταιρεία Martin και η Μεξικάνικη κυβέρνηση βρεθήκαν κάτω απο έντονη πίεση προκειμένου να παρακρατήσουν προμήθειες της Δημοκρατίας, αν και, αυτό, ήταν απόλυτα νόμιμο. Όπως σημειώθηκε, η Texas Company, δεν χαρακτηρίστηκε ποτέ ως «ανήθικη» ή «αντιπατριωτική», τα επίθετα αυτά του Roosevelt χρησιμοποιήθηκαν μόνο για όσους προσπάθησαν να βοηθήσουν την Δημοκρατία. Ο κυνικός μπορεί να ρωτήσει για ποιον λόγο αποκλείστηκε το πετρέλαιο από την Πράξη Ουδετερότητας του Ιανουαρίου του 1937, παρατηρώντας πως ενώ η Γερμανία και η Ιταλία μπορούσαν να προμηθεύουν με όπλα τον Φράνκο, δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στις αιτήσεις του για πετρέλαιο.

Η Texas Company συνέχισε να ενεργεί βάσει των συμπαθειών του αφεντικού της Thorkild Rieber για τους ναζί μέχρι τον Αύγουστο του 1940, όταν η δημοσιότητα που έλαβε το γεγονός άρχισε να απειλεί τις πωλήσεις της.

40) «Μια κυβέρνηση στην Μαδρίτη στην οποία συμμετέχουν σοσιαλιστές, κομμουνιστές, και αναρχικοί αποτελεί απειλή στα Αμερικάνικα επιχειρηματικά συμφέροντα τόσο στην Ισπανία όσο και στην Λατινική Αμερική». Ο Hull, παρεμπιπτόντως, έκανε λάθος σχετικά με τις ενέργειες της Ισπανικής κυβέρνησης. Τα όπλα δεν είχαν δοθεί στα ανεύθυνα αριστερά στοιχεία από την κυβέρνηση αλλά είχαν απαλλοτριωθεί από τους ίδιους, αποτρέποντας έτσι την άμεση επικράτηση του Φράνκο.

41) αφώς, ο Αμερικάνικος φιλελευθερισμός ήταν πάντα φιλοβασιλικός, και αντιτάχθηκε τόσο στον Φράνκο όσο και στην επανάσταση. Η νοοτροπία προς την επανάσταση περιγράφεται με ακρίβεια με αυτή την σύγκριση που σημειώθηκε από τον Guttman, σ. 165: «300 άνθρωποι συναντήθηκαν στην Union Square για να ακούσουν τον Liston Oak να εκθέτει τον ρόλο των σταλινικών στην Ισπανία· 22.000 συγκεντρώθηκαν στο Madison Square Garden για να βοηθήσουν τους Earl Browder και Norman Thomas να γιορτάσουν την διατήρηση της μπουρζουάδικης δημοκρατίας», τον Ιούλιο του 1937.

πηγή: παλιός [Ελευθεριακός Κόσμος](#)

Όλο το κείμενο σε PDF: [Αντικειμενικότητα και Φιλελεύθερη Επιστημοσύνη](#)